

АНТОЛОГІЯ • КАЗКА 5-6

АНТОЛОГІЯ

КАЗКА

В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ЛІТЕРАТУРИ

5-6

Серія «Шкільна бібліотека»

АНТОЛОГІЯ
Казка в шкільному курсі літератури

Посібник для 5–6 класів
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Грамота»
2021

УДК 821(1-87)-343.09*кл5/6(075.3)

A72

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 04.09.2019 № 1178)*

Упорядниці: I частина (українська література) — Людмила Сакович, Лідія Мацевко-Бекерська; II частина (зарубіжна література) — Ольга Ніколенко, Катерина Ніколенко; III частина (література національних меншин України) — Людмила Сакович, Єва Борисова, Аксенія Мігалі, Вікторія Туряниця, Сабріє Сластьон.

Умовні позначення:

— готуємося до читання;

— зустріч із текстом;

— компетентності.

Антологія. Казка в шкільному курсі літератури: посібник
A72 для 5—6 класів закладів загальної середньої освіти / упоряд.:
Ольга Ніколенко, Лідія Мацевко-Бекерська, Людмила Сакович та ін. — Київ : Грамота, 2021. — 176 с. — Серія «Шкільна бібліотека».

ISBN 978-966-349-793-8

У посібнику вміщено українські та зарубіжні літературні казки (для закладів з українською мовою навчання), інтегрованого курсу «Література» (для закладів із навчання мовами національних меншин). Видання доповнює зміст підручників.

Тексти представлено повністю або скорочено (уривки). До творів подано інформацію про письменників, аналіз сюжетних ліній та образів, коментарі, різнорівневі запитання та завдання для формування ключових і предметних компетентностей.

Видання допоможе розширити світогляд учнів, підвищити рівень їхньої загальної культури.

УДК 821(1-87)-343.09*кл5/6(075.3)

© Ніколенко О. М., Мацевко-Бекерська Л. В., Сакович Л. С., Ніколенко К. С., Борисова Є. Е., Мігалі А. І., Туряниця В. Т., Сластьон С. Е. (упорядк.), 2021
ISBN 978-966-349-793-8 © Видавництво «Грамота», 2021

Слово до читачів

*...Учітесь, читайте,
і чужому научайтесь,
й свого не цурайтесь.*

Тарас Шевченко

Запрошуємо вас у чарівний світ казок! Вони захоплюють неймовірними сюжетами та яскравими образами, дарують мудрість багатьох поколінь і безцінні скарби людського духу.

У посібнику подано літературні казки України, а також інших країн і народів світу, які ввійшли до програми для обов'язкового та додаткового читання. Ви зможете розширити свої уявлення про жанр казки, ознайомитися з класичними та сучасними творами.

Спочатку казки існували як жанр усної народної творчості, і тільки із часом їх стали записувати. У всьому світі шанують тих, хто збирав і видавав казки: в Україні — це *Іван Рудченко, Павло Чубинський, Іван Манжура, Борис Грінченко, Володимир Гнатюк*; у Німеччині — *Якоб і Вільгельм Грім*; у Франції — *Шарль Перро*; у Росії — *Олександр Афанасьєв* та ін.

І. Франко, Олена Пчілка та Леся Українка збирали усну народну творчість і художньо опрацьовували її, створюючи власні твори, перекладали казки інших народів. Їхній приклад надихав і надихає митців і перекладачів у минулі століття і нині.

Літературна казка має багато спільних ознак із фольклорною, але водночас відрізняється від неї. Тому дуже цікаво вивчати, як розвивалася і змінювалася літературна казка та як у ній відображено позицію автора.

У виданні подано інформацію про письменників і час, у якому вони жили, стислий аналіз основних сюжетних ліній та образів, коментарі й пояснення маловживаних слів. Сформувати предметні й ключові компетентності вам допоможуть різнорівневі запитання та завдання. Звісно, посібник не може вмістити всього багатства казок світу, тому радимо звертатися до бібліотек та інтернету.

Казки навчають розрізняти добро і зло, цінувати людські чесноти, вірити в перемогу правди й справедливості. Казкові герої сміливо ставали на бій зі злом і після тяжких випробувань перемагали. Тож вирушаймо за ними! А віра в диво потрібна для того, щоб зробити життя кращим!

Бажаємо вам зберегти світлу віру в казку!

Упорядниці

Частина I
УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Іван Франко
1856–1916

Іван Франко народився в с. Нагуєвичах (Львівська область). Його дитинство минало в затишній батьковій кузні, куди приходили чоловіки розповісти про свої щоденні клопоти, поділитися думками й переживаннями. Там, біля вогню, формувалися допитливість і талант майбутнього письменника, його увага та любов до рідного слова.

У школі Іван проявив себе не лише здібним і талановитим, а й дуже працьовитим і наполегливим учнем. Хлопчик у дитинстві залишився сиротою, але ним опікувалися добрі та чуйні люди, передусім вітчим. Завдяки йому Іван закінчив Дрогобицьку гімназію, згодом Львівський університет. Свої перші вірші присвятив батькам. З дитячих років його улюбленою книжкою став «Кобзар» Т. Шевченка. Успішний гімназист І. Франко цікавився літературою, читав художні твори польських, німецьких і французьких письменників, вивчав латину.

І. Франко — автор 10 ліричних збірок і 19 збірок прози. Яскравою сторінкою його творчої спадщини є казки. А ще він був талановитим перекладачем. Переклав українською мовою майже 200 творів, починаючи від шедеврів античності, середньовіччя та закінчуючи кращими зразками художнього слова початку ХХ ст. Письменник створив антологію¹ класики зарубіжної літератури, що мало велике значення для прилучення українства до світових здобутків.

Грані художнього твору

Збірка казок І. Франка «Коли ще звірі говорили» (1903) написана під впливом давньоіндійської збірки «Панчатантра». Митець називав цю давню пам'ятку однією зі «скарбівень старих традицій».

¹ *Антологія* — збірка вибраних творів одного жанру різних авторів.

До збірки І. Франка увійшло 20 творів. Кожний персонаж утілює людські риси — чесноти чи вади. Автор переконує читачів, що варто цінувати мудрих, чесних, добрих і щирих людей. Персонажів, які проявляють себе хитрими, зухвалими, гордовитими та байдужими до інших, він висміює й засуджує. Письменник вдало використовує традиційні для народних казок художні засоби, зокрема, характеризує тварин (вовк — зажерливий, лисиця — хитра, ведмідь — незграбний, осел — упертий), інтонації їхнього мовлення.

Поміркуйте, які риси людського характеру втілені в образах звірів.

Три міхи¹ хитрощів

Було це восени. Біжить Лисичка польовою дорогою та й зустрічає Їжака.

— Добрий день, Їжаче-Небораче²! — крикнула Лисичка.

— Здорова була, Лисичко-Сестричко! — відповів Їжак.

— Знаєш що, Їжаче, ходімо зі мною!

— А куди ж ти зібралася?

— Та йду отуди до саду їсти винограду.

— А не кислий він, Лисичко?

— Та де там кислий! Розповідала Сорока-Білобока, що чула від Куниці, молодій дівичці, що та бачила, як господар куштував і хвалив, що виноград солодкий, пора збирати. Ходімо наїмося, ще й дітям по грону принесемо.

— Ні, Лисичко, — каже Їжак, — не піду я з тобою, боюся. Той господар хитрий, пасток понаставляв, ще потраплю в них.

— Не бійся, Їжаче-Небораче! — сміючись каже Лисичка. — У мене є три міхи хитрощів, то я не я буду, коли тебе з пастки не визволю.

— Ну, коли так, то нехай буде й так!

Пішли вони вдвох, залізли до саду, наїлися винограду й уже хотіли назад повертатися, аж тут — смик! Лисичка ступила не обережно та й потрапила в пастку. Смикнула раз, смикнула другий раз — куди тобі! Не пускає пастка, тримає за ногу.

— Ой, Їжаку-Братику! — кричить Лисичка. — Рятуй!

— Як же я тебе, Лисичко, порятую? — мовив Їжак. — Добувай свої три міхи хитрощів і рятуй себе сама.

¹ *Міх* — мішок.

² *Неборак* — той, хто викликає співчуття.

— Та де там мої міхи! — лементує Лисичка, а сама аж тремтить зі страху. — Бачиш, скакала через річку, і всі три міхи впали у воду. Їжаку-Братику, подумай, може, у тебе якась хитрість знайдеться?

— У мене є одна, — відповів Їжак, — та не знаю, чи буде тобі до смаку. Лягай на тому місці, де потрапила в пастку, і лежи... Господар побачить тебе й подумає, що ти вже загинула, та й викине за пліт.

Послухала Лисиця Їжачкової ради, притаїлася, лежить, немов давно загинула. Прийшов господар, побачив її та аж носа затулив.

— От шкода! — промовив він. — Не був кілька днів біля пастки, а тут, бач, яка гарна лисиця спіймалася та вже й гнити почала. Що тепер із неї за пожиток? Викинути за пліт, та й кінець.

І він відчепив Лисицю з пастки, узяв обережно за хвіст та й шпурнув за пліт у кропиву. А Лисиці тільки того й треба було. Як дасть ногам ходу, як чкурне, лиш у бур'янах зашелестіло.

Минуло два дні, чотири дні, біжить знову Лисичка польовою дорогою і зустрічає Їжака.

— Добрий день, Їжаче-Небораче!

— Здорова була, Лисичко-Сестричко, — відповідає Їжак.

— Ходімо зі мною до саду їсти винограду.

— А не страшно, Лисичко, після позавчорашнього?

— Е, що там! У мене є три міхи хитроців, якось виплутаюся.

Пішли вдвох, залізли до саду, наїлися винограду й уже хотіли назад повертатися, аж тут — смик! Їжак-Неборак якось недодився та й спіймався в пастку.

— Ой, Лисичко-Сестричко! — закричав бідолаха. — Спіймала мене пастка й не пускає. Ану, добувай свої три міхи хитроців і визволяй мене із зашморга.

— Ой, небоже, — мовила Лисичка, — пропали мої хитроці всі до одної. Скакала через річку, і всі три міхи вирвалися і булькнули у воду.

— То вже, видно, така моя доля, що тут мені вмирати. Прощавай, Лисичко-Сестричко! Пробач мені за все, чим я тебе образив!

— Прощаю тобі, Їжаче, — мовила Лисичка, витираючи сльози з очей, — прощаю тобі від усього серця.

— А йди, Лисичко-Сестричко, обіймемося ще раз на прощання!

Лисиця обняла Їжака, хоч і як їй було не до смаку. Та що, небо-рак на смерть лагодиться, то як же не виконати останню його волю?

— Поцілуй мене, Лисичко-Сестричко, — попросив Їжак, — адже ми вік звікували, як брат із сестрою.

Нахилилася Лисичка до Їжака, щоб його поцілувати, та ледве доторкнулася своїм язиком до його зубів, а Їжак тільки — клац! Ухопив її зубами за язик та й тримає. Що вже Лисиця крутилася, вертілася, що вже скавучала й плакала, Їжак держав зубами за язик, поки не прийшов господар. Побачивши, що Їжак спіймався в пастку й тримає Лисицю за язик, він розсміявся, забрав Лисицю, а Їжака відпустив на волю.

1. Які пригоди трапилися з Лисицею та Їжаком? **2.** Порівняйте поведінку Лисиці та Їжака. Хто з них виявився розумнішим і хитрішим? **3.** Як Лисичка-Сестричка віддячила Їжакові за порятунок? Дайте оцінку її вчинкові. **4.** Як ви розумієте вислів *три міхи хитрощів*? **5.** Намалуйте місце пригод Лисички-Сестрички та Їжака-Неборака. **6.** За допомогою інтернету подивіться 1–2 мультиплікаційні фільми за мотивами народних казок про Лисичку-Сестричку. Які риси характеру втілені в її образі? Порівняйте з казкою І. Франка «Три міхи хитрощів». **7.** Поясніть, як Їжак-Неборак став переможцем? **8.** Які природні особливості України можемо зауважити в казках? **9.** Чим небезпечною була ідея Лисички-Сестрички навідатись у виноградник господаря? **10.** Знайдіть в інтернеті ілюстрації до збірки «Коли ще звірі говорили». **11.** Створіть комікс за казкою І. Франка. **12.** Чого вас навчили казки письменника?

Василь Королів-Старий
1879–1943

Василь Королів-Старий (справжнє прізвище *Королів*) народився на *Полтавщині* в родині священнослужителя. Навчався в Полтавській духовній семінарії, згодом — у Харківському ветеринарному інституті. Цікавився

Частина І. Українська література

журналістикою, давав свої дописи в українські газети. З 1919 р. В. Королів-Старий жив у Чехословаччині разом зі своєю дружиною — відомою українською письменницею Наталеною Королевою. У м. Подебрадах працював викладачем і займався літературною працею.

У творчому доробку В. Королева-Старого є твори автобіографічні (роман «*Чмелик*»), казково-фантастичні (збірка казок «*Нечиста сила*», п'єса-казка «*Русалка-жаба*») та ін. Усі його твори проникнуті шанобливим ставленням до людей, до їхнього горя, туги та переживань. Фантастичні істоти — добрі й співчутливі — охоче допомагають людям, які вдячні їм за це, і намагаються жити в гармонії з навколишньою природою.

Грані художнього твору

У казці «*Мавка Вербинка*» поруч із людьми живуть міфічні істоти. У кожному куточку лісу, під кожним деревом і кущем, у кожному озері та річці є свій господар. Письменник зображує красу української природи, однак його головна увага звернена на стосунки між людиною та живою природою. Автор переконує, що взаємодопомога, турбота та щире піклування про всіх, хто цього потребує, є необхідними та будуть обов'язково винагороджені.

Читаючи казку, зверніть увагу на чуйність та доброту Мавки Вербинки.

Мавка Вербинка

У лісі знявся переляк...

Першим вісником прибіг сам не свій — аж мордочка йому побіліла — бувалий у бувальцях¹ чорновухий Заєць. Захекавшись, він перебіг лісом, і кого тільки спіткав по дорозі, перед кожним сідав на задні лапки, передніми витирав вуса, відкашлювався і пошепки говорив:

— Біда, браття! Біда-а!.. Бачив я, своїми очима бачив на узліссі мисливців, собак і загоничів... Тисячі, ти-и-сячі йдуть сюди... А в кожного по кілька блискучих рушниць... Ріжки мідяні, а торбинки величе-е-зні, мов лантухи... А собак! А собак! Тисячі!.. Тікай, браття, куди хто!..

Після цих слів він прожогом летів далі... Навіть здибавши Лисицю, що саме вилізла з нори й, приплющивши око на сонце, потягувалася зі сну, навіть перед нею спинився на мить і гукнув:

¹ *Бувалий у бувальцях* — досвідчений.

— Біда, браття!.. Мисливці на узліссі!.. Тисячі!..

Але ж згадав, що й від самої Лисиці йому так само може бути біда, а через те чкурнув ще швидше.

Усі мешканці лісу заворушилися...

Хто тікав у поле, хто ховався в нору, а хто в дуплах або ж біг до очерету, що густо поріс понад болотом.

Але справді залунав постріл, загавкали ловецькі пси, заграли ріжки...

Мавка Вербинка, що на день ховалася у великому дуплі старої верби над болотом, прокинулася і нашорошила вуха. Її серце болісно стислося. Багато вже разів на своєму віку вона чула те собаче гавкання, ріжки та страшні постріли... Чула й знала, що багатьом звірам і птицям вони віщують смерть. Знала й те, що ще більше буде таких нещасних, які довго конатимуть від ран, зарившись десь під кущами в листя. Будуть і такі, що вичуняють¹, але на все життя залишаться каліками. З її чудових фіалкових очей полилися блискучі сльози. Вона миттю вискочила з верби й незримо побігла, наче полетіла понад землею, до сусіднього великого лісу, щоб кликати своїх подружок на поміч².

Ще не добігла вона й до кінця свого лісу, як почула вже нові постріли.

«Пізно! Буде пізно! — подумала Вербинка з відчаєм. — Може, уже там є прибиті, підстрелені, що потребують негайної помочі? А поки я повернуся з подругами, у тих бідолашних створінь відлетить життя!»

Тоді вона заспівала дзвінким, мов срібним, голоском. Вона кликала Хух:

— Біжіть швидше, сестрички, до сусідніх лісів. Кличте Мавок: Ясенинку, Дубовинку, Вільхівку, Кленівку та Шипшиночку. Сьогодні в нас буде багато нещасних. Боюся, що сама не вправлюся³...

І тільки вона проказала ті слова, маленькі зелені Хухи вже покотили з лісу, мов перекотиполе, у різних напрямках. А Вербинка узліссям полинула назад, щоб бути позад мисливців, бо там вона сподівалася найшвидше знайти поранених і конаючих.

Вона пролетіла повз молодих і старих панів, одягнених у мисливські вбрання та зелені брилі⁴. Пролітаючи навпростець, черк-

¹ *Вичуняти* — тут: вижити.

² *Поміч* — допомога.

³ *Не вправитися* — не впоратися.

⁴ *Бриль* — капелюх.

нула об одного пса, що мало її не вкусив, бо почув, як запахло біля нього її довге сине волосся. Далі пролинула над лісновою хаткою, де вона так часто бувала. Там жив добрий лісник, що ніколи не ображав звірів, поважав Лісовика, жалів і малих Хух, а її, Мавку, дуже любив. Навіть часом ставив для неї на пеньку в мисочці молочну кашу...

Тепер ліснова хата була порожня. Самого ж лісника вгледіла Вербинка попереду мисливців із рушницею наготові та двома псами.

Чула вона, як знову вибухнули постріли, як жалібно заскиглив підбитий Зайчик. «Князю! Князю!» — кричав він, немовби просив його пожаліти. Чула все нові й нові постріли й почала уважно шукати під кущами.

Під старим спорохнявілим дубом її спіткав Лісовик. Він був сумний та роздратований. Його світлі блакитні очі палали, як сині вогники в печі, кулаки було затято так, що аж довгі кігті впивалися в руки.

— Доню! — тихо озвався він до неї. — Поклич собі на допомогу. Буде багато лиха.

— Я вже покликала, тату. Послала Хух.

— То й добре. Не гай же часу... Ой, нароблять сьогодні ті безбожники великого нещастя... Багато їх, багато... Я тим часом піду попередити Водяника та Русалок. Може, хтось забіжить до води помирати...

Він сперся на свою сукувату патерицю² і тихо посунув до болота.

А Мавка Вербинка вже вгледіла пораненого Зайчика. Він закопався в мох, і тільки по тому, як нервово здригалося його тільце, можна було впізнати, що там є хтось живий. Вербинка обережно підважила мох. Наполоханий Зайчик аж напнувся з останніх сил, щоб утікати, але, поглянувши каламутними очима, побачив Вербинку й тихо застогнав:

— Убили, убили мене, сестричко Вербинко!..

— Куди ж тебе поранено, Зайчику-Вуханьчику? — спитала вона.

Зайчикові було перебито задню ніжку й прострелено бік. Вербинка швиденько знайшла чисту суху порхавку, притрусила йому рани, на ніжку намотала лист подорожника й обв'язала

¹ *Патеріця* — довга палиця, яку використовують для опори під час ходьби.

плискуватою, мов бинда¹, травинкою. Потім спинила кількох подорожніх пухнатих джмелів, щоб вони дали хворому свого солодкого білого меду, а з великого листа ведмежого вуха набрала водиці й напоїла пораненого. Йому стало легше.

— Велике спасибі тобі, сестрице! Прикрий же тепер мене добренько мохом і листом, а зверху поклади найбільшу суху гілляку, щоб не витяг мене якийсь забіглий пес, — попрохав Зайчик-Вуханьчик.

Вербинка зробила все, що треба, і слабий задрімав. Тоді Мавка ще наказала ракшам² і сойкам нікуди звідси далеко не відлітати, аж поки не закінчатся лови. Коли б заблудив сюди якийсь пес, загадала їм крутитися в нього перед носом і відманити його з того місця, де лежав немічний Зайчик-Вуханьчик.

Багато було праці Мавкам того дня в лісі. Було підбито чимало таких Зайчиків, підстрілили ловці й хитру Лисичку, заскочили пси й цілу родину Куріпок: одних самі впіймали, інших мисливці повбивали або тільки поранили. Та й після того дня було багато праці вже самій Мавці Вербинці, бо треба ж було й далі доглядати поранених, аж поки вони не видужають.

Але ж ще того-таки дня, коли був лов у лісі, трапилася з нею значна пригода. Довелося їй зробити те, що рідко робить невидима сила: мусила вона вперше в житті об'явитися перед людиною.

Коли вже Мавка перев'язала та надала першу допомогу кільком пораненим, то натрапила на молоду дику Кізоньку. Та стояла на трьох ніжках майже на чистій прогалині, так що її здалеку міг побачити кожний.

— Тікай, дурненька! Ховайся мерщій у хащу!.. Ти ж чуєш, що в лісі мисливці та собаки, — гукала їй ще здалеку Вербинка.

— Чую і знаю, але ж я не можу! — заплакала бідна Кізонька. — Я вскочила в терновий кущ, і він пороздирав мені ніжки. Я не можу рушити далі — так мені болить і пече! — нарікала вона.

Мавка знала, що кози не можуть стрибати на трьох ногах. Вона підбігла до Кізоньки, швиденько перев'язала ніжку їй, підтримуючи збоку, повела до кущів. У той момент на галявину вийшов лісник. Він побачив, як шкандибає³ Кізонька, і кинувся до неї. Звісно, Мавки він не бачив.

¹ *Бінда* — стрічка.

² *Ракша* — перелітний птах.

³ *Шкандиба́ти* — кульгати.

Вербинка знала, що він — добрий. Але ж тепер, коли довкола була стрілянина, коли вже люди повбивали стільки звірів, вона страшенно злякалася. Вербинка знала й те, що на полюванні й добрі люди стають жорстокими, а пролита кров викликає в них лихий запал, що підштовхує їх до вбивства безневинних створінь. І не могла вона стерпіти: заступила собою Кізоньку, а сама об'явилася перед лісником.

Лісник остовпів, побачивши перед собою незвичайно прекрасну дівчину, що з'явилася не знати звідки. Здивовано дивився він в її очі, що були, як фіалки або фіалкова тінь; дивився на довге темно-синє волосся, що відблискувало, як гайвороняче крило, любувався з її довгих світло-зелених шат. А тим часом вона простягла до нього ніжні й білі, як лілеї, руки, і лісник почув голос, неначе задзвонили навколо сині дзвіночки:

— Дядечку! Прошу вас, змилюйтеся над нею! Вона ж така молода, живе всього тільки чотири місяці, така гарна й тендітна! Вона ж нікому не робить шкоди!..

Лісник усе ще стояв нерухомо.

— Ти — Мавка? — спитав він, нарешті, отямившись.

— Так, я — Мавка із цього лісу. Зовуть мене Вербинка. Ви ж добрий, я це знаю. Це ви ж мені виносите молочну кашу на пеньок, а я оберігаю та пильную всіх звірят у вашому лісі. Пожальте цю Кізоньку, дуже вас прошу, дядечку!..

— Добре! — промовив схвильований лісник, у якого розм'якло серце. У людей завжди м'якшає серце, коли в них щось ласкаво просить гожа¹ дівчина. — Добре! Я візьму її до себе та сховаю у своєму хліві. Там вона перебуде, поки одужають її ніжки, а потім я знову випущу її в ліс. Не бійся, у мене ніхто її не займе.

Він ласкаво погладив перелякану Кізоньку, узяв її на руки й поніс до своєї хатинки. Коли лісник оглянувся ще раз, Мавки вже не було видно. Тільки він почув, як продзвенів її ніжний голосок:

— Спасибі вам, дядечку. Як я рада, що ви такий добрий!..

Лісник відніс Кізоньку додому та сховав її в хліві. Але ж коли лови закінчилися й до нього у двір посходилися пани мисливці, то один багатий панич угледів Кізоньку. Дуже вона йому сподобалася, і закортіло йому відвезти її до міста. От він і наполог, щоб лісник продав йому те звірятко. Давав за неї великі гроші, навіть

¹ *Гожа* — гарна.

погрожував лісникові різними прикростями. Однак лісник не схотів ні за що її продати:

— Це Мавки-Вербинки Кізонька, доньки нашого Лісовика. Сама Вербинка просила мене її захистити. А я дав їй своє слово, що вилікую Кізоньку й випущу в ліс.

— Мало що! То ж Мавка, не людина. Для неї Ваше слово нічого не важить, усе одно, що сказати на вітер.

— Нехай для неї й не важить, зате моє слово важить для мене. Коли даєш якусь обітницю¹, то мусиш її дотримуватися, — відповів лісник твердо.

З того часу всі лісові мешканці ще дужче полюбили свого доброго лісника. Зайчики ніколи не гризли дерев у його садочку, Лисичка не крала його курей, а пташки чисто-начисто оббирали з його дерев усю гусінь і нищили шкідливих комах...

Після тієї пригоди минуло багато часу. Аж ось одного дня забігло до того лісу кілька здорових сірих Вовків, що їх розпудили² мисливці аж у московських лісах. Осіли вони тут і почали хазяйнувати, як удома. То Зайчиків ловлять, то Кізоньок роздеруть. Одне слово, не стало життя тихим і мирним звіряткам від тих зайд³ — розбійників московських. Лісовик на них сварився, і Мавка, й інші невидимі лісові сили вмовляли їх, щоб вони пішли, звідки прийшли.

А Вовки тільки облизуються та глузують:

— Нам, — кажуть, — тут краще, як удома! Бо ваші Зайці та Кози ще не вчені. От ми їх і повчимо, щоб краще бігали...

Та недовго вони панували. Як тільки помітив добрий лісник, що в його лісі хижакі-зайди завелися, то й почав їх висліджувати. Уже аж трьох підстрелив. Однак Вовки не тікають. Тільки стали хитріші та ховаються від лісника.

— Ну, ви хитрі, та і я ж не дурний. Побачимо, хто кого перемудрить! — тоді каже лісник.

Узяв він лопату, пішов у саму хащу та й викопав там велику глибоченну яму, таку, що була вона зверху вужча, а зісподу ширша. Потім понакладав зверху тонкого хмизу й рясно притрусив жовтим листом, бо вже тоді був підзимок⁴ і багато листя з дерев

¹ *Обітниця* — обіцянка.

² *Розпудити* — розганяти.

³ *Зайда* — чужоземний загарбник.

⁴ *Підзімок* — пора пізньої осені та початку зими.

пообпадало. Одне слово, так він хитро все те зробив, що ніхто б не впізнав, де та «вовча яма». А щоб туди Вовків тягнуло, поклав усередину принаду: великий шматок старого сала.

Минули день чи там два, аж чує лісник зі свого двору, що виють Вовки. Прислухався — саме там, де він викопав на них яму.

«Ну, це вже, певне, якийсь туди вскочив!» — міркує він.

Та й закортіло йому подивитися, дарма, що вже був вечір і в лісі стало зовсім поночі. Ухопив він рушницю та й подався. Прийшов до того місця і почав обережно підходити до ями. Та й помилився, не догледів! Як шугне зненацька однією ногою! Не втримався і полетів сам у ту вовчу пастку.

Що його робити? Яма глибока, вилізти не можна, бо ж немає за що зачепитися. А в ямі темно-претемно. І бачить він, що в тій пітьмі десь у кутку немов дві маленькі жаринки жевріють... Аж його серце захолонуло, бо вгадав він одразу, що там вкупі з ним і Вовк сидить. Мерщій вхопився він за рушницю, а потім і помислив: «Ну, що ж як я в пітьмі промахнуся, не заб'ю того ірода відразу, а тільки зможу поранити?! Тоді ж він, підстрелений, живцем мене з'їсть!...»

Так-от і не вистрілив він у Вовка, а вистрілив угору, у повітря. Думав, що тим і Вовка настрашить та й, може, хтось почує той постріл і допоможе йому з ями вибратися. Але ж сидить він та й сидить, а ніхто йому на поміч не йде. Вистрелив він іще раз, а далі й боїться, бо залишився в нього тільки один набій. Отож коли б Вовк захотів на нього плигнути, то не було б йому чим і відбитися.

Засумував той лісник, а далі як загукає:

— Рятуйте ж хоч ви мене, лісові духи!

Почули те сусідні Хухи та мерщій побігли до Мавки Вербинки. Аж її немає вдома: пішла в сусідні ліси прощатися з подружками, бо вже надходила зима, а Мавки швидко мусили лягати спати аж до весни.

Але ж, хоч як далеко була Вербинка, почувла вона ще перший постріл у своєму лісі й мерщій полетіла додому. Думала, що, може, знову почалися лови й знову їй доведеться піклуватися пораненими звірами. Коли ж вона підлітала до лісу, то вчула й другий постріл. А тут назустріч їй викотилися Хухи й розповіли, що сталося.

Вербинка подалася просто до ями. Хутчій поскидала хмиз і листя. І коли там стало видніше, бо саме сховався місяць, побачила свого доброго лісника з Вовком. Кинулася вона тоді мерщій до свого батька.

— Тату, — каже, — швидше рятуйте лісника!

Лісовик одразу туди та як налетить на дерево, що стояло біля самої ями, так і повалив його. Деревина упала на «вовчу яму», а його віти попадали аж углибінь. Тоді лісник ухопився за галузки й по них вибрався нагору...

Не було чого йому й розпитувати. Він добре знав, що навколо ями всі дерева були міцні, їх і вітер би не звалив, не те, щоб самі собою могли падати. Того вечора й жодного вітру не було. Отож він ураз зрозумів, що врятувала його не хто інша, як Мавка Вербинка, за те, що колись він захистив її Кізеньку.

Так вони й поквиталися. Тільки ж лісник хотів, щоб його було зверху. Наварив величезний чавун каші, притрусив цукром і корицею і поставив увечері на пеньок...

Ото був веселий бенкет у лісі тієї ночі... Аж мені шкода, що мене туди не покликали! Бо хто ж таки не любить молочної каші з корицею?!

1. Про яку велику біду повідомив Зайчик усім мешканцям лісу?
2. Розкажіть про невидимих лісових мешканців, які допомагають слабким, хворим і поранилим.
3. Які цінності втілені в образах лісника, Мавки Вербинки та Лісовика?
4. Як ліснику вдалося врятувати Кізеньку?
5. За допомогою інтернету доберіть зображення, якими можна супроводити розповідь про Мавку Вербинку. Прокоментуйте.
6. Завдяки чому лісові мешканці залишалися живими після великих полювань?
7. У яких українських казках і казках народів світу описано дружбу людей та фантастичних істот?
8. Як у казці відображено красу української природи?
9. Які загрози та небезпеки принесли в ліс мисливці та звірі-зайди?
10. Знайдіть у тексті твору фразеологізми. Для чого автор використовує такі вислови?
11. Уявіть, що восени на лісовій галявині зібралися Вербинка, Ясенинка, Дубовинка, Вільхівка, Кленівка, Шипшиночка, Водяник, Русалка, Хухи. Про що вони могли б розмовляти перед довгим зимовим сном?
12. Які висновки можна зробити, прочитавши казку?
13. Кому належить вислів: «Моє слово важить для мене. Коли даєш якусь обітницю, то мусиш її дотримуватися»? А ви дотримуетесь свого слова?

Олена Пчілка
1849–1930

Олена Пчілка (справжнє прізвище *Косач*), мати Лесі Українки, народилася на *Полтавщині*. Вона здобула високий авторитет і широке визнання, адже стала відомою письменницею, громадською та культурною діячкою, перекладачкою. Батьки дали їй добру домашню освіту, прищепили любов до літератури, української народної пісні, казки й народних обрядів. Олена закінчила Київський зразковий пансіон для шляхетних дівчат.

Її творчий шлях розпочався з перекладів поетичних творів. Друкувала вірші й оповідання у львівському журналі «Зоря». Живучи в м. Луцьку, вона активно працювала над утвердженням української культури й освіти. Ставши членом драматичного товариства, запропонувала зібрані від спектаклів кошти використовувати на придбання українських книжок для клубної бібліотеки.

Важливою частиною творчого доробку Олени Пчілки є твори для дітей та про дітей. У них ідеться про важку долю бідняків, про складне та сумне дитинство тих хлопчиків і дівчаток, які зростали в працюючих, але неможливих родин.

Грані художнього твору

У багатьох творах Олени Пчілки поєднуються реалістичні та казкові елементи. Її герої живуть не тільки в реальному світі, а й у світі мрій і народних уявлень. Тому образ сосонки в однойменному оповіданні є, з одного боку, проявом живої природи, а з іншого — багатограним символом, у якому втілені роздуми письменниці про справжнє й несправжнє, про примхливу долю та про важке життя, а також про те, що не можна втратити найголовніше в житті: зв'язку з природою та рідною домівкою.

Читаючи оповідання, поміркуйте, чи збулися мрії сосонки.

Сосонка

Недалеко від лісу стояла хатка. У ній жив чоловік Максим із сім'єю; було в нього четверо дітей, найстаршому хлопчикові Івасеві було десять років.

Ліс був такий гарний, навіть узимку не здавався сумтним, бо між чорноліссям було там чимало й сосон, а вони завжди веселять око тим вічнозеленим убранням!

Недалеко від Максимової хати була одна сосонка, дуже хороша! Вона була не дуже велика, але й не маленька, саме мірненька та така зграбнесенька, круглесенька, зелені глиці аж сяють, а молоді пагонки, як свічечки, височать, прості та ясні.

Красується сосонка. Прийшла осінь сумтна, прийшла зима люта, а сосонці байдуже! Сусідки її, берези та липки, стоять такі сумні й бідні, листячко з них геть облетіло, а сосонка мовби ще кращою здається поміж сумтних товаришок.

Отож і запишалася вона, каже берізкам і липкам:

— А що? Де ваші кучері гарні та рясні? Стойте деркачами! Ох, що то за хороша річ, як хто шляхетного роду! Немає у світі кращих, як ми, сосни! Ой світе мій, яка ж я гарна та велична!

Величається сосонка, аж тут прилетіла сорока. Сіла в неї на гілці та й каже:

— Че-че-че! Чекай, чекай!.. — А чого чекати — не каже...

Тим часом сорока таки знала, що казала: вона, бачите, була на подвір'ї в дядька Максима й бачила, як Максим сани ладив¹; чула й те, як Максим говорив Івасеві, що зрубає сосонку та повезе на продаж.

Так воно й сталося. Максим запряг коня, під'їхав до тієї сосонки, зрубав її, бо вона була найпридатніша, та й повіз на торг.

І синок Івась попросився з ним (бо то не дуже далеко було). Одягсь Івась, мати дала свої чоботи й онучки добрі; сидить Івась у санках, добре йому, і сосонку рукою притримує на гринджолах². Нічого не знає сосонка, куди це її везуть, тільки гілочками стріпує, як підскачуть де сани дорогою.

Прийїхали в місто й стали там, де й інші люди стояли з ялинками та із сосонками; багато там їх, тих дерев було, бо саме Різдвяні свята наближалися (якраз проти Нового року). Багатші пани купували ті зелені деревця, щоб поставити в хаті та вбирати на втіху дітям. Чи то ж не втіха справді? Тут зима біла, усе снігом укрите, а тут тобі зелене деревце стоїть у хаті, убране й освічене — зеленіє...

Еге ж! Ото з такою думкою, щоб купити деревце, підійшла й до нашої сосонки якась підстаркувата жінка, либонь, нянька,

¹ *Ладити* — готувати.

² *Гринджоли* — сани.

з двома паненятами. Щебечуть дітки; а нянька тільки глянула на господаря та й гукає:

— Чи се ви, куме Максиме?

— Та я ж, — каже Максим.

От розговорилася нянька та зараз і сосонку купила. Сказала потім везти деревце до її панів. Приїхали. Сосонку внесли в горницю¹, а Максим заїхав у двір. Нянька, бачите, закликала Максима в кухню, трохи погрітися, чаєм його заходилася приймати. Бо хоч вона вже й городянка була, але колись у сусідньому селі жила, так ото й кумою була Максимові. Таки ж не можна цуратися! Приймала нянька, як могла: Івасеві дуже доброго бублика дала.

Поснідали трохи. Тоді Максим, подякувавши за хліб і сіль, подався в місто деякі справи справляти. А хлопця свого Івася в куми залишив. Коли вже надвечір приходять Максим та й журиться:

— Усе, — каже, — справив, купив, що треба було, а тільки із чобітками лихо: ще перед святами дав шити, а вони й досі не пошиті! Сказав швець, що на завтра будуть нехибно² готові; та чи то ж не досада³ — завтра знову по них приїздить? Хотілося на Новий рік дома бути!

Нянька й почала вмовляти Максима, що вона попросить панів, щоб дозволили йому переночувати в них у дворі.

— Вам, куме, — каже нянька, — так буде вигідніше. А Івасеві ж то, яка втіха буде! Я попрошу панів, щоб пустили його в горницю подивитися на сосонку, сьогодні ж прикрашатимуть.

Зосталися наші. Сидить Івась та й думає: «Як там вони ту сосонку прикрашатимуть? Що то за диво таке буде!..»

Аж і справді «диво» предивне побачив Івась! Як повела його ввечері нянька в покої⁴, та як став він на порозі тієї панської світлиці⁵, та як глянув він на ту сосонку, то аж оторопів!

Світе мій ясний! Івась навіть не пізнав своєї сосонки! Уся вона сяє свічечками, ліхтариками, усе гілля обчіпляє яблучками, якимись цяцьками, червоними, синіми, золотими, аж у очах мигтить! Під сосною, на примості, стоять ляльки, коники, щось

¹ *Горниця* — гарно прибрана кімната.

² *Нехибно* — правильно, без помилок.

³ *Досада* — почуття незадоволення, гіркоти.

⁴ *Покої* — кімната.

⁵ *Світлиця* — чиста, світла, парадна кімната в будинку.

таке ще... А ось навколо сосонки почали ходити такі дивні діти — чи, може, то живі ляльки? Такі гарні, кучеряві, так штучно по-вбирани... Що це таке?.. Чи сниться, чи справді діється?..

А сосонка стоїть, сяє — як зоря в небі! Ну, і тішилася ж вона!

— От, — каже, — моє щастя прийшло! Я таки знала, що не проста доля мені судилася!.. Боже, як же гарно, як люблю! Як усі вихваляють! От коли б то липки побачили!

Та недовго втішалася гарна сосонка: ще свічечки не догоріли, а вже їх погасили (боялися, щоб не було чадно, як почнуть куріти недогарки). Далі почали знімати із сосонки й прикраси. Усе, усе познімали — ласощі, цяцьки, забавки!.. Зосталося тільки те, чого не зауважили або щось нікому не потрібне більше: якісь ланцюжки з паперу та деякі дрібниці...

Стоїть сосонка, розібрана, темна, дивується, ради собі не дасть: що це таке?.. Її розібрали? За неї зовсім не дбають?!

Це була правда — за неї ніхто більше не дбав. Усі зайнялися тими лакоминками та цяцьками, що зняли з неї. Усе те було поділено поміж дітьми. Навіть Івась добув, з ласки няньчиної та малої панночки, кілька золотих горіхів, червоних яблучок, цукерок у маленькому кошику, солодкого коника й паперову золоту рибку! Боже мій, чи то ж не втіха?

Аж уночі снилось Івасеві те свято й осяяна сосонка — усе те диво, що він бачив.

Наступного дня вийшов Івась на подвір'я до батька, а він уже коня запрягає. Івась бачить — витягли слуги з будинку сосонку й кинули її надворі, біля дровітні; сказали, що вдень багато гостей буде, то не потрібно, щоб таке чуперадло¹ у світлиці стояло. Лежить бідна сосонка, розчепіривши те обдерте гілля... Учора вона була така велична, а тепер?.. Глянув Івась та аж йому шкода стало. Не знав він того, що й із людьми так часто буває!

Дивився, дививсь Івась, та й заманулось йому взяти додому ту сосонку; на ній були ще недогарки, стриміло кілька золотеньких цяцьок, обривків ланцюжків паперових. «Можна дома показати, а як ще те почіпляти, що пани дали, ото-то здивуються наші! — думає Івась. — Яблучка та золоті горіхи на сосні — аж п'ять, — чи в хуторі таке бачили?»

Спитали у двірника, чи не можна б узяти сосонку?

— Та можна, — каже, — нащо вона тепер здалася?

¹ Чупера́дло — опудало.

Як то було сосонці слухати отаке?!

Поїхали наші, повезли сосонку до свого двора. От уже й до лісу під'їхали; усі дерева так дивуються: що се таке із сосною сталося? Стовбурець управлений в перехрестя, на вершкунці золота зірка стримить!..

— Подивіться, — каже берізка, — які на ній ланцюжки рожеві!

— Ет, — цвірінькнув снігурчик, — не хотів би я і ланцюжків, хоч би й рожевих! Немає у світі кращого, як воля!

Приїхали наші, занесли сосонку в хату. Гомін такий знявся! Івась розповідає, показує цяцьки, усі діти щебечуть, дивуються!.. А ввечері Івась таки почепив на сосонку все, що мав, ще й недогарків кілька запалив. От так утіха була малим.

Та не довго й тут була шана сосонці: через день діти витягли її надвір і поставили коло порога. Нічогісінько вже на ній не було!.. Єдину втіху мала вона в тому, що розповідала горобчикам, які сідали їй на гілочки, яка то їй честь була в панів того вечора!..

А згодом побачила сосонка, що вона стала сохнути, жовкнути!..

Одного дня Іван і каже батькові:

— Тату, порубайте вже сосну на дрова, бо вже вона поживкла!

А батько одказує:

— Нащо її рубати! Краще я поставлю її замість віхи, отам, на дорозі, бо тепер раз у раз метелиця дорогу замітає; уже наскільки я дорогу знаю, а вчора заблудився. Нехай хоч сосонка для прикмети на дорозі стоїть.

Поставили сосонку на полі, при дорозі. Стоїть вона, людям дорогу показує.

Одного разу Івась їде в санках із батьком та й каже їй:

— Бувай здорова, сосонко! Уже я з дому від'їжджаю! Прощай!

«Що це таке? Чого він прощається?» — думає сосонка.

А воно й справді те було, що Івась від'їжджав. Приїхала якось до них Максимова кума, ота нянька, та й почала казати, що її пани шукають хлопця для послуги в горницях і що добре було б віддати на ту службу Івася; намовляє, що він собі одежі й грошенят заслужить та й у люди потроху вийде. Як почала вмовлять, то й одвезли ото Івася, за яким часом, на службу до панів.

Та щось не дуже-то йому на тій службі повелось. Не сподобалося йому... Спочатку йому змінили ім'я: він був Івась, а то став уже «Ванька»; потім дали йому таку вузьку та тісну одежи-

ну, посадили в прихожій, а часом пошлють куди. Туряють Івася пани, штурхають у потилицю слуги. Одне слово, за попихача в усіх. Одного разу старший слуга так побив Івася за якісь панові чоботи, що Івась довго плакав... А іншого разу горнична за ножі набила...

«Ні, годі сього!» — сказав собі Івась і задумав утекти. Була масниця, був у панів великий бенкет; у будинку знявся такий шарварок¹, що ніхто й не зауважив, як Івась зник. Огледілися потім: «Де Ванька? Покличте Ваньку!» А «Ваньки» уже й сліду немає — за містом уже!

Іде Івась: уже він далеченько в полі опинився, уже не боїться, що ось-ось наженуть!.. І так йому любо, що то він на волі, навіть не холодно здається, дарма що й сніжок іде. Просторо так навкруги, повітря таке чисте, та біло, біло так усюди!..

Але ж от погано, що починає смеркати, та й сніг дедалі більший та більший віє, та ще й вітер його крутить, аж іти тяжко. Мете... Ох, боже мій, та де ж вона та дорога? Лишенько! Збився Івась із дороги! Кидається він то в той, то в той бік, сльози течуть з очей, бо нічого не вдіє! Не знає вже, де він і що... (...) Плаче бідний Івась, крізь завірюху нічого перед собою не бачить. Коли це дивиться — щось мріє... Спочатку злякався, думав, що вовк; коли ні: то дерево... Боже мій, та це ж та сосонка, що батько Івасів поставив; он і друга віха!.. Зрадів Івась, де в нього й сила знов узалася. Бреде через замети. О, тепер він уже знає, куди йому йти! Тепер він дійде додому.

Ось і хата його.

Дома ще не сплять, у хаті світиться — вечеряють, либонь. Підійшов Івась під двері, боїться й у хату зайти, щоб не сварили, що втік. Почула мати:

— Цитьте, — каже, — діти, мовби щось плаче, чи що!

— Та то вітер у комині, — каже батько.

— Та ні, таки не вітер...

Коли відчинили двері, аж то Івась у снігах!.. До нього, питають:

— Що таке?.. Звідкіля це він?

А він ледве промовляє за слізьми:

— Я покинув, я не можу там бути, там мене б'ють усі... Я не можу!

¹ Шарварок — тут: безладна метушня; розгардіяш.

— Моя доленько! — скрикнула мати, роздягаючи Івася та придивляючись на нього при світлі. — Та яке ж ти худе стало! Яке ж то тобі лишенько було!..

Відіграли Івася, нагодували, поклали спати на печі. Другого дня встав Івась, виспаний, та такий радий, що він удома, на волі! Ніхто його не ганяє, ніхто стусанів не дає!.. Побіг із братом Андрійком надвір, а далі в лісок і на поле. А за околицею вже й дорогу свіжу протерто — саме на торг люди їхали. Побігли хлоп'ята з гринджолятами тією дорогою. Ось і сосонка знайома!

— Спасибі тобі, сосонко! — каже Івась. — Адже якби не ти, то я був би змерз!

— А бач, — каже сосонка, — а ти казав, щоб мене на дрова порубали! А я тобі в пригоді стала!.. Та і двірник помилився; казав, що я ні на що не здатна, — а ось дарма, що я пожовкла, а стала всім корисною (...)

1. Розкажіть про пригоди сосонки. Де вона росла й де побувала? Назвіть реальні та казкові події.
2. Що побачив Івась у місті, коли привіз разом із батьком продавати сосонку? Як він сприйняв побачене? Наведіть цитати.
3. Про що мріяла сосонка, будучи лісовим деревцем?
4. Чому, на вашу думку, батьки не змусили Івася повернутися на службу до панів?
5. Намалюйте карту подорожі Івася додому.
6. За допомогою інтернету знайдіть зображення різдвяних символів у різних країнах світу. Порівняйте з українськими.
7. Що допомогло маленькому хлопчикові дістатися додому?
8. Як змінилися мрії сосонки впродовж зими?
9. За допомогою яких засобів у творі описано зиму?
10. Назвіть небезпеки, що трапилися на шляху Івася з міста додому.
11. Чи відомі вам твори, що розповідають про щасливе повернення дітей додому крізь хуртовини та заметілі? Назвіть їх і пригадайте імена персонажів.
12. Створіть (*усно* або *письмово*) продовження оповідання.
13. Чого вас навчив прочитаний твір?
14. Розкажіть про ваші Новорічні свята. Про що ви думаєте в цей час? Опишіть «мрії» вашої ялинки (або сосонки).

Оксана Сенатович
1941–1997

Оксана Сенатович народилася в м. *Бережанах* *Тернопільської області* в родині вчителів. Уже в початковій школі вона знала напам'ять багато віршів, потім почала віршувати сама. Поезії студентки Львівської політехніки О. Сенатович були опубліковані в збірці *«Яблуневий цвіт»*.

Працювала інженером на заводі, у науково-дослідному інституті. Однак згодом присвятила своє життя літературній творчості. Невдовзі світ побачили поетичні збірки: *«Стебло»*, *«Діапазон весни»*, *«Голубий голос»*, *«Чоловік з трояндою»*.

Найяскравіші сторінки творчості О. Сенатович — це вірші для дітей. Своім юним читачам авторка адресувала чимало збірок: *«Червоні лелеки»*, *«Вісім сотень колобоків»*, *«Вчиться вересень читати»*, *«Сніговик»*, *«Живемо в одному домі»*, *«Шпаки на колесах»*, *«У краєзнавчому музеї: азбука для Левка»*, дві повісті — *«Пані Будьласка і вуйко Памтулько»* і *«Про Люлька Смока і Котів — місто чудес(не)»*.

Грані художнього твору

Головний герой оповідання *«Малий Віз»* — допитливий хлопчик Дмитрик. Він цікавиться історією свого народу, захоплюється мужністю і винахідливістю запорозьких козаків та їхнього отамана Івана Сірка. Тому з Дмитриком і сталася незвичайна казкова пригода...

Поміркуйте, чому козаки розмовляли з хлопчиком приязно, але серйозно, по-дорослому.

Малий Віз

Червневе небо обтрушувало в озеро зорі. Зоряне озеро — як небо, здавалося, дай нурка і полетиш. Дмитрик полетів, намацав ногою дно неба, розплющив очі. Ухопився рукою за дишель Малевого Воза й витягнув його з озера. Прогуркотів небом Великий Віз і заїхав за хмари. А Малий Віз повіз Дмитрика додому.

— Де ти поночі вештаєшся? — запитала Дмитрика мама.

— Витягав із води Віз, — відповів син.

Потім засунув Віз під ліжку й ліг спати. Ще й заснути не встиг, як закрутилися Возові колеса, і Дмитрик разом із ліжком поїхав у невідоме.

— Чому в невідоме? — заперечив Дмитрик. — Ось минаю село, он Кам'яна гора. Ось і товариство чекає на мене.

— Це ми тебе чекаємо? — узяв руки в боки сивоусий козак. — І кого ж це ми дочекалися?

Козаки сиділи біля куреня¹, варили куліш², підкидали хмиз у ватру³. Чекали кого завгодно — турків, татар, друзів, недругів, але такого дива не сподівалися. На Возі — ліжка, а на ліжку хтось спросоння лепече, що вони на нього начебто чекали.

— Ні, пане-брате, таких, як ти, ми не чекаємо. Лежнів⁴ серед нас немає, обійдемося і без тебе, — почали козаки відмахуватися руками від лежачого хлопця.

Дмитрик сів на ліжку, звисив ноги, не знає, що йому робити. А козаки ще мить — і за шаблі візьмуться, щоб одігнати від себе ману⁵.

— Згинь з очей! Кінних, піших приймаємо у свій кіш⁶, а ти котися зі своєю канапою⁷. (...)

Дмитрик розгубився. Йому так хочеться знайти спільну мову з козаками. Почав лазити з ліжка. Воно перехилилося, Дмитрик разом із ним бабахнувся на землю. А Віз, почувши волю, відкотився набік.

— Так тобі й треба, — розсміялися козаки. — Будеш знати, як до нас іншим разом їздити. Тепер спробуєш сам занести ліжка на плечах додому.

Сивоусий козак узяв велику ложку й затиснув її у Дмитриків кулак.

— Якщо не спиш, то сідай їсти з нами. Поїси та скажеш, чого прийшов.

Дмитрик утиснувся до кола. Одному козакові, уможцюючись, притиснув ногу.

¹ *Курінь* — тут: житло козаків.

² *Куліш* — густий суп (звичайно з пшона).

³ *Ватра* — вогнище.

⁴ *Лежень* — той, хто не любить працювати, багато лежить, спить; ледар, нероба.

⁵ *Мана́* — привид, примара.

⁶ *Кіш* — місце перебування запорозьких козаків.

⁷ *Кана́па* — різновид меблів для сидіння та лежання.

— Ще не встиг познайомитися, а вже з моєї ноги стілець собі робиш! Скільки тобі років? — запитав козак, якому Дмитрик притиснув ногу.

— Десять, — Дмитрик притиснув ложку до грудей, — скоро десять!

— А нам по триста десять.

— І ви ще не повмирали?

— Чи ти вже навсидячки спиш? — Тристадесятилітній козак зачерпнув ложкою куліш і звернувся до своїх побратимів: — Їжте, хлопці, бо помremo з голоду, поки цей хлопчисько повірить, що ми є на світі.

Дмитрик наївся, переcheкав, поки козаки викотили казан, і почав говорити несміло:

— Я маю справу до Івана Сірка. Чи не скажете, де його можу зустріти?

— Еге, отамана Сірка сьогодні не побачиш. Він зараз у Львові, там один письменник книжку пише про нього. І Сірко днює і ночує на дев'ятому поверсі в його будинку. Хоче перечитати написане, щоб той чого не добрехав... Може, ми зможемо залагодити твою справу?

— Та... ми з одним товаришем посперечалися. Я кажу, що за часів отамана Сірка були в козаків підводні човни. А мій товариш не хоче вірити...

— Багато хочеш знати, — хитро усміхнувся старий козак. — Наш отаман саме радиться у Львові, чи називати ті човни підводними. Незабаром прочитаєш про це.

— Чекати довго, — Дмитрик скривився.

— Не кривися як середа на п'ятницю. Як не маєш часу чекати, то сам оглянь човна.

Вони пішли разом до річки. При березі бився об хвилі човен. Він був подібний до великої жовтої черепашки. Дмитрик захотів витягнути його на берег — не стало сили, тільки хвиля в очі бризнула.

Хотів залізти всередину, та козаки не пускають туди й кажуть: лягай швидко в ліжку, бо вже скоро будитимуть тебе.

— А хіба я сплю?

— Не спиш. Але он, на сході, небо заясніло. Козацька ракета ось-ось вистрелить.

— Це ваша ракета? Ви придумали ракету?

Частина І. Українська література

— І човна підводного, і ракету, — промовив гордо найстарший козак і почав із товариством віддалятися.

Козацька ракета вистрелила. Стало ясно-ясно. Підводний човен зблід, занурився у воду та швидко зник.

Через кілька днів Дмитрик побував у маленькому містечку Підгайцях — його за годину можна обійти вздовж і впоперек. Він зайшов одразу до книгарні.

— Чи є вже книжка про Івана Сірка? — запитав.

— Немає, незабаром буде.

Чому той письменник бариться? Козаки придумали підводний човен, перші зробили ракету, а книжки про це й досі немає. Дмитрик ще трохи почекає.

А ні, то сяде він на Малий Віз і сам вирушить до Львова. Обійде всі дев'ятиповерхові будинки — отамана Сірка знайде! Отаман сягне рукою по Великий Віз, і поїдуть вони... Куди? Про це в книжці не писатимуть. Книжка про козаків, а Іван Сірко ще не знає — Дмитрик справжній козак чи такий собі звичайнісінький шукач пригод.

1. Назвіть події, що привели Дмитрика до козацького куреня.
2. Про що хлопчик розпитував у козаків?
3. Чому Дмитрикові було важливо зустрітися з отаманом Сірком?
4. Розкажіть про те, як козаки поставилися до десятирічного мандрівника.
5. Намалюйте козацький курінь, а біля нього — ватру.
6. Знайдіть в інтернеті зображення Івана Сірка. Прокоментуйте.
7. Як виявилася наполегливість Дмитрика в пошуках інформації про славного отамана?
8. Пригадайте, у яких творах української та світової літератури герої мандрують уві сні.
9. Які природні особливості України відображено в оповіданні?
10. Як у творі зображено турботу козаків про Дмитрика?
11. Про які звичаї українських козаків вам відомо?
12. Уявіть, що хлопчикові зустрівся Іван Сірко. Опишіть цю зустріч. Про що вони могли б поговорити?
13. Що для Дмитрика означало — дочекатися, поки надрукують книжку про отамана Сірка?
14. У чому, на вашу думку, полягає різниця між «*справжнім козаком чи таким собі звичайнісіньким шукачем пригод*»?

Іван Багмут
1903–1975

Іван Багмут народився на *Катеринославщині* (нині *Дніпропетровська область*) у сім'ї сільсько-го вчителя. Після закінчення семінарії він також був учителем сільської школи, а згодом переїхав до Харкова, де працював редактором відділу юнацької літератури у видавництві, а також продовжив навчання в сільськогосподарському інституті. Митець більше відомий як дитячий письменник, однак він не визнавав поділу творів для дітей та дорослих, вважаючи, що «книжка повинна зацікавити людину незалежно від віку».

Грані художнього твору

У повісті «*Пригоди чорного кота Лапченка, описані ним самим*» засуджено людські вади, які змальовано в незвичайному ракурсі — з погляду кота. Кіт, на прізвисько Лапченко, описує свої пригоди й переживання. Він розповідає про своє життя в різних господарів, про те, як і чого він навчився в кожного з них і, звісно, чому він і як потрапляв до нових хазяїв. На думку Лапченка, метою людського життя є піклування про кошенят. А що ви про це думаєте?

Читаючи повість, зверніть увагу на самооцінку кота Лапченка. Поміркуйте, як він ставиться до своїх помилок, чи готовий їх визнати й виправити.

Пригоди чорного кота Лапченка, описані ним самим

(Уривки)

Від автора

Може, дехто здивується, що кіт узявся за літературу, але це цілком зрозуміло. Адже йому трапляється бути свідком таких моментів у житті людини, які сховані від суспільства, — кіт чує розмови в родині, стежить, що роблять люди, коли їх ніхто не бачить. Словом, я перебуваю в таких умовах, у яких не може бути жодний письменник, і можу писати про те, що насправді бачив і чув, нічого не домислюючи й не вигадуючи, як то змушені робити творчі люди.

Я взявся за перо ще й тому, що деякі вчинки людей дивують мене. Я хотів поділитися з ними враженнями від їхнього життя, щоб вони поглянули на себе, так би мовити, збоку, бо ж збоку краще видно й достоїнності, і хиби.

На жаль, письменник, який редагував мій рукопис, дещо викреслив із того, що було написано цікавого про людину...

Щоб ні в кого не залишилося сумніву, що все це я написав сам, розповів, як я навчився писати. Не така це вже складна штука.

Треба взяти в лапку олівець і вивести першу літеру, потім другу, третю, а коли вийде слово, трохи відступити й таким самим способом написати друге слово й, закінчивши фразу, поставити крапку. Якщо якесь написане слово мені не подобалося, я злизував його язиком. Для мене це було значно зручніше, ніж перекреслювати. Тому я перейшов на чорнило та ручку, бо злизати чорнило легше, ніж олівець.

При писанні багато значить положення хвоста. У жодному разі не можна ним махати. Хвіст повинен лежати на столі, це створює необхідну опору для всього тіла. Інакше літери виходять не такі гарні, а інколи бувають надто нерозбірливими. (...)

Латченко

Моя біографія

Я народився в другій половині ХХ сторіччя в родині диригента хорової капели. Це не треба розуміти так, що мій батько був диригентом, ні, я не знаю, хто був мій батько. Просто моя мати-кішка жила в родині диригента-людини. Тут проминули перші півтора місяця мого життя. Дружина диригента любила мене чи не більше, ніж моя власна мати. Приготувавши нашвидку обід, моя господиня брала мене на руки й гладила за вушком. Це було дуже приємно, я починав тихенько наспівувати пісеньку, а вона слухала мене з більшою насолодою, ніж вправи свого чоловіка на роялі.

Диригент часто вичитував дружині за бруд у квартирі, за несмачний обід, за невчасний ремонт одяжі, але вона відповідала, що їй ніколи. Коли він сідав за рояль, дружина заважала йому працювати, примушуючи вислуховувати оповідання про те, як я видряпався по килимові бозна-куди або як перекинув своїм хвостом вазу з квітами. Диригент хмурнів, але слухав жінку. Очевидно, перебивати розмову про кошеня вважалося за гріх. Я зробив висновок, що мета людського життя — доглядання кошенят. Незабаром ця моя ілюзія була розвіяна.

Одного разу до моєї благодійниці завітав не знайомий мені немолодий чоловік і сказав:

— Ну от, я й прийшов!

— Подивіться, який красунчик, — сказала господиня, показуючи на мене.

— Е, та він зовсім чорний, — мовив чоловік невдоволено, — мені хотілося б мати кошеня веселішого кольору...

— Зате він сибірської породи! — відповіла диригентова дружина з тим запалом, з яким вона завжди говорила про кішок. — Ви побачите, який він буде пухнастий! А як він співає пісеньок! А який він грайливий!

— Сибірський? — перепитав незнайомий, як мені здалося, з пошаною в голосі. — Гм... А чи вміє він ловити мишей?

— О, навчиться! Він же ще зовсім маленький.

— Ви думаєте? — запитав чоловік, хоча добре бачив, що я зовсім маленький.

— Я віддаю його Вам тільки тому, що у Вас його не ображати-муть. Це неабияке кошеня. Я навіть збиралася залишити його собі.

— Гм... — гмукнув чоловік, вагаючись. — Але він чорний...

— Чорна кішка приносить багатство, — сказала моя господиня. — Ви будете багатий! Ось побачите!

Чоловік, видно, не дуже повірив її словам, бо кілька хвилин думав, а потім сказав:

— Ну, гаразд... Візьму...

Ми вийшли надвір і зайшли в сусідній під'їзд цього самого будинку, де й мешкав мій новий хазяїн. Виявилося, що він — письменник. Звали його... Та навіщо називати прізвище? Звати-му його просто Письменник. Пишу це слово з великої літери не тому, що він провідний письменник, а тому, що це слово з ім'я загального перетворилося на власне.

Письменникова дружина зустріла мене не дуже привітно.

— Боже мій, навіщо ти його приніс? — спитала вона.

— Але ж, мила моя, він сибірської породи, — сказав Письменник, явно наслідуючи мою попередню господиню. — Він дуже пухнастий.

— Нехай і сибірський, — протестувала дружина, — та навіщо він нам?

— Як навіщо? Ловитиме мишей!

— Але в нас немає мишей!

— Ну, усе ж таки... — запнувся Письменник, бачачи, що його слова не впливають на жінку.

— А хто за ним прибиратиме? — вела далі дружина.

Я не розчув відповіді, бо в цю мить помітив на столі ковбасу, і поки Письменник пояснював своїй дружині значення чорної масті в котів і розповідав про мої вокальні здібності, я з'їв усе, що було на тарілці. Сидячи на столі, я вже без особливого інтересу, позіхаючи, слухав тепер суперечки подружжя.

— Ти тільки подивися на нього... — переконував дружину Письменник та озирнувся, шукаючи мене очима. — Де ж, де він подівся?

— Боже мій! — скрикнула дружина Письменника, побачивши мене на столі. — Він уже зжер твій сніданок!

Письменник трохи зніяковів, але все ж почав виправдовувати мене, посилаючись на мій юний вік.

— Маленький! — обурювалася дружина. — Уявляю, що він викидатиме, коли стане більшим! Він зжере все в домі! Ти подивися на нього: він навіть не тікав! Він, мабуть, думає, що йому все дозволено!

Тут я повинен сказати, що вона не зовсім мала рацію. Так, я був певен, що мені все дозволено, але я з'їв ковбасу не під впливом якихось своїх поглядів, а просто тому, що мені хотілося їсти. Щоб якось компенсувати збитки, яких я завдав дружині Письменника, я стрибнув їй на руки й почав потихеньку муркати.

— О, чуєш! — зрадив Письменник. — Він уже співає пісеньку.

— Справді, у нього шерстка дуже м'якенька, — промовила жінка примирливо.

На цьому сварка закінчилася. Мені поставили стару сковороду з піском, блюдечко з водою, ящик від посилки, куди намостили вовняних ганчірок, і я став тут жити.

У Письменника

Моє життя на новому місці склалося нещасливо. Взаємини з Письменником, які із самого початку були зіпсовані жалюгідним шматком ковбаси, загострювалися дедалі більше. Інколи неприємна дрібниця, якщо її весь час підкреслювати, може перетворитися на вельми велике зло.

Я не вимовляв літеру «р». Письменник, замість того, щоб полюдському, як працівник культурного фронту, поставитися до моєї біди й не помічати дефекту моєї вимови, не проминав нагоди, щоб не познущатися з мене.

Ось вам доказ. Ранком я прокидався і, дочекавшись, коли відчинять кухню, поспішав, як і кожний вихований кіт, привітатися з моїм господарем. Як кіт сибірський, я був дуже обережний. Я не ходив, як звичайні коти, а, сторожко озираючись на всі боки, лазив на животі, бо квартира здавалася мені дрімучою тайгою, пралісом, де на кожному кроці мене підстерігають небезпека, підступний ворог і смерть. Успішно пройшовши коридор, я потихеньку, ледь-ледь прочиняв двері до кабінету й одним оком заглядав у кімнату. Тільки перевіривши, що там нічого страшного немає, я просував у двері свою голову й вітався:

— Здрастуйте!

Та, замість чемної відповіді, мені в обличчя летіло образливе:

— Дрллл-л-лястуйте! Дрллл-л-л-лястуйте!

Що я мав відповісти на це? З властивою котам гідністю я повертався і, презирливо помахуючи хвостом, ішов до дружини Письменника, людини більш серйозної та вихованої. Але інколи й вона наслідувала чоловіка, і я знову чув огидне «дрллл-л-лястуйте». Тільки моє нелюдське терпіння рятувало наші стосунки від вибуху, що посварив би нас на все життя.

Нестерпним для мене був процес приймання їжі.

Я не хочу бути несправедливим і не зводитиму наклепу на Письменника. Він не був скупий: купував рибу, а коли варили обід, давав мені сирого м'яса та м'яса з борщу. Але як він давав?

Принісши, скажімо, рибу, він починав із того, що створював у кухні нездоровий ажіотаж¹.

— Риба! Риба! Риба! — вигукував він, знаючи, що це слово мене хвилює. Дочекавшись, коли очі в мене стануть зеленими від нервового напруження, він діставав, нарешті, карасика й, піднявши його на два метри від підлоги, вимагав, щоб я дострибнув до рибинки. Після кількох невдалих стрибків, — Письменник щоразу піднімав карасика дедалі вище, — мені нічого не залишалось, як кинути йому в обличчя:

— Так некрасивенько!

Ви думаєте, це впливало на нього? Еге ж!

— Так некллясивенько! — перекиривляв він мене, доводячи своє збиткування наді мною до тієї небезпечної межі, коли кіт перетворюється на тигра. Утрочання дружини господаря клало край цьому неподобству. Я отримував карасика й знищував його,

¹ *Ажіотаж* — велике збудження, хвилювання, боротьба інтересів навколо якої-небудь справи чи питання.

майже не жуючи. Другого й третього карасика я з'їдав більш-менш спокійно. Я кажу «більш-менш», бо хоча підстрибування і не було, я боявся його повторення і тому поспішав проковтнути рибу. Через кілька хвилин я відчував насичення і йшов до кабінету, лягав на столі й, спостерігаючи, як Письменник пише свої твори, зловтішався, коли в нього нічого не виходило.

Узагалі, проблема харчів має для kota більше значення, ніж для людини, бо, це треба чесно визнати, коло інтересів у людини більше, ніж у нас: людина думає про безліч різних речей, а кіт — щоб наїстися, виспатися та побитися з іншими котами. Особливо ця проблема поставала переді мною гостро, коли мене раптом переводили на вегетаріанський¹ стіл. Лизькаючи капусту чи картоплю, я мріяв про м'ясо в такій кількості, щоб наїстися донесхочу, так наїстися, щоб важко було стати на ноги. Часом мені щастило здійснити свою мрію.

Я помітив, що господиня (поки в них не було холодильника) ставить котлети на підлогу у ванній кімнаті.

Кілька разів я пробував прорватися у ванну, але безрезультатно, бо двері туди було взято на защіпку. Тоді я зробив так: побачивши, що котлети вже посмажені, я пішов до ванної кімнати й заховався під ванну. Через якусь годину господиня внесла цілу сковорідку котлет, накриту легенькою тарілочкою. Почекавши, поки вона вийшла й узяла на защіпку двері, я виліз з-під ванни й, прислухаючись, сів біля сковорідки. Коли господиня вийшла з кухні та сіла до піаніно, я одним змахом лапи скинув тарілку та почав обідати.

Я так наївся, що впав біля сковорідки й зразу ж заснув.

Я прокинувся від грубого штовхана та незадоволено муркнув. Побачивши, що це Письменник із дружиною, я крутнув головою, позіхнув і вкрився лапкою, щоб поспати ще.

— Що ти наробив, підлий? — почув я сердитий голос.

Я розплющив очі, глянув навколо себе й зрозумів, що йдеться про котлети.

Мені довго виговорювали, але не били. Наостанок віддали мені недоїдені котлети, і я довго не міг второпати: якщо мій вчинок був негідний, то за що ж мене преміювали? А якщо преміювали, то навіщо ж тоді було лаяти?

¹ *Вегетаріанство* — система харчування тільки рослинною і молочної їжею, без уживання м'яса.

Я повторював кілька разів свій дослід, і, хоч інколи мене за це навіть били, усе ж загалом залишалися приємні спогади...

Наші стосунки псувалися і через мишей. Письменник вимагав, щоб я ловив цих дрібних гризунів, але оскільки я категорично відмовлявся від цього, він обзивав мене ледацюгою, дармоїдом, паразитом та іншими образливими для kota словами. Але, по-перше, мишей у нашій квартирі не було. Ловити ж у сусідів я не хотів, бо думаю, що сусідські миші — це особиста справа сусідів (...).

Головна причина, чому я відмовився ловити мишей, — це туляремія¹. Адже миші — носії цієї страшної хвороби, від якої коти вимирають, як мухи від гексахлорану², а люди довго й тяжко хворіють. Отже, з міркувань гігієни, а не через лінощі, не ловив мишей. Не такий я дурний!

Що ловити мишей я вмю і можу, що у виняткових випадках я навіть ловлю їх, про це міг би засвідчити сам Письменник, коли б у нього було досить об'єктивності. Усі у квартирі пам'ятають, як одного разу, мабуть, через балкон, до нас залізла миша. (Письменник розпустив плітки, що це було мишеня, але запевняю, що це була справжня доросла миша.) Я кинувся до неї, але вона сховалась у килим, який був згорнутий, бо його збиралися витрушувати й чекали якогось родича, щоб він допоміг винести його надвір. Я просидів біля килима вісім годин, стежачи, щоб миша не втекла. І після цього мене називають ледарем! І хто називає? Письменник, який давно став би провідним, коли б просиджував, як я, хоч по вісім годин за своїм письмовим столом.

Нарешті, коли прийшли родичі Письменникової дружини та стали виносити килим, миша вискочила, і я на очах у всіх, — блискавично, нехтуючи своїм здоров'ям, — кинувся на неї, задушив і відкинув геть.

Може, Письменник хотів, щоб я з'їв свою здобич? Еге ж!

Ще однією причиною наших незгод із хазяями були закони фізики. Якби я жив у родині, де господарі або їхні діти-школярі мали справи з точними науками, ця причина, можливо, була б швидко усунута. Але так склалося, що на початку свого життя я весь час пересікався з людьми гуманітарного напрямку й тому не знав того, що знає навіть п'ятикласник.

¹ *Туляремія* — гостра інфекційна хвороба тварин, якою можуть заражатися і люди.

² *Гексахлоран* — хімічний термін; суміш ізомерів, яку, зокрема, використовують для боротьби з комахами.

Усе почалося з того, що в мене раптом прокинулося нестерпне бажання залізти кудись високо-високо. Очевидно, це був наслідок мого сибірського походження. Мої предки сиділи на верхів'ях височезних кедрів, ялин і сосен, а я, не маючи цієї змоги, намагався видряпатися на буфет. Оскільки мені заважала недостатня площа кімнати, я спочатку стрибав на стіл, а звідти вже на буфет. Щоб відштовхнутися, я впирався задніми ногами у вазу з квітами, яка завжди стояла на столі. Так я опинявся на буфеті, а ваза... — на підлозі.

Це мене страшенно дивувало. Спочатку я думав, що це сталося випадково, але, повторивши дослід кілька разів, пересвідчився, що тут діє якийсь закон. На жаль, мої досліді скоро припинилися... Коли було розбито четверту вазу, дружина Письменника заявила чоловікові, що далі вона не буде терпіти мене у своїй квартирі.

— Але ж у нас це остання ваза. Тепер уже нічого розбивати... — пробував захистити мене Письменник.

Це було цілком логічно, і я сподівався, що господиня змінить гнів на милість, та досить було побачити вираз її обличчя, щоб зрозуміти, що мої надії марні.

Того ж дня я змушений був перейти в куточок живої природи середньої школи, куди погодилася мене взяти знайома Письменникові вчителька.

— Ну, Лапченко, прощай! — промовив мій хазяїн сумно. — Ти завідуватимеш куточком живої природи. Гляди ж, щоб на новому місці зарекомендував себе краще. (...)

До родичів!

Хоча харчі на новому місці були гірші, ніж у Письменника, але почував я себе тут краще. Головне, я підвищував свій загальноосвітній рівень. У той час, як Письменник писав та обдумував свої художні твори мовчки, Сергій учив уроки завжди вголос. Я уважно слухав його й культурно зростав. У мене навіть з'явилася надія дістати повну середню освіту. А чого ж? Коли я проживу тут довгенько, то й закінчу школу. Мене часто охоплювали честолюбні мрії. Справді, коли мене, зовсім неосвіченого, призначили на завідувача куточком живої природи, то до яких висот зможу я піднятися, маючи середню освіту!

Можливо, мене призначать якимось відповідальним ревізором на продовольчу базу чи лабораторію, де аналізують продукти.

Я тоді не думав про літературну кар'єру, бо був дуже молодий та мені ще нічого було розповісти людям корисного й повчального. Писати ж для заробітку я вважав, як і Письменник, у якого минули мої юнацькі дні, недостойним. Дрібний випадок перевернув усі мої плани.

У літературі випадкові зустрічі, випадкові події як рушії сюжету вважаються несолідним, щоб не сказати дешевим прийомом. Але в житті випадок відіграє величезну роль і спричиняє інколи до таких наслідків, яких і не сподіваєшся. Що це так, підтверджу прикладом з особистого життя.

Це сталося приблизно через рік після того, як я оселився в Сергія. Якось мати дала йому грошей, щоб він пішов до зоопарку.

— Ну, Лапченко, зараз побачу твоїх родичів, — озвався він до мене. — Передати їм привіт від тебе?

— І я піду до зоопарку! — крикнув я.

— Чуєте, мамо, він каже, щоб я передав привіт. (...)

Я швиденько зіскочив із вікна й, бачачи, що Сергій не збирається брати мене, з криком забігав по хаті:

— До родичів! Я хочу до родичів!

Сергій спіймав мене, потім, кинувши геть від себе, швидко вийшов надвір і зачинив за собою двері. Це мене розізлило, і я з новою силою зарепетував:

— До родичів! До родичів! До зоопарку!

— Ану, тихше! Зчинив галас! — суворо промовила Сергієва мати й замахнулася віником.

Цей жест завжди викликав у мене неприємні відчуття. Я думаю, що й людина принижує себе, удаючись до сили там, де повинні діяти логіка та переконання. Звичайно я в таких випадках знищував презирливим поглядом насильника й замовкав, але раз не міг стерпіти та тяг своє:

— До зоопарку! До родича! До царя звірів!

Моя затятість вплинула на хазяйку, і вона відчинила двері.

— Іди! Хай тобі грець!

Хіба знала ця добра жінка, що це буде остання розмова між нами? Тоді я образився, але нині, пишучи ці рядки, я розумію її: вона просто піддалася настрою, не знаючи, що станеться через якусь годину.

Був чудовий ранок тієї осінньої пори, яку люди називають бабиним літом. Я знав, де зоопарк, до того ж сліди Сергієві ще не вивітрилися, і пішов на запах. Прикра розмова із Сергієвою

матір'ю потроху забувалася, інші приємні думки пройняли мене. «Я йду на побачення до своїх родичів — царів! Я — родич царя!»

Розумію, що такі настрої не гідні свідомого kota, але не можу втриматися... До чого ж засіли в наших душах пережитки минулого!

У святковому піднесенні, розпустивши хвіст трубою, я повільно чвалав майже порожньою вулицею, коли раптом побачив собаку. Шолудивий¹ брудний пес біг серединою вулиці, боязко оглядаючись на всі боки, щоб «друг-людина» не кинув у нього каменюкою.

«Жалюгідне створіння!» — подумав я й подався ближче до паркана, щоб схватись у дворі, коли собака кинеється на мене.

«Друг людини!»! А чому ж твій друг так ставиться до тебе? Чому люди свою дитину називають котиком, а не щеням? Чому слово «щеня» образливе для твого «друга»? Чому зараз біжиш, висолопивши язик, голодний та побитий, і боїшся попросити у свого «друга» допомоги? Чому не поважають тебе?

«Тому, — відповідав я, — що в тебе немає почуття власної гідності. Ти — підлабузник, запобігливо зазираєш в очі людини, не ображаєшся, а винувато махаєш хвостом, коли твій “друг” штовхає тебе ногою! Я радий, що ти такий жалюгідний, це тобі за твоє підле поведження з котами й кішками!»

Собака побіг геть, я провів його поглядом і, глибоко замислившись, побрів далі. Мої думки набрали філософського напрямку. Я думав: що важливіше — фізична чи моральна сила? Проблема була складна. У ситуації «собака–кішка» я схилився до сили моральної, а в ситуації «кішка–миша» фізична сила мене більше вабила.

На якусь мить я одірвався від своїх думок, бо проходив повз кінотеатр і побачив біля входу кількох хлопчиків (...).

От і зараз стоять вони біля входу в кінотеатр із заздрістю дивляться на дорослих, які спокійно, з квитком у руці, заходять до приміщення. А в хлопців квитків немає! Чому? Тому що дорослі не дали їм грошей. А чому не дали грошей? Тому що ці хлопці погано вчаться, не слухаються старших.

Дорослі теж добрі. Заходять у приміщення і не нагрімають на цих червононосих, що їм, мовляв, нічого тут вештатися, що треба йти робити уроки або гратися з іншими дітьми. Просто дивуєшся, які бувають байдужі люди до найголовнішого в їхньому житті.

¹ Шолудівий — дуже поганий, нікчемний.

Я проминув театр і знову повернувся до проблеми моральної та фізичної сили, коли раптом відчув, як хтось грубо схопив мене за хребет.

Я взагалі не терплю цієї дурної манери — хапати живу істоту за хребет чи за в'язи, але коли я побачив, хто мене схопив, то мимоволі похолонув із жаху. Це був один із тих червононосих хлопчаків, яких я бачив біля кінотеатру. Він міцно тримав мене, а інший стояв поряд, готовий допомогти йому, коли б я спробував вирватися.

— У чому справа? — крикнув я сердито, але вони не звернули на мої слова ніякої уваги.

— Давай, швиденько! Може, ще встигнемо на цей сеанс! — промовив перший хлопчик, і вони понесли мене в центр міста.

— Я — родич царя! Я буду скаржитися! — спробував я залякати хуліганів, але марно.

— А, не подобається? Кричиш? — зухвало засміявся один із бандитів. — Покричиш у ветеринарному інституті!

«Навіщо мене туди несуть? — не розумів я. — Може, думають, що я хворий? Але ж я зовсім здоровий!» (...)

Присмна несподіванка

Я заснув і, хоч був голодний та знервований, проспав до самого ранку.

О восьмій годині до клітки підійшов літній чоловік, одягнений у білий, але брудний халат. Ця людина мені зразу ж не сподобалася. Я не люблю людей, у яких нечиста совість. Звичайно, довести, що в цього чоловіка нечисте сумління, я не міг, але був певен, що це так. Узагалі в нас, тварин, інтуїція значно сильніша, ніж у людей.

Чоловік похмуро придивлявся до нас. Нарешті спинив свій погляд на мені.

— Ти! — сказав він, і я відчув, як тоскно забилося моє серце.

У цю мить до приміщення ввійшов немолодий чоловік у сліпучо-білому халаті, і той, що був у брудному халаті, улесливо з ним привітався:

— Доброго ранку, товаришу професоре!

— Доброго ранку, Петровичу. Готуємося до лекції?

— Та вже така робота...

— О! А це що за красень?! — раптом скрикнув професор, побачивши мене.

— Де там красень, товаришу професоре? Чорний, як сажа, — заперечив Петрович, і я зайвий раз переконався, що коли людина негарна сама, то вона все й усіх гудить¹.

— Чудовий екземпляр! Спіймайте його мені (...).

Щось підказало мені, що не треба боятися професора, і коли Петрович відімкнув клітку, я підійшов до професора та скочив йому на руки.

— Це чистокровний сибірський кіт! — захоплено мовив професор. — Знаєте, Петровичу, я візьму його додому! От спробуйте, яка м'якенька в нього шерсть!

— А мені все одно — м'якенька чи не м'якенька, — грубо відповів Петрович, — не беріть його, навіщо Вам зайвий клопіт? А Олександра Олександрівна? Ой, перепаде Вам від неї!

— Ну, знаєте!.. — спробував розсердитися професор.

Але Петрович не відступався:

— І правильно робить Олександра Олександрівна, що не любить кішок. А оцей котяра, бачу, шкідливий!

«Багато ти бачиш! Наклепник! — презирливо подумав я. — Краще халат виправ би!»

— Ну що Ви, Петровичу! Я певен, що цей котик зовсім не шкідливий. А знаєте, яке я дам йому ім'я?

Я прислухався.

— Назву його... — Тут я трохи не скрикнув від несподіванки. Коли б я сам цього не почув, ніколи не повірив би, що може бути такий фантастичний збіг. — Я назву його Лапченком.

— Так я ж і є Лапченко! — вигукнув я радісно.

— О! Йому сподобалось ім'я! — погладив мене професор. — Посадіть його поки що в окрему клітку й нагодуйте, — додав учений і пішов до свого кабінету.

— Слухаюся, — відповів тип у брудному халаті й так придушив мені шию, що я ледь не ойкнув. Потім він грубо шпурнув мене в порожню клітку.

— Негідник! — обурився я. — Як ти поводишся із чистокровним сибірським котом?

— Я тебе нагодую! — пообіцяв він мені (...).

«Надто поспішно й не досить обґрунтовано даю я оцінки людям... — покартав я себе. — Я вилаяв його, а він пообіцяв нагодувати мене. Надалі треба бути обережнішим з оцінками, особливо негативними».

¹ *Гудити* — виносити осуд, виражати незадоволення.

На жаль, як виявилось невдовзі, я не помилився, назвавши цього типа негідником. Він не дав мені й крихти, а його слова: «Я тебе нагодую!» — треба було розуміти так: «Я тебе не нагодую!»

Хоча люди вважають почуття помсти низьким, але, оскільки я не людина, я вирішив дати волю бажанню помститися і не відчув ніяких докорів сумління. Але як це зробити? Єдине, що було в моїй владі, — це кинути на свого ворога нищівний погляд. Я це й зробив, коли перебирався з інституту на квартиру професора.

Розплата за цікавість

Я не люблю, коли мене сіпають за хвіст, та із цього боку теперішнє моє життя було спокійне. Дружина професора ставилася до мене не дуже привітно, та я всіляко намагався завоювати її симпатії. Дізнавшись ще від Сергія, що «дія рівна протидії», я не розбив жодної кришталевої вази, хоч їх було тут казна-скільки. Пам'ятаючи намову негідника в брудному халаті, я вживав героїчних заходів, щоб довести, що я абсолютно нешкідливий.

Може відверто й чесно, без хвастоців, але й без фальшивого сорому сказати, що я цього домігся.

Професор за спеціальністю був іхтіологом, тобто вченим, що займається наукою про рибу. Від цього я мав подвійну користь. По-перше, я частенько ласував не лише карасями чи коропами, а то й червоною рибою — осетром, севрюгою, білугою. По-друге, слухаючи розмови професора та відповіді студентів на заліках, які професор інколи приймав дома, я незабаром так наспеціалізувався з іхтіології, що міг би читати лекції малописьменним котам, які їдять рибу, нічого не знаючи про її поведження, життя і хвороби. Зокрема, я довідався, що риба живе у воді, а не на базарі, як я вважав раніше, спантеличений тим, що й дружина диригента, і дружина Письменника, і Сергієва мати завжди приносили рибу з базару.

Узагалі я тут добре-таки підвищив свою освіту та розширив світогляд. Я й раніше чув, наприклад, про теорію походження видів Дарвіна, але тільки в професора зрозумів усе до кінця. Виявляється, що спочатку на Землі не було ні людей, ні кішок, ні собак, ні навіть бліх, а були лише одноклітинні організми, які не мали ні голови, ні рук, ні ніг. (...)

Загалом жилося мені в професора добре, і я вже подумував, що так і проживу тут спокійно та в достатку, оточений любов'ю та пошаною членів родини професора. Та життя є життя...

Одного разу Олександра Олександрівна кудись поспішала й забула причинити холодильник. Я довідався про це під час огляду квартири після чергового сну. Мене, звичайно, зацікавив холодильник: допитливість у мене в крові, а довго дивитися в холодильник раніше мені ніколи не доводилося, бо його завжди чомусь дуже швидко зачиняли.

Я із цікавістю зазірав усередину, одночасно фіксуючи нюхом наявність у холодильнику смаженої курки, копченої шинки, свіжого масла, сиру... Раптом я почув запах зовсім не знайомої речовини, що йшов від малесенької баночки. Я розумів, що роблю необережний крок, але природна допитливість перемогла, і я заглянув... Це було щось незвичайне! Я лизнув ще й ще раз і втратив над собою контроль. Ніжний аромат і неповторний смак запаморочили мене, і я опритомнів лише тоді, коли баночка була порожня й лежала на паркеті, а не в холодильнику.

Я розумів, що зробив негарно, і, змучений докорами совісті, швидко заснув.

Крик Олександри Олександрівни, що його я почув крізь сон, повернув мене до суворої дійсності.

— Я не буду терпіти в домі це страховище! Я вимагаю негайно вигнати цю потвору, цього бандита, цього негідника, цього мерзотника!

Я здогадався, що йдеться про мене, і підійшов ближче, щоб чесно визнати свою помилку та просити пробачення.

— Ось він! — спалила мене поглядом Олександра Олександрівна. — Ось він розбійник! Ось він кровопивця! Цей крем на вагу золота! Більше! Його ніде зараз не дістанеш! Його немає в жодному косметичному кабінеті! Ти прекрасно знаєш, що Амалія виїхала за кордон, і я ніде не дістану такого крему! Чим я мазатиму обличчя? Чим?

«Боже мій! Що я наробив! — жахнувся я й на всякий випадок одійшов далі від розгніваної жінки. — Хіба ж я знав, що ця проклята Амалія виїхала за кордон?..»

— Ну, моя любя... — несміливо пробелькотів професор.

— Ніяких «моя любя»! Або він, або я! Вибирай!

— Добре, його не буде в нашій квартирі, — твердо заявив професор, і моє серце ніби кудись провалилося. — Я відвезу його на Дніпровське море. Потерпи два дні.

— Утопити його в Дніпровському морі! — кипіла Олександра Олександрівна.

— Усе буде по-твоєму, — запевнив її чоловік, і я здригнувся.
«Смерть! Мене повезуть топити в Дніпровському морі. За що? І хто! Той, що врятував мене раз од смерті!» Сумно опустивши хвіст, я поплентався з кімнати.

Чиста іхтіологія

Умирати мені взагалі не хотілося, а тим паче — бути втопленим у морі. Хто не знає, що коти не люблять води. Огида до води у нас така, що ми навіть умиваємося не водою, а власною слиною. (...)

Тікати! Тільки тікати! Я розумію — якщо гинути, то гинути за щось достойне! Але за якийсь крем! Через жіночу примху! Ні! (...)

Я вже звівся на ноги, щоб виконати свій намір, але глянув у вікно, побачив мокру землю, незатишний од весняних дощів двір і знову ліг. Зрештою, я зможу втекти, коли ми приїдемо на місце страти. (...)

У день нашого від'їзду до професора прийшов знайомий уже мені тип у брудному халаті. Виявилось, що й він поїде з нами на Дніпровське море. Так, цього можна було сподіватися: професор не зміг би мене втопити особисто й для цієї ганебної акції брали спеціально ката.

Ми сіли в професорову «Волгу» і поїхали. Із цікавістю я оглядав краєвиди. Мене радувала зелень озимини¹, несміливі листочки на деревах, чорна рілля, від якої піднімалася пара, і мені болісно стискалося серце, коли ми проїжджали біля ставка чи річок із синьою, холодною водою. Тоді я мимоволі переводив свій погляд на Петровича, якого в душі називав катом.

У мене не було до нього ненависті, ні. Це була звичайна зневага. Спочатку я сам не розумів, звідки в мене таке почуття, потім збагнув: це тому, що він ніколи не сміється.

Раніше, коли я був дуже молодий, а отже, і досить дурний, мені здавалося, що люди, які не усміхаються, — дуже розумні й дуже поважні, вони завжди похмуро мовчать, бо думають про серйозні, важливі речі. Між іншим, ще під час мого перебування в Письменника я познайомився з одним критиком, який ніколи не усміхався і писав довгі статті. (...)

Часто зустрічаючись із розумними людьми, я переконався, що в розумної людини майже завжди усмінене лице. Я довго

¹ *Озимина* — сходи або посіви культур (пшениця, жито, ячмінь тощо), які сіють восени, а врожай отримують наступного року.

сушив голову над цим своїм спостереженням, а виявилось, що справа дуже проста. Людина відрізняється від тварини, окрім усього іншого, тим, що має здатність сміятися. Коли ж людина не сміється, то вона втрачає людську подобу й стає схожа на свого «друга» — собаку. До речі, коти сміються, але внутрішньо. (Далі, коли я писатиму, що кіт або кішка засміялися, то треба розуміти, що вони засміялися внутрішньо.)

Поглядаючи на злу фізіономію Петровича, я чекав, що він ось-ось загавкає... (...)

Незабаром ми прибули до великого міста. Я вперше побачив Дніпро, гідроелектростанцію, жовту хмару над металургійними заводами.

Спочатку ми проїхали Новим містом. Шофер сказав, що воно святково прибране, мабуть, тому, що всі будинки були нові, великі, гарні, а вулиці — широкі, чисті, з яскравими вітринами магазинів. Кат щось незадоволено буркнув, я — промовчав. (...)

Далі було Старе місто. Професорові воно теж сподобалося. Кат знову щось пробурчав, а я побачив собаку, що виткнувся з бокової вулички, і якщо не висловив свого незадоволення, то лише тому, щоб не підтримати Петровича. За пів години ми були вже в риборозводному господарстві на березі Дніпровського моря, де на нас нетерпляче чекали. Нашу машину зустрічав цілий натовп — чоловік із двадцять.

— Професор Нетяга! — захоплено промовив молодий чоловік, що, як виявилось, був директором господарства. — Який я радий!

— Я теж радий із Вами познайомитися, — відповів професор.

— Кіт! — раптом пролунав дитячий голос — Як я рада!

Я саме вилазив із машини й був вражений такою увагою.

— Ну, то й зовсім добре! — засміявся професор до дівчинки, яка вельми зраділа, побачивши мене. — Його звуть Лапченко, він любить рибу й приїхав сюди допомогти мені...

Усі чомусь засміялися, а дівчинка сказала:

— А я — Олена. — І зразу ж схопила мене за хвіст.

Це мені, звичайно, не сподобалося, але хіба щось важить така дрібниця, коли оголошено, що мене привезли сюди не для стра-ти. Чи, може, це треба зрозуміти навпаки? Внутрішній голос на-шіптував мені, що я житиму.

— Чудовий кіт! — улесливо промовила молода жінка й забра-ла мене в Олени.

Тільки на Петровича ніхто не звертав уваги, і я зловтішався: «Так тобі й треба!»

— Справді, яка чудова тварина! — раптом почув я за спиною чийсь бас і, оглянувшись, здивовано витріщився. То озивалася жінка, немолода й довготелеса. Вона дивакувато смикала бровами та підлабузницьки дивилася на професора й на мене.

— Наша лаборантка — Аделаїда Семенівна, — відрекомендував її директор.

Лаборантка схопила мене на руки, але я відчув, що вона робить це не з любові до мене, а щоб зробити приємне професорові. Професор справді всміхнувся їй більш широкою усмішкою, ніж він робив це звичайно, а Аделаїда у відповідь посилено засмикала бровами й боязко погладила мене за вушком.

— Чи він не має тенденції¹ кусатися? — спитала вона, бачачи, що професорові подобається її увага до мене.

— О ні, це кіт без тенденцій, — засміявся професор.

Ми з професором оселилися поки що у квартирі директора господарства. Виявилося, що Олена — дочка директора. Це не було для мене дуже радісним відкриттям, але я вирішив терпіти.

Коли Олена заснула, мені ніхто не заважав слухати бесіду професора й директора та його дружини, яка теж була іхтіологінею. (...) Це було дуже цікаво, і я задрімав лише тоді, коли відчув, що мої знання з іхтіології значно зросли.

1. Чи замислювалися ви коли-небудь, про що думають тварини, рослини чи предмети? Знайдіть уривок тексту, у якому Лапченко розмірковує про котів і собак. Чи погоджуєтеся ви з висновками кота? Чому? **2.** Знайдіть в інтернеті кумедні відео за участю котів. Чи є серед них схожі зовні або поведінкою на Лапченка? **3.** Усім відоме висловлювання французького льотчика й письменника А. де Сент-Екзюпері: «*Ми відповідаємо за тих, кого приручили*». Як ви розумієте ці слова? Як ви оцінюєте вчинки господарів, які виганяли кота Лапченка? **4.** Як ви розумієте слова «*поводитися, як кіт*»?

¹ *Тенденція* — напрям розвитку чого-небудь.

Євген Гуцало
1937–1995

Євген Гуцало народився на Вінниччині в родині сільських учителів. Євген перечитав усі книжки не лише домашньої бібліотеки, а й шкільної, а також із книгозбірень сусіднього села та райцентру. А потім почав писати сам...

Є. Гуцало працював у різних жанрах, друкував не лише публіцистику, а й оповідання та новели.

Грані художнього твору

Повість Є. Гуцала «У гаї сонце зацвіло» — не казка, але в ній є казкові елементи. У творі оспівується природа в усіх її проявах. Дія повісті відбувається після Другої світової війни (1939–1945), коли люди поверталися до мирного життя. Проте, окрім болісних спогадів, у творі багато сонця і надії. Юний ліричний герой випромінює радість і жагу до життя. Довкола нього — рідна природа, рідні люди, зображені в серпанку давніх міфів і легенд... Казкове й реальне нерозривно пов'язані в духовному світі хлопчика. Казка назавжди ввійшла в його життя... Вона дає віру в перемогу світла й добра, незважаючи на страждання та труднощі!

Поміркуйте, які почуття викликають у героя спогади. Які почуття ліричного героя вам близькі?

У гаї сонце зацвіло

(Скорочено)

Шестирічна Леся, коли в сім'ї заговорили про весну (березневі дні настали погідні, сніг заблищав-заіскрився, щиглики та синички заспівали, повітря запрозорилося, полегло), сказала:

— А в гаї сонце зацвіло!

— Сонце зацвіло? — здивувалися ви. — Як же воно зацвіло?

Леся, граючи чорними очима, як ніч, усміхалася хитро:

— І сама не знаю... Зацвіло — і все... У гаї сонце зацвіло!

Бо, звичайно, коли навесні йде в ріст молода трава, розвиваються дерева, барвами веселки спалахують по безмежній землі озера, моря та океани квітів, то сонце, таке похмуре восени й таке зажурене взимку, теж зацвітає. Стає веселе, приязне, усмі-

хається, і його тепле проміння подібне до ніжних пелюсток, у яких воно запишалось, бо де ж іще знайдеш кращі. (...)

Так хочеться іноді зустрітися з ясным поглядом свого дитинства! Хочеться, бо добре пам'ятаєш, що такі бігли на обрії блакитні вівці, такі справді бігли — і пропадали в невидних кошарах безмежжя.

Коли й ким було сказано, що дітей приносять лелеки на крилах?

Колись і кимось було сказано, почуте глибоко запало в пам'ять, і відтоді ти пильно приглядався не тільки до лелек, а й до всіх інших птахів. Приглядався до них у польоті, приглядався, коли сідали на землю, ходив по їхніх слідах, проте ні разу так-таки й не пощастило побачити, як вони приносять немовлят і залишають, чи то в капусті на городі, чи то на левадах. Бо завжди їм удавалося зробити це непомітно для твого ока. І дивувало: а як лелеки знають — куди, на яке подвір'я нести саме оце немовля, а на яке — інше? А що сталося б, якби господиня не вийшла на город і не побачила б там гостинця, залишеного лелеками? Тоді б немовля дісталось сусідці?

(...) Ти береш у хаті уламок дзеркала — геть зовсім полущений, ніхто вже й не заглядав у нього давно. Береш той уламок, стаєш на причілку, наставляєш проти сонця — і вже прудкенький сонячний зайчик уродився ген на стовбурі яблуні, перескочив на грушу, далі впав на землю, потім звівся моторно із землі й уже танцює на вікні сусідньої хати, у якій живуть тітка Ярина з Василинкою, тремтить на шибці, і в глибокому світлі, яке кидає зайчик, можна угледіти стіл, полумисок на столі, рушник на покутті. Далі зайчик перескакує на дорогу й уже тремтить на кінській морді, на обличчі в чубатого дядька, який їде в санях. Зайчик то на грудях у нього, то на губах, то в очах, і дядько спершу нічого не тямить, а потім раптово обертається у твій бік і весело погрожує довгим батогом!

Зайчик моторний — скік на дорогу, шаснув десь у таку далечінь, що й не видно стало, а то знову з'явився прямісінько перед тобою, мерехтить, здригається, так і чкурне, так і дремене.

А потім, неслухняний, стрибнув — і спершу на милиці заблизцав у дядька Павла Гречаного, що йшов по дорозі, далі саянув на протезі, що залишав у снігу глибокі ямки, а вже з протеза перескочив на груди, з грудей на обличчя. Знову на груди, знову на обличчя. Пустун, йому, бач, погратися кортить. А дядько Гречаний спершу вдавав, начебто не помічає зайчика, а коли порівнявся з подвір'ям, то спинився й поманив тебе пальцем.

Йти чи не йти? Хоч і страшно, проте йдеш, обачно заховавши уламок дзеркала до кишені.

У Гречаного віспувате¹ обличчя — ніби соняшник, з якого меткі горобці поскльовували насіння, або як вощина, з котрої вибрано мед. Лагідні вуса біліють, погойдуються й, подібні до крил, ось-ось наче спурхнуть.

Мабуть, зараз Гречаний почне розказувати про війну, де втратив ногу й так підірвав здоров'я, що й досі вилежується на печі, рідко його побачиш на вулиці. (...)

Восени, коли похолодає, птахи відлітають до вирію, а навесні повертаються назад, у рідні краї.

А звідки вони знають, що в рідних краях настає весна, звідки знають, що у твоєму селі Овечачому вже потепліло, зазеленіла трава по ярах і на лузі, можна звивати гнізда? Хто їм каже на тій далекій чужині, де завжди тепло, де ніколи не буває зими?

І як вони не забувають дорогу, як пам'ятають? Бо пам'ятають не тільки село Овечаче, а й навіть ту стріху, де мостилися минулої весни. Хіба ж не поверталися минулого й позаминулого року ті самі лелеки на хату до тітки Секлети Воропай? І цієї весни, мабуть, знову прилетять.

Що примушує їх завжди повертатися додому?

(...) Може, то птахи приносять на своїх крилах весну?

Весняне повітря — особливе, і, мабуть, ніколи більше не доводилося тобі куштувати такого свіжого та запаморочливого, як у дитинстві. Весняне повітря наче сповнене якоїсь незбагненої таємниці, воно, мабуть, таке саме живе, як і дерева, як і трава, як і земля, на котрій усе те зростає. Весняне повітря збуджує уяву, примушує швидше бігти кров у жилах, воно кличе, манить — куди? Куди вабить і зове?

(...) Хлопці засперечалися між собою — у кого найглибша криниця в селі. Перші казали, що в коваля дядька Градобика, мабуть, а другі — що в тітки Секлети Воропай, а ще інші доводили, що в Павла Гречаного.

Кожне стояло на своєму, і тоді хтось надумав обдивитись усі криниці в селі, побачити, котра з них найглибша.

І ви майнули гуртом — од криниці до криниці, від хати до хати. Добре, коли криницю було викопано на вулиці, — ви ху-тенько зазирали в неї, наче в душу, та й бігли собі далі. (...).

¹ *Віспуватий* — покритий шрамами від віспи.

Скільки ж таких криниць у селі! Де глибші, де мілкіші, а де вода й зовсім при самісінькій поверхні. А все-таки, де найглибша?

У коваля Градобика цямрини¹ дерев'яні, старенькі й замшілі. Вода в криниці далеко-далеко, погляди летять донизу — і не знаходять дна. Крикнули, і голоси ваші стали падати з вилясками, упали на воду, розбилися — і відлуння долинуло до слуху.

У тітки Секлети Воропай біля криниці росла тополя. Хата в тітки вже похилилася, видно, побачила віку, і тополя вигналася у небеса. Мабуть, і криницю тоді ж викопано, коли хату зведено та тополю посаджено. Перегнулися через цямрини — і повіяло в обличчя мороком, і дихнуло холодком темної води, що причаїлася так глибоко, наче аж на тому світі, причаїлась і дивиться некліпливим чорним оком.

Крикнули вниз — і глухо обізвалася криниця, наче простогнала. Мабуть, у тітки Секлети й справді глибша, ніж у коваля.

На різні голоси відповідали криниці, коли ви в бездонні їхні душі кидали свій раптовий крик, і кожна розказувала щось про себе, тільки ж спробуйте зрозуміти їх, спробуйте втямити!

А в Гречаного була за ворітьми, і стояла баддя², і металевий кухоль був прикріплений на ланцюжку — витягує воду, хто захляв³, і пий досхочу. Дивились у криницю дядька Гречаного, і здавалося, що вона й справді глибша за ті, які бачили досі. Аж ген-ген видніється латочка води, що й дивитися страшно, бо голови паморочаться. Хтось неголосно скрикнув — і вона відповіла стиха, крикнули дужче — і вона дужче обізвалася, а то вже раптом така луна вирвалася з її нутра, що морозом по спині дернуло. Голосиста була криниця в дядька Гречаного й відлунки дарувала теж голосисті та шпаркі. (...)

Пили всі по черзі, бо хіба ж не потомилися, стільки вибігавши по селу! Вода забивала дихання, відпочивали, знову пили — смачна вода в Павла Гречаного, солодка. Мабуть, солодшої куштувати не доводилося.

І ви тоді подумали, що найліпша вода береться з глибокої криниці, бо б'ють у ній чисті й незамулені джерела.

А в дядька Павла Гречаного таки була найглибша криниця на все Овечаче!

¹ *Цямрі́на* — одна деревина з колодязного зрубу.

² *Баддя́* — велике відро.

³ *Захля́ти* — ослабнути, змарніти.

(...) Пригадай — западає вечір, синьою млою сповита весняна земля, а мати стоїть біля воріт і розмовляє з тіткою Яриною, вашою сусідкою. У матері очі темними смугами підведені, наче в підковах лежать, і дивляться так печально, немов увібрали в себе весь вечірній смуток. І ген-ген угорі, якраз над материною головою, зайнялася перша несмілива зірка та кволо так світить... Мовби свічка, що присвічує при тій тихій розмові.

— Іншим жінкам хоч похоронки¹ поприходили, а мені й похоронки не було. Усякого передумаєш, скільки тих думок перебереш, а вони обсідають тебе, обсідають, нікуди від них не дінешся. От думалося, що трохи часу мине, то воно забудеться, а не забувається. Та й хіба забудеться мій Данило, коли погляну на малого свого лобуряку — викапаний батько, і ходить так само, і сміється, і ложку так само несе до рота. Звісно, похоронка не замінить живої людини, Данила мого. Та й ще таке: може, воно добре, що похоронки немає? Значить, ніхто до пуття не знає — убитий чи живий.

Світ великий, міг і загубитись у тому світі. Хай блукає десь, хай поневіряється, тільки нехай не в сирій землі... Ні, не міг він пристати до іншої, не такий Данило. Як він оцю дитину любив! Чує моє серце — десь він має бути, думає так само про нас, як ми про нього думаємо. (...)

Зійшла над материною головою і друга зірочка на небі, теж присвічує — при тому їхньому чорному мовчанні присвічує. (...)

Пригадай — було це трохи раніше, ти ходив посеред зими по в'язочку з хлопцями. Збирали паливо в гаю за селом — хто знаходив галуззя і під снігом, а хто обламував на деревах. Потім поверталися додому, хлопці порозходилися по домівках, а ти попрошкував² своєю дорогою, бо тобі найдалі було.

Ішов сільською околицею, несучи паливо, дивився під ноги, а коли підвів голову — так і пойняло тебе теплою хвилею, і серце забилося швидко, мов злякане пташа. В'язочка сама випала з рук, і ти спинився.

Бо по білому шляху, що вів до села, ішов солдат. У шапці-вушанці, у сирій шинелі, у чоботях — усе як годиться. І в руці чемодан. Видно, повертався з армії, і, мабуть, не так і багато йому ще зоставалося додому, бо йшов хутко й бадьоро.

¹ *Похоронка* — документ, яким під час війни родичам повідомляли про смерть військового.

² *Попрошувати* — піти навпростець.

Не одного тобі довелося бачити, як повертався з фронту чи просто з армії, коли вже війни не було, та тільки ніколи ти ще не почувався так, як цього разу. Бо тобі здалося, що солдат цей схожий на твого батька, бо ти подумав, що це, нарешті, він повертається додому.

Ти стояв неподалік од шляху, дивився, як наближається. Хотілося кинутись уперед, хотілося швидше торкнутися його шинелі, почути голос, побачити усмішку, проте ноги не могли зрушити з місця. Стало тобі гаряче, і заслало туманом очі, і ти вже нічого не бачив перед собою — тільки постать солдата, що бовванів¹ у тумані, постать батька.

Упізнає чи не впізнає? Чому не облишить свій чемодан, чому не кинеться до тебе, не обніме, не підніме догори на руках?

Солдат підійшов ближче — туман розтанув, і полуда спала з очей: це був не батько. Зніжковілий, розгублений, ти дивився на нього, і солдат — моложавий, рум'яний, широкі брови вкрились інеєм — усміхнувся, підморгнув. І вже пройшов мимо, та враз спинився і поманив тебе пальцем.

Коли ти, не одриваючи від нього погляду, наблизився, солдат дістав із кишені грудку цукру — завбільшки з кулак. Ти взяв цукор, що пахнув махоркою, подякував. Солдат по-дружньому ляснув тебе долонею по плечу:

— Пий чай уприкуску та набирайся здоров'я.

І пішов, ступаючи широко, легко, наче й не ніс важкий чемодан.

Ти взяв на снігу в'язочку палива й подався за солдатом, який ішов через Овечаче. Коли йому траплялися назустріч люди, то пильно приглядалися, наче хотіли впізнати. Обминувши, зупинялись і дивилися йому вслід. І навіть дехто питав у тебе, що то за солдат, куди йде. Але ти не знав так само, як і вони. (...)

І того дня почувався так, наче здибав когось рідного — і знову втратив. Жаль поймав серце, ти поглядав у вікно, ніби сподівався ще раз побачити солдата. Грудку цукру сховав за пазуху, того дня лише лизнув, а надгризти боявся. Наче остерігався, що зникне казка, яка була тобі така дорога. Діставав цукор, оглядав — грудка, певно, була незвичайною, бо чого ж тоді смутна радість не полишала душі?

Із цієї провесни (а може, і раніше) снується у твоїй пам'яті дивна мелодія матеріної пісні. Мати співала багато пісень, знала

¹ *Бовваніти* — виднітися здаля.

Частина I. Українська література

їх тьму-тьмущу, і давніх, і недавніх, та чомусь найглибший слід у твоїй свідомості залишила ота мелодія, в'ється та в'ється в споминах, як річечка в зелених берегах. (...)

— Ой ти, дівчино зарученая,
Чого ти ходиш засмученая?
— Ой ходю, ходю засмученая,
Що не по правді зарученая.

І чому мати часто співає оцю сумну пісню, зріднилася з нею? І чому всі інші пісні теж печальні й тужливі? Дівчата в Овечачому ген скільки веселих співають, і мати, звісно, знає їх, то чому ж вони їй не йдуть на думку? І коли ти слухаєш гіркуватий материн спів про любов і зраду, про вірність зарученої дівчини й зрадливість її коханого, коли бачиш, як материне обличчя біля печі то поринає в темряву, то, осяяне, мовби знову народжується, то хочеться підійти до неї та сказати: «Мамо, не співайте цієї тужливої пісні, не співайте інших сумних пісень, бо вони тільки горя завдають, од них світ стає немилим. А співайте веселих, тоді і вам буде легше на серці, і мені. От, приміром, заспівайте про селезня або про річку та про кладочку».

Хочеться так звернутися до матері, проте мовчиш — чи не тому, що остерігаєшся порушити спів, який тебе зачаровує, чи не тому, що не в змозі вивільнитись із полону, у який узяв тебе материн слабенький голос, що народжується десь аж у душі? Слухаєш, убираєш її смуток, він переливається у твоє серце, хлюпається в грудях. (...)

Співає мати журливої — отже, за батьком тужить. Бо завжди, коли за нього здумає, міняється з обличчя. Хіба ж наворачнешся тоді до веселої пісні? (...)

Батькова картка — на покутті, обвита рушником. Батько пильно дивиться чорними очима, видивляється, що в хаті діється. За тобою стежить, за матір'ю, ніколи не спускає погляду з нас. А коли мати співає, то він слухає, і, здається, на високому чолі його зріє якась важлива думка.

От цікаво було б знати, що він думає! (...)

Мати палить у печі вдосвіта й увечері.

І коли випалить, то згрібає коцюбкою¹ попіл докупи, а на самому споді залишає жар. Той жар тліє в попелі цілу ніч, коли готувалася вечеря, або цілий день, коли готувався сніданок. Той жар —

¹ *Коцюбка* — залізний прут на держаку для перемішування палива в печі й вигрібання жару.

для підпалу. Коли треба, мати викочує вцілілий жар коцюбкою на припік¹ і, поклавши соломи чи клоччя, роздмухує вогонь.

(...) Проте буває, що мати пізно повернеться з ланки, шукає жар у купі попелу й не знаходить. А сірників немає, то вона каже тобі хутенько гайнути по жар до когось із сусідів. (...)

Ти страх як любиш ходити по жар. Береш обсмалену бляшанку — і вже надворі, і вже за ворітьми. Став та й дивишся, із чийого комина по сусідах в'ється димок, де саме готують вечерю. У Тизунів так і валить із комина, можна було б зразу йти до них (...). Проте чомусь не поспішаєш, а, перейшовши дорогу, звертаєш на подвір'я до тітки Ярини, хоча над її хатою димок не в'ється. Ступаєш у темні сіни, тягнеш на себе клямку хатніх дверей. Двері оббиті старим полотном, через дірки повилазило клоччя, висить цапиними борідками.

— Хто там? — долинає від мисника, де тітка Ярина переставляє щось на полицях. — По жар прийшов? У самих іще немає, у печі не розпалювали. Та й не знаю, чи ниньки той вогонь і розведемо. Уже й поїли недавно, то чого переїдати на ніч. Правда, Василинко?

Василинка притьмом озивається з тапчана:

— Хоч вогонь розкладемо, хай повеселішає в хаті, а то сидимо, як миші.

— Де ж ми палива наберемо, щоб веселитися?

— А я ниньки назбирала трохи бур'яну, то є... Піти по жар, еге ж?

Уже скочила з тапчана, уже в її руках черепок, з яким по жар ходить, уже вона разом із тобою за порогом. (...)

Теплий весняний вечір, ви йдете по жар, а тобі так добре, ніби в грудях зайнявся вогник, зігріває думки, освітлює почуття. Звідки той вогник узявся?

— А Ластівка привела теля, — каже Василінка.

Ластівка — це велика червона корова, яку доглядає тітка Ярина в колгоспі. У неї там багато корів, бо вона доярка. Іде з дому вдосвіта й повертається пізно. Руки в неї чорні, під тоненькою шкірою синіють жили, ніби струмочки.

— У Ластівки теличка, і в Красулі теличка, і в Рябої теж. Три телички на фермі за один день! Ледь додому прийшла, так наморилася. Ото з'їла холодного кулешу, навіть не розігрівала, та й знову на ніч піде на короварню. Бо це ж дивитися треба за теля-

¹ *При́тік, прі́тічок* — місце перед самою піччю, куди ставили їжу перед тим, як поставити її в піч або вийняти з неї.

тами. Я сама ночуватиму, уже звикла сама. І дверей не зачиняю, бо це ж мати може прийти передсвітом. А там ніхто не залізе до хати, бо що в нас візьмеш, бо кому я потрібна?

Василинка міркує по-дорослому, і коли заплющити очі, то здається, що то говорить тітка Ярина, такі в них подібні голоси — у дочки й матері.

— Добре, що весна, що травичка зазеленіла, то вже худобі є паша¹ якась, не ревуть у короварні. Бо коли взимку піду до матері, коли наслухаюся, як ревуть, — самій хочеться плакати. Ревуть — і жалібно дивляться. А що ти їм даси, коли гичку² давно поїли, а сіна трохи зосталося, тримали для телят... Я сама бачила, як одненьке змерзло. Десь привела корова серед ночі, у корівнику нікого не було, не додивилися, то й задубіло від холоду. Бо там яке накриття? Благеньке, повно дір, от вітрюган і вигулюється, от і мороз... Так було на нього жалко дивитися, так жалко! Я навіть заплакала... Коли підросту, піду теж на короварню, доглядатиму телят, у мене ні одне не змерзне.

Заходите в хату до Тизунів. Стара Тизуниха саме відціджує картоплю з баняка, і голова її закутана білою парою. (...)

— Що, діти, прийшли по жар? — питає Тизуниха, заглявши у твоїх руках консервну бляшанку, а у Василичиних закіптюжений черепок. — Беріть, беріть, мені не шкода.

Стара Тизуниха й справді не скупа, тому й навідується до неї по жар. Вона то пиріжком із капустою почастує, то вареним ячком. А ниньки дістала з попелу по печеній картоплині, пригостила. І воскове лице її при тому подобішало, засвітилося лагідністю.

Виходите від Тизунихи надвір — в одній руці тримаєте гарячу картоплину, а в іншій несете жар. Картопля так збудливо пахне, що на вигоні ставите жар на траву, а самі беретесь облуплювати шкурку. І, давлячись та обпікаючи язика, їсте. Смачно, ще хочеться, а вже немає. (...)

Ось уже й Василичина хата, ось уже дівчинка звернула на подвір'я, а тобі так не хочеться, щоб вона йшла, хай би ще побула біля тебе. Що б їй сказати, що? Нічого путнього не спадає на думку, і ти гукаєш:

— Василинко! — Вона повертається мало не від порога, запитливо дивиться. — Василинко, — бубониш, намагаючись вигадати

¹ *Паша* — трава на пасовищі, корм для худоби.

² *Гичка* — стебло та листя, зазвичай коренеплідів.

щось не зовсім дурне, — а в тебе жар не погас? Коли погас, то дам свого, у мене вистачить.

Василинка дмухає в черепок, у якому невдовзі починають мерехтіти золоті іскри. (...)

— Господи, — сказала якось мати, — от якби можна було зупинити час. Якби зупинити час і повернути назад. Як ми жили колись славно! Це тільки тепер знаєш, що жив колись славно, а тоді й не здогадувався.

— Мамо, — обізвався ти, не зовсім розуміючи почуте. — А хіба можна зупинити час? А хтось уже зупиняв? (...)

— Може, хтось і зупиняв, не знаю... Та тільки з того казна-що вийшло. Спробуй, може, вдасться. (...)

А може, час посувається тому, що існує оцей годинник? І що залізний молоточок, прилаштований замість гирі, тягне й тягне його вперед, як воли тягнуть воза? Адже коли зупиняються воли, то стає й віз. То чому б...

І ти замислив собі зупинити ходики¹, щоб зупинити час.

Щоправда, для цього треба було влучити слушну мить — щоб і погода стояла гарна, щоб у матері добрий настрій був, щоб і іншим людям велося не гірше. І, спостерігши, що мати саджає грядку на городі та всміхається, що тітка Ярина мастить хату, щаслива й лагідна, ти, нарешті, зважився.

Відчуваючи в грудях дивну відвагу, став на ослін і затис у долоні залізний молоточок. Затис — і ледве потягнув донизу. (...) Ходики тихенько щось пробубоніли — і стихли. Ніщо не рухалося, не клацало в їхніх пласких грудях, і стрілки завмерли теж. Тоді, облизуючи пересохлі від хвилювання губи, ти зняв із ланцюжка залізний молоточок, обережно попустив ланцюжок, а сам зіскочив на долівку.

Ходики незвично мовчали, і в хаті стояла мертва тиша. Отже, час таки зупинився. Ти навіть чув, як він стоїть на місці, не посувається — у твоїх вухах наче напнута струна дзвеніла, болісно відлунюючи у свідомості.

Ти припав до вікна й переконався, що час і справді стоїть на місці, бо світило сонце, як і досі, поки ти не зупиняв час. І мати так само на городі саджала грядку. Подивився в інше вікно, що виходило на дорогу, — тітка Ярина мастить хату, як і мастила.

¹ *Ходики* — настінний годинник із гилями.

Отже, усе зупинилося, бо ти зупинив час. Відчув торжество, що тобі до снаги такий вчинок, почував у собі силу, здатну, здається, перевернути Землю. Тримав у кулаці залізний молоточок, позирає на мовчазні ходики й уже думав про те, що можна було б не тільки спробувати зупинити час, а й повернути назад. Назад, у те минуле, за яким так побивається мати. Нічого, що в тому далекому минулому ще, здається, не було тебе, зате був батько, добре їм велось обом із матір'ю, бо інакше б вона не згадувала, не журилася.

І ти вже став на ослін, щоб потягнути ланцюжок, аби стрілки почали крутитися назад (бо хіба можна якось інакше повернути час), та в цю мить зайшла мати та мовила здивовано:

— А ти чого калічиш ходики?

— Та вони... та я... Ось молоточок мало не відвалився, то лагоджу.

— Ой, дивися, бо скрутиш їм шию, тоді начуватимешся. (...)

Того разу так і не пощастило повернути час назад, у минуле. Проте вдалося зупинити, час навіть стояв якусь мить на місці — ти добре запам'ятав, як він завмер, непорушний, тільки у вухах болісно дзвенить напнута струна, дзвенить тонко, ось-ось увірветься.

Після зими, після холодів білити хати — найрадісніше свято в селі.

Уже й весна минула, уже й сонечко щиро сміється згори, зелені килими трави так само щиро та свіжо сміються на моріжках, у лузі, а хати ще й досі стоять так, як узимку, набурмосились у чорних загатах із бараболиння, кукурудзиння, соняшничиння, а то й соломи. Щоправда, не в кожного та загата ціленька та незачіпана простояла до тепла, бо чи взимку, чи вже напровесні хазяйка таки смикне якийсь крутень соломи або сухого бараболиння на підпал у печі, — ось загати й схудли потроху, ось і подібні до дірявих кожухів, що зносилися за зиму.

А з весною, з теплом, люди обдирають загати, і тоді з-під них появляються облуплені, у підтьоках, стіни, що похмуро глипають на світ. І хіба жіночій душі не закортить причепурити хату, щоб вона була подібна до писанки, щоб подібна була до весняної години, до молоді пори року, щоб теж усміхалася весело — й іншим хатам, і зазеленилим садкам, і подорожнім, які проходять повз вікна?! (...)

А починають мастити хати перед Великоднем, неодмінно теплою дня, сонячного. Жінки не змовляються між собою, а ди-

вися, повиходило багато, зашмаровують стіни жовтою глиною, де обвалилося, і ті жовті латки чудно темніють на білих сорочках, у яких простояли хати ще з минулого року.

(...) Свою хату не міг би ти уявити без подвір'я, що навесні заростає споришем; без осокорів і вишень, що завжди заглядають у вікна, дивляться, що ви там із матір'ю поробляєте, — і вам добре, що дерева не забувають про вас; не міг би ти уявити свою хату й без городу, гаптованого зеленню картоплі, буряків, гарбузів, соняшників, жита (...).

Куди б ти в селі не бігав, у які б далекі поля не заносили прудкі ноги, чи, може, ходив до когось у гості, та завжди у твоїй пам'яті теплим і ласкавим образом світилася рідна хата, і, коли ти повертався до неї, — наче під надійне крило потрапляв, що захищало й оберігало.

(...) Та найшанованішою в хаті була, звичайно, піч. І не тому, що взимку ви спали на печі удвох із матір'ю і піч гріла вас до самого ранку навіть тоді, коли надворі тріщав, басовито сопів мороз. І не тому, що на печі лежала завжди якась сушня й добре було, сховавшись од негоди, знайти сушену грушку чи кружалоک яблука з винним запахом — і тихенько, мов миша, перетирати зубами. І не тому, що на комині лежали пучечки різних корінців, трав і бур'янів, що тонко, дурманно пахли восени чи взимку, нагадуючи про літо, про сонячну повінь, буйнотрав'я лугів, щедрі обшири полів.

А мабуть, тому, що в печі горів вогонь.

І коли займався вогонь, тоді, здається, усе в хаті мінялось і сама хата мінялася теж. Бо то спалахували начебто не просто язики полум'я, не просто їхнє світло падало на долівку, стіни, на шибки, а то починала таємниче жити дивна душа цієї хати, що зазвичай мешкала в печі. Душа ясна й лагідна, тепла, що обігрівала спершу обсмалені щелепи печі, комин, припічок, а тоді вже й на лежанці ставало тепліше, а потім далі-далі, поки лагідністю тепла сповнювалась уся хата. (...)

Того ж таки вечора зайшов до Вашої хати Павло Гречаний. Ще й на порозі його не було, а ви з матір'ю вже здогадалися, що то за тінь майнула під вікнами. Бо здоровий чоловік як іде на двох ногах? Гуп-гуп, гуп-гуп... У Гречаного не те, у нього так: гуп... гуп... гуп...

— Заходьте, Павле Трохимовичу, заходьте, — співучим голосом сказала мати, що з повагою ставилася до дядька. (...)

Постояв на порозі, а потім гуп... гуп... гуп... до тебе прями́сінько, дістав із кишені згорточок рудого паперу, і запахло цукерками м'ятними. Павло Гречаний висипав тобі на долоню, ти поклав одну до рота — і заплющився від утіхи. (...)

Гречаний — не тільки найкращий, а чи й не єдиний швець на все Овечаче. А тому, подивившись, у які шкарбани взята мати, сказав перегодя:

— Занесли б коли-небудь свою взувачку, підбив би підметочки й латочку поставив би отам, на передку, бо вже зносилися. Це ж, либонь, і Ваш малий бігає в них, то горять, як од вогню.

— Горять, — сказала мати. — Узимку ходив, а тепер повесніло, то босий бігає. І я вже скоро зніму, бо земля тепла, гріх озутому ходити. (...)

Павло Гречаний покашляв глухувато й сказав:

— Та я б Вам теє... Своє підбив би, приносьте... Гріх не допомги.

— Хіба всім допомжете? — сказала мати. — Усім не допомжете. Ген скільки тих людей у селі, що на дурничку б кинулися. А я не хочу замарно¹.

— Та не замарно... Я з Вашим Данилом колись у колгоспі на конях робив... Нас із Данилом і до батальйону одного взяли... То чого ж замарно?.. А я швець, у мене обрізків усяких назбиралося, хіба пошкодую для Вас?.. От ішли Ви позавчора біля моєї хати, а я біля криниці стояв... Подивився я на Вас, і чогось так шкода стало.

— Не шкодуйте мене, Павле Трохимовичу. Від жалоців легше не стане.

— А може, і стане, ви не кажіть. Бо коли з людиною розділити горе, то їй уже не так тяжко... І не багато таких у селі, як Ви ото зі своїм урвистелем, — і дядько Гречаний ласкаво кивнув на тебе, наче й справді щось добре мовив. — Не багато, бо в кожній вдови чи мати стара зосталася, чи батько, чи родичі якісь. А Ви ж самісінькі — ні сестер, ні братів, ні діда, ні баби... Я Вам скажу: не відмовляйтеся ні від чужої помочи, ні словом людським не погордуйте... Бо в житті — як на довгій ниві. (...)

Уночі прокинувся. Може, тому, що відчув: не спить мати. А вона звелася на лежанці, прислухалася до чогось. Було тихо, наче й тиша задрімала.

¹ *Замарно* — безкоштовно.

— О, і ти прокинувся, — сказала мати. — Тобі нічого не почулося?

— Здається, ні, — відказав. — Не почулося.

— То чого ж звівся? Мабуть, почулося, але ж уві сні ти не втямив.

Ви обоє завмерли, прислухаючись. Тихо, мов у вусі комара. Здається, чути, як на горищі зашаруділа миша в соломі. У вікнах — німий досвіток притулився до шибок.

— Наче ж учулося мені, — мовила мати, зводячись із лежанки. — Наче ж учулося, бо чого б я прокинулася. Вийду погляну, може, і справді хтось постукав...

Намацує клямку, виходить у сіни, потім надвір. Чути, як пройшла на причілок. О, зупинилася... знову пішла. І чому немає довгенько? Невже знайшла якогось гостя нічного, який никав попідвіконню? Але ж кого? Нашорошуєш вуха, пильнуєш бодай найменший звук, і вже примарюється, що таки розмовляє мати з кимось, таки гомонить своїм притишеним оксамитовим голосом. І вже починаєш хвилюватися, і вже чекаєш, коли до хати зайде. Ти ж бач, як сторожко спить мати! І крізь сон зуміла вловити, що хтось прийшов до них. А тільки чому й досі не з'являється?

О, знову чутно ходу, ось зараз уже, ось! І тобі нетерпеливиться скочити з тапчана, побігти назустріч, бо скільки можна очікувати на того гостя!

Зайшла мати, а за нею... Чому слідом за нею так довго немає нікого?

— Мабуть, наснилося, — винувато сказала мати. — І чому воно наснилося, наче стукає хтось у вікно? Чудно... (...). Обійшла кругом хати — тільки садок шелестить, скоро досвіток. Це ж і вставати пора. (...)

Пополудні завітала Василянка. А що спечної години закуталась у свою святкову хустку, а що обличчя її розквітало тими самими барвами, які пишно полум'яніли на хустці, тобі подумалося: «Мабуть, добре щось сталося».

— Чого це ти вирядилася, як на май чи на Великодню неділю? — запитав.

— Бо вирядилася, — відказала Василянка з викликом. — А що, не можна?

— Та можна... Тільки ж і кури сміятимуться, що з доброго дива...

— От і не сміятимуться! — запально відказала.

— Чого ж ти?

Василинка посмутнішала враз. Щойно радістю промінилася, аж у хаті від її радості розвиднілося, а це вже посмутніла — і в хаті насурмонилося.

— Хіба я тобі не подобаюсь у хустці? Я задля тебе зодягла. (...)

— Виїжджаємо, — обізвалася Василинка, сяйнувши пекучими волошками.

— Куди? — само злетіло.

— Виїжджаємо, — повторила Василинка, — назавжди з Овечачого. Мати та я...

— Чого? — не міг утямити. І все здавалося, наче вона жартує. Бо чого виїжджати з Овечачого, та ще назавжди, коли народилася тут, ходить до школи.

— Мати заміж віддається, — сказала. — У сусіднє село. То й мене забирає із собою. А як я не поїду, коли вона мати моя рідна? Сама не зостануся. (...)

Ніяк не міг повірити, що через дорогу від нас поселяться чужі люди, що на знайомому подвір'ї не побачиш Василинки, що не навідається до тебе, не підете більше ні до ставу подивитися, як цвітуть дикі вишні, ні по черешні в ліс... І поступово сповнювався ненавистю до тітки Ярини. Це вона в усьому винувата! Бо якби не віддавалася заміж у сусіднє село, то й Василинка нікуди б не їхала. (...)

І враз тобі стало так боляче, кривдно, ось-ось бризнуть сльози з очей. І тоді перебіг дорогу, заскочив на своє подвір'я, далі на город, у самісіньку гущавину, — і тут дав сльозам волю. Чого плакав — і сам не відав, та ручаї солоні лялися, і ти не стримував їх.

Чудно було знати, що Василинчина хата стоїть тепер пустою. Усе здавалося, що за тихенькими вікнами ховається хтось, не хоче показуватися на поріг. І ти одного разу осмілився припасти до шибки, зазирнув — глухі кутки, нікого. (...)

— А де це ти ходиш? — питає мати. — Усе немає й немає.

І гарно так, помолоділо всміхається. Радість у неї якась, тільки яка? І вже материнський настрій передався тобі, і вже твого серця торкнулося крилом щастя. Легенько черкнуло, мов ластівка.

— Біля ставу ходив, купався з хлопцями.

І поглядаєш на матір — що сталося? Лист прийшов із добрим вістками чи в ланці від жінок почула щось славне?

— А я виглядаю тебе, виглядаю.

І не каже, чому саме виглядає. Й охота ж бавитися, охота мовчати:

— То ви, мамо, трохи помовчте, а я почекаю.

Але важко чекати, коли мати приховує таємницю. Коли вся розцвіла від неї. І ти не стримуєшся, запитуєш:

— А що такого?

Лагідно дивиться. Здається, ось-ось підійде, обніме й зізнається, але мовчить. І не підходить.

— Та скажіть, — починаєш канючити жалісливо.

— Піди в хлівець, поглянь.

— Чого мені в хлівець іти? Не можете відразу сказати.

— Та гайни в хлівець, поглянь.

Треба йти, треба поглянути, бо неспроста ж мати каже. І, ні про що не здогадуючись, вискакуєш надвір, хутенько біжиш до хлівця, відчиняєш напівприхилені двері. Ще нічого не побачив у сутінках, та вже неясний здогад полонив твій розум, і вже радість забила віддих... Невже?

У куточку до ясел було прип'яте маленьке телятко. Коли твої очі звикли до сутінків, ти спостеріг, що воно так само пильно дивиться, як ти.

Яскраво-червоне, проте хвіст білий, і на лобі латка біла. Та ще передні ноги ніби в панчішках білих. Нашорошило вуха, дивиться у твій бік, ось-ось відскочить до стіни.

І скрадливо, щоб не налякати, ступив ти перший крок, другий. Телятко не злякалося, так само дивилося розумно, очікувально. І коли наблизився, коли торкнувся долонею спинки, то шкіра дрібно-дрібно затремтіла. Нагнуло морду, обнюхуючи твої ноги, і від його теплого, хвиля за хвилею, дихання тобі стало лоскотно.

Тим часом підійшла мати, запитала:

— То славну теличку маємо? Будеш доглядати — колись і коровою стане.

Та й зітхнула, подумавши, мабуть, про те, як довго доведеться чекати.

— Це наше, еге? Ви купили? — допитувався, бо ніяк не вірилося.

— Наше, наше. Поки мале — тобі за меншеньку сестричку буде, а виросте — годувальницею нашою стане. Тільки ж воно догляду потребує, чуєш?

— Чую. Доглядатиму. Ось лишень стривайте. (...)

Стоїш біля воріт і чекаєш, коли має проїхати Семен Сухорада. Знаєш достеменно: подався додому на обід, то має скоро повертатися. Цікаво бодай одним оком глянути, як ступає Дикий, як на гнідому коні сидить голова колгоспу, як на його грудях виблискують медалі.

І тепліє в серці мрія, у якій ти навіть сам собі не осмілюєшся зізнатися. Тепліє мрія — а може, візьме тебе голова на коня, провезе верхи? (...)

— А йди-но сюди, — каже Семен Сухорада й, перехилившись, бере тебе дужою рукою попід пахви та висаджує на коня.

Опинившись верхи, ти спершу не можеш повірити своєму щастю. І зразу хочеться тільки одного: щоб не зсадив так само швидко на дорогу. Твоя радісна душа причаїлася, тремтить, очікує...

— То куди поїдемо? — питає Семен Сухорада. — На край світу?

А може, і справді спроможний завезти так далеко? І ти заперечно хитаєш головою. Семен Сухорада весело регоче:

— Значить, на край світу не хочеш? Ну, тоді...

І, не доказавши, зриває коня з місця, і ви вже скачете. Опускаєшся — і злітаєш догори, опускаєшся — і злітаєш догори, і міцні руки Семена Сухоради тримають надійно, не впадеш. (...)

І як не рости, коли все теж наче просить рости: і небо, і поле, і вітер, що дихає з даліни. (...)

І ви вже летите до села, і так швидко — ніби у своє майбутнє, у завтрашній день. Щастя твоє летить, радість твоя розгорнула крила, і погожий день обнімає по-батьківському.

— У гаї сонце зацвіло!

Отак і твоє сонце зацвіло колись, давно. Зацвіло в гаї людського життя, набиралося снаги, розуму, пізнавало широкий світ, правду й добро. Зацвіло у весняному гаї людського життя, і тільки в його захистку, у його теплі зуміло вистояти проти незгод часу, проти хмар, які завжди минають.

— У гаї сонце зацвіло!

Цвіте сонце в гаї, ніколи не переставало й не перестане цвісти!

1. Назвіть образи-символи твору. Чи є вони традиційними? Яким творам фольклору й української літератури вони притаманні?
2. Поясніть, як ви розумієте назву повісті «У гаї сонце зацвіло».

3. Прочитайте уривок повісті, у якому головний герой зустрічає солдата. Поміркуйте, про що він думає, що відчуває. Чому він так трепетно поставився до подарунка військовика? **4.** Охарактеризуйте стосунки між героями повісті. Простежте за їхніми змінами. Що ви можете сказати про Павла Гречаного? Яким він постає на початку повісті та яким наприкінці? **5.** Для чого хлопчику потрібно було зупинити час? Як він вирішив це зробити? **6.** Пригадайте уривок, у якому мама кличе сина в хлів. Чому хлопчик так радіє появі в їхньому господарстві телички? Поміркуйте й обговоріть у групах, які труднощі були в селян після війни. Чого вони потребували? Що їх тішило? **7.** Куди діти ходили разом увечері? Чому вони любили ходити саме до Тизунихи? Як односельці ставилися до дітей, батьки яких не повернулися з війни? **8.** У повісті є згадки про різні пори року. Опишіть, як люди рятувалися від зимових холодів у ті тяжкі часи. **9.** Як діти визначали найглибшу криницю? Чому вода з криниці Павла Гречаного видавалася їм найсмачнішою? **10.** Напишіть казку на тему «Кольори мого життя». **11.** Дуже часто ми мріємо про дорогі, але непотрібні речі. Поміркуйте, що для людини є найважливішим. Наведіть приклади того, що викликає приємні відчуття в персонажів повісті.

Всеволод Нестайко
1930–2014

Всеволод Нестайко народився в м. Бердичеві на Житомирщині. Батько його загинув, коли хлопчикові було три роки, після того родина переїхала до м. Києва. Після закінчення школи Всеволод вступив до Київського університету на відділення слов'янської філології. Ще під час навчання В. Нестайко почав працювати в популярному на той час дитячому журналі «Барвінок», де друкували його твори.

За понад п'ятдесят років літературної діяльності письменник видав майже сорок книжок. Твори В. Нестайка визнані лідерами читацького зацікавлення, а автор отримав чимало премій та відзнак.

Грані художнього твору

Багатьом людям подобається читати або дивитися на екрані заплутані історії, у яких істина розкривається лише наприкінці. В. Нестайко написав незвичайні детективи, у яких поєднав реальні факти із фантастичними подіями. Головними героями твору *«Неймовірні детективи»* стали звичайні київські школярі — Женя Кисіль і Вітасик Дорошенко, які навіть уявити не могли, що потраплять у коловорот містичних подій та будуть розплутувати загадкові злочини. Сподіваємося, вам сподобаються допитливі герої і ви обов'язково дочитаєте твір.

Поміркуйте, що спільного має казка з детективом. У яких народних казках простежуються детективні мотиви?

Неймовірні детективи

(Уривки)

Розділ перший

Таємничий голос за спиною

Загадкове зникнення. Женя Кисіль і капітан Горбатюк.

Перше знайомство з Вітасиком Граціанським

У суботу тридцятого вересня о тринадцятій годині двадцять п'ять хвилин раптово й загадково зник учень шостого «Б» класу Вітасик Дорошенко.

Останнім Вітасика бачив його друг та однокласник Женя Кисіль.

— Ну, давай розкажуй усе по порядку! — старший слідчий карного розшуку капітан Горбатюк пильно примружився, дивлячись на Женю.

Шестикласнику Киселю здалося, що ті примружені очі зазирнули йому в самісіньку душу.

— Ну... — Женя зітхнув. — Ну, я вже казав Регіні Ігнатівні... Я стояв у коридорі біля вікна. Бачу, Дорошенко зайшов до туалету. Минуло пів години, а він не виходить. Нарешті я не витримав, зайшов — а в туалеті нікого немає.

- А може, ти не помітив, як він вийшов.
— Не міг я не помітити. Я весь час на двері дивився.
— А через вікно?
— Третій поверх. Та й зачинене було вікно. Тільки квартира. Вузька така. Не пролізти. Він же не горобець, щоб через квартиру вилетіти.
— А чого ти в коридорі стояв?
— Його чекав... — Женья відвів очі. — Щоб помиритися.
— Ви посварилися?
— Ага.
— Чого?
— Та я йому наговорив...
— Що?
— Та... різних слів... нехороших.
— Нащо?
— Та... через того Вітасика.
— Якого?
— Та Граціанського ж... Новачка. Він у нас тільки з'явився...
— Граціанського, кажеш, новачка... — якось неуважно повторив капітан Горбатюк, оглядаючи «місце події», тобто туалет.

Після школи Женья ще нікому нічого не говорив, — ходив по місту, шукав, сумнівався. Хто його знає, може, він таки прогавив Вітасика, не помітив, як той вийшов...

Але надвечір, коли поприходили з роботи батьки, а Вітасик додому так і не з'явився, Женья не витримав і все розказав. Батьки сполошилися і побігли в міліцію. Розпочалось офіційне слідство.

У школі було порожньо й безлюдно. Пізній вечір. Тільки в кабінеті директора юрмилися схвильовані вчителі, невміло заспокоюючи Вітасикових батьків. На «місці події» слідчий просив нікого не товктися. Він вирушив туди тільки вдвох із «головним свідком». Капітан Горбатюк уважно оглянув туалет (...), помацав шпінгалети на вікні, визирнув із вікна у двір, обдивився та розвів руками:

— Щось не те. Через вікно ходу немає. Гола стіна, ринва далеко, аж он де... Або ти просто не помітив, як він вискочив, або...

— Не міг я не помітити! Я очей не зводив! Клянуся! — Женья гупнув себе кулаком у груди.

— Але ж зрозумій. Так не буває. Без причини, з доброго дива, не залишаючи жодного сліду, навіть у фантастичних творах ніхто не зникає. Усе у світі має свої причини й наслідки.

Частина I. Українська література

Кожна загадка має свою розгадку. Інша річ, що іноді її важко розгадати, але розгадка є. Отже, давай думати разом. Куди він міг подітися? Хтось із туалету виходив після того, як туди зайшов твій друг?

— Виходив. Якийсь одинадцятикласник вусатий. Валера, здається, звать. Прізвища не знаю. Семикласник Гриша Свистуненко. Вася Таратута із шостого «А». І... і Вітасик Граціанський, про якого я вам говорив. Оце й усе.

— А не міг він вийти разом із вусатим одинадцятикласником, ховаючись за нього?

— Не міг. Той одинадцятикласник повз мене отак-о пройшов.

— А за семикласника?

— Свистуненко ще менший за Вітасика, дарма що семикласник. За нього не сховаєшся.

— А що ж ти наговорив своєму Вітасику через того новачка Вітасика? Ще і звать їх однаково.

— Та... Кажу ж, різні слова образливі...

— Чого?

— Бо дуже вже мій Вітасик тому Вітасику заздрив.

— Заздрив?

— Ага.

— Чого?

— Ну... через плеєр... І взагалі... Я йому сказав: «Невже ти здатний тільки заздрити, а сам ні на що путне не годний?»

— А ти не заздрив?

— Та хай він горить, той плеєр! Разом із Вітасиком! Граціанським, ясна річ.

Отут, дорогі друзі, на якийсь час залишмо Женю Киселя наодинці з капітаном Горбатуком (ми ще до них повернемось обов'язково) і познайомимось ближче з новачком Вітасиком Граціанським, оскільки він у нашій детективній пригоді відіграє роль аж ніяк не останню.

Вітасик Граціанський з'явився в класі через два тижні після початку навчального року. Його поява не була несподіванкою. Усі вже знали, що в класному журналі записаний новачок. Першого ж вересня про це сповістила всезнаюча Муся Чапінога, племінниця вчительки математики Галини Сергіївни. Вона сказала, що новачка немає, бо він із батьками на курорті в Коктебелі, у Криму.

— Ич, паразит, — пхикнув Вітасик Дорошенко. Ще й не побачивши навіть Граціанського, він уже вперше йому позаздрив. Вітасик Дорошенко ніколи не був у Криму, тим паче в Коктебелі.

Коктебель! Це звучало по-іноземному, усе одно як Ніцца, Біарриц, Марсель... І викликало в уяві синє море, білі кораблі, пальми на набережній, по якій походжають туди-сюди прекрасні кінозірки й пихаті мільйонери в запаморочливих дорогущих шмотках...

— Чому паразит? — смикнула плечиком гарненька Милочка Петриківська. — Якби тебе повезли, і ти б поїхав. Просто заздрив.

Вітасик почервонів. По-перше, тому що це сказала Милочка. Що б вона не говорила, він завжди червонів. По-друге, тому що вона влучила в самісіньке, так би мовити, «яблучко».

— А от і паразит! — сказав Женя Кисіль. — У Коктебель їздять самі паразити — новочасні багатії.

Що б не сказала Милочка, Женя завжди заперечував. До того ж він був Дорошенків друг із першого класу.

— Ну от не люблю, коли не знають і патякають! — підтримала Милочку Оксана Фіцелович. — Не бачили ще хлопця у вічі, а вже обзивають. От не люблю! Подивилися б на себе!

— Є на що дивитися! — пхикнула Милочка.

Вітасик знову почервонів.

— Є чи не є, а все моє! Подумаєш, красива, як свиня сива! — Женя любив римувати.

Одне слово, як бачите, ще до своєї появи Вітасик Граціанський викликав у класі гарячі розмови й навіть дискусію.

І от він з'явився:

— Салют, чуваки! Привіт, чувихи! Ну, як у вас тут атмосфера? Жити можна? Кисень не перекривають?

Очі його весело іскрилися. Збентеженості, ніяковості, як це буває в новачків, не помічалось ані крихти.

Стрункий, кучерявий, гарний, з блискотливими карими очима, Граціанський одразу сподобався дівчаткам. І від перших же його слів вони охоче, поблажливо захихикали.

Хлопці хотіли втерти йому носа, і Шурик Дармовис уже навіть вигукнув:

— Диви, який шустрик! От я тобі зараз...

Але Граціанський миролюбно схилив голову набік і голосом kota Леопольда з мультфільму проказав:

— Реб'ята, давайте жить дружно!

Усі засміялися. Конфлікту не вийшло.

На Граціанському була фірмова джинсова куртка, адидасівські кросівки, на лівій руці японський годинник.

Вітасик перехопив затуманений погляд Милочки, спрямований на Граціанського, і в нього замарудило в грудях.

Так почалися муки заздності Вітасика Дорошенка.

Граціанський виявився дуже компанійським хлопцем і з кожним днем завойовував дедалі більші симпатії класу. Уже й хлопці дивилися на нього з інтересом, а деякі навіть із захопленням. (...). На перервах навколо Граціанського завжди юрмився великий гурт однокласників, які, роззявивши рота, слухали його дотепні теревені. А теревенити Граціанський був гараздий: то він розповідав про письменницький будинок творчості в Коктебелі, де бачив на пляжі найзнаменитіших письменників у самісіньких плавках. То про Піцунду на Кавказі, про мавпячий розплідник в Африці, де його мало не вкрав орангутанг. То про Балтику, де ходив у море на справжньому риболовецькому траулері й трохи не випав за борт... То про захопливі мандрівки на пароплаві по Дунаю. Здається, пів земної кулі об'їздив із батьками той чортів Граціанський.

А Вітасик Дорошенко, крім села Війтівці на Вінниччині, де жила його бабуся, ніде в житті ще й не був.

Незабаром увесь клас уже признав Вітасика Граціанського. Лише Вітасик Дорошенко та Женя Кисіль зберігали ворожий нейтралітет. Відверто виступати проти нього вони вже не наважувалися. Але й поділяти захоплення однокласників не могли. Коли Милочка говорила з Граціанським, Вітасик мовчки зціплював зуби та червонів, а Женя намагався сказати їй щось ущипливе.

Батько Граціанського був якимось начальником у торговельній мережі, і переїхали вони в цей район тому, що купили квартиру в новому будинку. То був будинок особливого планування — з двоповерховими квартирами з каміном у вітальні, з кількома санвузлами, про який, зітхаючи, говорили всі мешканці їхнього району. У тому незвичайному будинку придбали квартири й люди незвичайні — футболісти, хокеїсти, заслужені артисти, лауреати та високопосадовці. (...)

Вітасик уже кілька разів пробував обережно різними натяками заводити з батьками розмову й про джинсовий костюмчик, і про адидасівські кросівки, і про японський годинник. Але натяки до батьків не доходили. Вітасикові батьки були звичайнісінь-

кі люди: тато Дорошенка — енергетик на заводі металовиробів, мама — економіст у конторі (...).

Вітасик, звичайно, це чудово розумів, але... Як хотілося мати те, що мав його тезко Граціанський! І коли тато після одного з натяків сказав, що головне в шкільному житті не різний мотлох, джинсики-кросівки, а навчання, Вітасик так скривився, наче розкусив кислотицю.

Та зовсім був повержений Вітасик, коли одного разу Граціанський прийшов у школу з найновішим плеєром. (...)

Граціанський великодушно дав послухати всім — усім, без винятку. І як не ставилися в душі до Граціанського Женья та Вітасик, не вистачило в них сил відмовитися. (...) Такий крихітний плеєр, а в тебе повна голова музики. Граціанський усміхався поблажливо й переможно. (...)

Серце Вітасика Дорошенка повільно розривалося на дрібненькі шматочки.

То була пекельна мука.

Як він заздрив Граціанському!

Тоді-то й признався він Жені...

А Женья йому й наговорив...

І вони посварилися.

Отут нам саме й час повернутися на «місце події», де Женья Кисіль щойно закінчив розповідати капітанові Горбатюку про Вітасика Граціанського.

— А хто вийшов із туалету останнім? Перш ніж туди зайшов ти? — примружився капітан.

— Граціанський.

— Отже, він, а не ти, останнім бачив твого друга. Ти з ним не говорив?

— Не говорив. Хотів, але не зміг. Його немає вдома. Вони кудись усі на машині поїхали. Сусідка сказала.

— Сьогодні?

— Ага.

— Ну що ж... Цілком природно. Є в людей машина, чого не поїхати. Така погода... Доведеться розмову з Вітасиком Граціанським відкласти до понеділка, — капітан Горбатюк зітхнув. Ні огляд «місця події», ні розмови з головним свідком на загадкове зникнення шестикласника Дорошенка світла не пролили.

Перший день слідства не приніс анічогісінько.

Розділ другий

Два капітани. Несподіваний телефонний дзвінок.

Справа заплутується ще більше

Капітан Горбатюк сидів у своєму кабінеті, дивився в розчинене вікно й чухав потилицю. Він не любив безглузких, як то кажуть, тупикових ситуацій. А ця була саме такою. За родом своєї діяльності йому весь час доводилося мати справу із секретами, загадками та таємницями. Він їх ніколи не боявся, терпляче починав розплутувати найзаплутаніший клубок найскладніших ситуацій, обережно перебираючи то ту, то іншу ниточку. Але тут жодної ниточки не було. (...) Жодного сліду, жодної версії. Щось неймовірне, незбагненне. Глухий кут. Як ота стіна у дворі, на яку виходить вікно його кабінету, — кам'яна, монолітна й непроникна.

І враз над підвіконням на тлі тієї глухої стіни, у яку безпорадно втупився капітан, з'явилася голова.

— Шерлоку Горбе! Ну, ти даєш! Ми ж домовилися!.. Я чекав-чекав... А ти тут потилицю чухаєш! — Сірі очі, опушені рудими віями, дивилися докірливо.

— Вибачай, Толю, ти вночі чергував. Я не міг тебе попередити. Заходь.

І поки Толя, а точніше капітан Анатолій Петрович Попенко, слідчий відділу боротьби з економічними злочинами, іде з двору до кабінету, кілька слів про двох капітанів.

Колись давно, як вони ще були на другому курсі, викладач криміналістики професор Китайгородський пожартував:

— Бути вам, студенте Горбатюк, українським Шерлоком Холмсом. І здібності у вас аналітичні, безперечно, є, дедуктивний метод опануєте легко. І прізвище якраз підходяще, наче спеціально предки подбали... Адже що таке «горб» українською мовою? Майже те саме, що «holm» англійською — горб у річці. Височина. Отже, держайте! Постарайтеся зійти на ту височину.

Друзі після цього жартома почали називати Горбатюка «Шерлок Горб». І Стьопа Горбатюк на це прізвисько не ображався навіть тоді, коли став уже Степаном Івановичем.

Капітан Попенко вчився з Горбатюком в одному класі, а потім в одній групі на юридичному факультеті. Були друзями дитинства. Завзятими любителями пригод і таємниць. Тому й подалися в юристи, у слідчі. Тільки один потрапив у карний розшук, а другий до відділу боротьби з економічними злочинами — так уже склалося.

— Ну, що таке? Замість того, щоб давно закидати вудочки на річці, ти... — вигукнув капітан Попенко, штовхаючи двері кабінету.

— Вибачай, друже, не до риболовлі. Справа.

— У нас із тобою без кінця справи. Одна закінчується, інша розпочинається. Сьогодні ж неділя. Тобі відпочинок потрібний? Що таке?

— Хлопець один зник. Шестикласник.

— Ну-у... Скільки тих шестикласників щодня зникає і з'являється! Чи то ми з тобою не зникали? Згадай, як самі у ліс гайнули й заблукали, аж на другий день повернулися. Забув? У мене досі, як згадаю, вухо болить, яке тато крутив.

— То інша справа. Тут хлопець зайшов у шкільний туалет, на третьому поверсі. І не вийшов. Наче в повітрі розтанув.

— Хто це бачив?

— Друг його, однокласник.

— І більше ніхто?

— Ніхто, — кивнув Степан Іванович.

— Вигадує той друг-однокласник. Фантазує.

— Я сам спершу так думав, але потім повірив. Дуже щиро хлопець каже. І професійна інтуїція мені підказує, що так воно й було.

— Як? Розчинився в повітрі?

— Ні. Але що зайшов і не вийшов...

— А де ж він подівся?

— Оце мене й мучить... Ти ж знаєш, що таке інтуїція в нашій справі.

Капітан Попенко зітхнув:

— Знаю. Незбагненна річ, але без неї... Ану, розкажи трохи детальніше.

І капітан Горбатюк почав розказувати те, що ви вже знаєте.

— Він вийшов! — переконано сказав капітан Попенко, вислухавши все до кінця.

— Як?

— Дуже просто. Ногами.

— Але Женя Кисіль не зводив погляду з дверей. Я йому вірю. Він дуже хотів помирися, чекав. А коли людина чекає, не хоче прогавити... От не зводив погляду, а на якусь мить, мабуть, щось його увагу відвернуло — і в цей час... Усі ж фокуси ілюзіоністів на цьому побудовані.

Телефон задзвонив так несподівано, що обидва капітани мимохіть здригнулися.

— Капітан Горбатюк слухає.

— Пане капітане! Він тільки що дзвонив! — жіночий голос тремтів і зривався.

— Хто?

— Вітасик... Тобто... — Вона замовкла.

— Дзвонив? От бачите! Я ж вам говорив, що знайдеться! — капітан Горбатюк від збудження не помітив, що перебив жінку й кричить, потім ураз опам'ятався: — Пробачте! Пробачте! Я вас перебив.

І, прикривши трубку рукою, тихо сказав другові:

— Це мати хлопчика. Він дзвонив.

— От бачиш! Даремно зірвав риболовлю! Бармалей! — капітан Попенко посварився на нього кулаком.

— Але то був не він, — тихо сказала на тому кінці дроту жінка. — Я так хвилююся... — у її голосі бриніли сльози.

— Що?! Як — не він?! — здивовано спитав Горбатюк.

— Не він, не він. Голос був не його.

— Ну, заспокойтеся. По телефону іноді так змінюється голос.

— Що ж я голосу свого сина не можу впізнати? Що він не говорив зі мною по телефону? То був не він, — вона заплакала.

— Стривайте, стривайте. Не хвилюйтеся. Давайте по порядку. Перекажіть усе, як було. Постарайтеся згадати все до найменших дрібниць.

— Ну... Раптом дзвінок... І, знаєте, серце в мене чогось... я наче відчула... ще не беручи трубки... Але дзвінок міжміський... вони ж відрізняються... довші й наче настирливіші... Я схопила, до вуха і — аж закам'яніла вся: «Мамочко! Це я! Не хвилюйся! Зі мною все гаразд. Я, може, не приїду ще два-три дні... Але ти не хвилюйся. Усе буде добре!» Та голос абсолютно чужий, не його... «Хто це?» — питаю, ледь не вмливаючи. «Та я ж, Вітасик!» — «А чого в тебе такий голос... не твій?» — «Правильно! Не мій! — каже. — Але все одно це я». — «Де ти?» — «Потім усе розкажу. Потім. Говорити більше не можу. Прощай! Не хви...» — і перервалося. І короткий гудок — пі! Що це означає?... Боже мій! Я так хвилююся!

— Ну, по-перше, тепер підстав хвилюватися менше, ніж було. Син Ваш живий. Це ясно. І це головне. А щодо голосу — телефон може так спотворити голос, що його й рідна мама не впізнає. Що в цьому разі й відбулося.

- Ви думаєте? А чого він сказав: «Не мій голос»? Що це означає?
- Ну... може, хотів сказати, що застудився, захрип...
- Ні. Ніякої хрипоти. Голос дзвінкий... Але не його. Не його. Що це може бути? Може... може, його викрали?
- Хто?
- Якись... мафіозі. Зараз стільки всього пишуть...
- Наскільки мені відомо, Ви не підпільні мільйонери, до жодних афер не причетні, отже, викрадати Вашого сина нікому немає жодного сенсу. А просто так дітей не викрадають.
- Але що ж тоді думати? Що? — майже істерично вигукнула мати.
- Заспокойтеся. Візьміть себе в руки. Ми постараємося зробити все, щоб знайти Вашого сина.
- Я вас благаю! Я вас прошу!.. Пробачте... Пробачте... До побачення...
- Поклавши трубку, капітан Горбатюк переказав другові цю несподівану й дивну телефонну розмову.
- Ну, що скажеш?
- Скажу, що той твій «пропацій» шестикласник — свиня, точніше — порося. Не жаліє матері. І я б із задоволенням нам'яв йому вуха, як колись мені тато. Хоча це нічого не дає, бо потяг до авантур у цьому віці нездоланний. Ти ж сам пам'ятаєш. Якщо вдача мандрівна, то...
- Куди ж його все-таки погирило? Сказати, що знайдемо, легше, ніж знайти. Але я мусив її заспокоїти...
- Думаю, — переконано мовив Анатолій Петрович, — він з'явиться сам.
- А я, значить, сиди та чекай біля моря погоди?
- А що ж ти можеш вдіяти?
- Сьогодні, — зітхнув Степан Іванович, — мабуть, уже нічого. А завтра зранку поговорю з Вітасиком Граціанським. Для початку.

Розділ третій

*Ще одне зникнення. Школа вирує. Таємничий голос за спиною.
Капітан Горбатюк вражений*

Але поговорити з Вітасиком Граціанським капітанові Горбатюку не вдалося, бо Вітасик Граціанський у понеділок зранку до школи не прийшов. Удома його не виявилось теж. Ні його, ні батьків.

На роботі в Бориса Борисовича Граціанського були дуже здивовані:

— Ні! Не у відпустці. Має бути. Не попереджав. До того ж сьогодні збори. Усього колективу. І Борис Борисович робить доповідь. Про поточну ситуацію. Дивно. Дуже дивно. Може, зламалася машина. Не дзвонив. Ні.

В інституті, де викладала Елеонора Іванівна Граціанська, теж хвилювалися:

— У неї ж сьогодні три пари... Хоч би попередила. Це просто безвідповідальність! Мусимо доповісти деканові.

Капітан Горбатюк отримав довідку в управлінні — серед дорожніх аварій машина Граціанського не зареєстрована.

Шостий «Б» вирував.

На уроках учителі навіть не робили зауважень за розмови.

— Ой! Ви знаєте, ви знаєте, я відчувала, що щось станеться, — тримаючись рукою за щоку, хитала головою Милочка Петриківська. — Вітасик був такий дивний у суботу. Просто абсолютно на себе не схожий. Абсолютно!

— А Дорошенко!.. Хто б подумав?! — жахалась Оксана Фіцелович. — Такий начебто скромний, тихий... і раптом так загадково зник... Ще й дзвонив звідкись не своїм голосом. Дивина!

— Це мафія! Я вам кажу! — рубав рукою повітря Шурик Дармовис. — От побачите, будуть щось вимагати. Просити викуп. (...)

Ніколи Женя Кисіль не користувався такою увагою і популярністю. На перерві його оточував такий гурт учнів, який оточує хіба що знаменитих кіноакторів. Він стільки разів уже повторював свою розповідь, що вивчив її напам'ять. (...)

Жені Киселю було не до сміху. Порожнє місце за партою поряд із ним, де завжди сидів Вітасик Дорошенко, бентежило й лякало. І те, що Вітасик так по-гаємничому зник саме тоді, коли Женя хотів із ним помиритися, сповнювало серце тривогою та почуттям провини. Нащо він йому говорив про ті заздрощі? Ну й що — хай би собі заздри. Подумаєш. Не говорив би — вони б не посварилися. І нічого б, може, не трапилося. А тепер...

Як сумно й самотньо йти після школи додому через безлюдний парк!

Погода зіпсувалася. Ще вчора було сонячно, тепло, а сьогодні вітер нагнав хмари, і хоч дощ уже припинився, мокрі лавки на алеях порожні.

Ще позавчора вони з Вітасиком ганяли тут по асфальту каштани — грали у футбол. І сміялися, аж захлиналися — чогось їм було дуже смішно. Від згадки про той сміх боляче стислося серце.

І раптом... Він аж здригнувся, коли несподівано почув зовсім близько за спиною хрипливатий басовитий голос:

— Не хвилюйся. З ним усе гаразд.

Женя обернувся і... похолов. На алеї позаду нього нікого не було. Ні попереду, ні позаду — ні душі. Але голос звучав так близько, наче той, хто говорив, стояв майже впритул до нього.

Наступної миті Женя почув цокіт копит, що віддалявся. Наче то поскакав невидимий вершник.

Це було так страшно, що в Жені затерпла потилиця.

Він зойкнув і кинувся навтьоки.

...Де трапляється щось неймовірне, там частенько відбуваються аж ніяк не передбачені, несподівані, дивні збіги обставин.

Тільки-но Женя вибіг із парку, як буквально-таки налетів на капітана Горбатюка.

— Стоп! Що таке? Чого біжиш як оглашений? — капітан ухопив Женю за руку.

— Ой! — зойкнув Женя і, задихаючись, почав розказувати.

— Гм, — недовірливо усміхнувся капітан Горбатюк. — Щось ти, брате, я бачу, схильний до містики¹. Чи не галюцинації² в тебе, бува? Ти вночі по карнизах не розгулюєш?... Ану, ходімо на ту алею.

Вони пішли назад, у парк.

— Отут, — сказав Женя.

— А невидимий вершник поскакав у той бік?

— Ага.

Вони повільно йшли алеєю, роззираючись навсібіч.

Дерева обабіч росли тоненькі, молоді, сховатися за ними було просто неможливо. (...)

На мокрій землі біля самого асфальту чітко вимальовувався слід від підкови.

— Тю! — капітан Горбатюк здивовано звів брови.

— А Ви казали... галюцинації!

Капітан уважно оглянув усе навколо.

¹ *Містика* — погляди, що визнають існування надприродних сил.

² *Галюцинація* — неправильне слухове, зорове чи інше сприйняття, зумовлене порушенням діяльності мозку.

— Більше немає... Наче скакав по асфальту й тільки раз оступився. Може, і справді був цокіт... (...) От загадуєш ти мені ребуси-кросворди!

— Ну, не вигадую я, не вигадую! Чесне слово!

— Та в тому-то й біда, що я тобі вірю. Але нам із тобою, боюся, ніхто не повірить. От їй-богу!.. Не слідство, а якась міфологія.

Провівши Женю майже до самого дому, капітан повернувся назад. І знову пішов через парк. Власне, він ішов до школи, коли зустрів Женю. Йому треба було негайно поговорити з директором школи Регіною Ігнатівною. (...)

1. У яких епізодах є елементи казки? Що спільного в казки з детективом? **2.** Як ви вважаєте, хто й навіщо залишав інформацію про зниклого хлопця? **3.** Чому Женя Кисіль чекав на Вітасика? Як він себе почував? Чи сварилися ви коли-небудь із друзями? Як ви вважаєте, чи ваші відчуття тоді були подібні до Жениних? **4.** Складіть алгоритм пошукової операції Вітасика Дорошенка. **5.** Обговоріть появу новачка в 6-Б класі. Як ви розумієте приказку «По одежі зустрічають»? **6.** Чи любите ви дивитися кіно-детективи? Які сучасні засоби використовують слідчі в наш час? А які застосовували колись? За допомогою яких засобів ви б шукали Вітасика? **7.** Як капітан Горбатюк поставився до зникнення Вітасика? Які пошукові заходи він здійснює? Чи знаєте ви, як відбувається пошук зниклих людей? **8.** Що робити, коли незнайомі тебе кудись кличуть? **9.** Напишіть продовження цієї детективної історії, використовуючи казкові елементи.

Частина II
ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Данія

Ганс Крістіан Андерсен
1805–1875

Ганс Крістіан Андерсен — видатний данський письменник, засновник жанру літературної казки в Європі — народився в м. *Оденсе (Данія)* у сім'ї чоботаря. 1819 р. юнак залишив рідне місто й поїхав до Копенгагена здобувати освіту. Незважаючи на скрутне матеріальне становище, йому вдалося закінчити школу й університет.

Г. К. Андерсен став популярним у своїй країні та за її межами ще за свого життя. Окрім літератури, він прославився тим, що дуже гарно вирізав паперові малюнки — витинанки. У музеї письменника в м. Оденсе є велика виставка не лише його творів, а й витинанок, які він дарував дітям і всім своїм знайомим.

Чарівні казки («*Кресало*», «*Принцеса на горошині*», «*Дикі лебеді*», «*Свинопас*», «*Русалонька*», «*Снігова королева*», «*Соловей*» та ін.) увійшли до збірок «*Казки для дітей*» (1835), «*Нові казки*» (1844–1848), «*Історія, яку розповідають*» (1852–1855), «*Нові казки та історії*» (1858–1872) та ін.

Грані художнього твору

Якось, гуляючи вулицями Копенгагена, Г. К. Андерсен зайшов до Королівського саду й замилювався чудовим палацом Розенборг і білими лебедями, що плавали в невеличкому озері. Він завжди любив цих гордих і прекрасних птахів, які надихнули його на створення казки «*Дикі лебеді*»...

У казці діють *реальні* (король, королева, принци, принцеса, архієпископ та ін.) і *фантастичні* (відьма) персонажі. У творі змальовано *умовний світ та умовний час*.

Письменник переживає разом із героями, дає оцінки їхнім вчинкам, роз'яснює, коментує та навіть передбачає окремі моменти.

Частина II. Зарубіжна література

Ритм оповіді постійно змінюється, він то прискорюється, то уповільнюється, створюючи відповідний настрій.

Письменник увів у казкову оповідь реальні деталі життя та описи природи. Знайдіть їх і визначте їхню роль у тексті. Як автор ставиться до подій та персонажів? Наведіть відповідні цитати.

Дикі лебеді

(Скорочено)

Далеко звідси, там, куди відлітають ластівки, коли в нас настає зима, жив король. У нього було одинадцять синів та одна дочка — Еліза. Одинадцять братів-принців ходили до школи із зірками на грудях і з шаблями при боці. Вони писали діамантовими грифелями на золотих дошках і все, що читали, знали напам'ять. Сестричка Еліза сиділа на маленькому дзеркальному стільчику. У неї була книжка, яка коштувала пів королівства.

Цим дітям було дуже добре, тільки недовго тривало це щастя. Їхній батько, який був королем великої країни, одружився вдруге з однією злою королевою. Вона незлюбила дітей. Це вони помітили з першого дня. У палаці було велике свято, і діти гралися в «гості». Але замість солодких пиріжків і печених яблук, які вони завжди отримували для цієї гри, мачуха дала їм лише пісок у чашці, сказавши, що вони можуть уявити, ніби це ласощі.

За тиждень вона віддала маленьку сестричку Елізу одним селянам і стільки набрехала королю про принців, що він не схотів їх бачити.

— Летіть світ за очі й самі піклуйтеся про себе! — сказала люта королева. — Летіть великими птахами без голосу!

Але вона все ж таки не змогла зробити їм так погано, як хотіла, і вони обернулися на одинадцять прекрасних диких лебедів. З дивним криком вилетіли вони з вікон палацу й полетіли над парком і лісом. Це було на світанку. Вони прилетіли до хатинки селянина, де спала сестричка Еліза. Лебеді кружляли над дахом, витягували довгі шиї, били крилами, але ніхто не почув і не побачив їх.

Вони знялися знову вгору, високо до хмар, і полетіли далеко-далеко понад великим темним лісом, аж до моря.

Бідна маленька Еліза прокинулася у хатинці селянина й почала гратися зеленим листочком — інших іграшок вона не мала. Вона проткнула дірочку в листочку й визирала крізь неї на сонце, і їй здавалося, ніби на неї дивляться ясні очі братів. А коли

тепле сонячне проміння падало на її щічку, вона думала, що це брати її цілують. (...)

Коли Елізі минуло п'ятнадцять років, її забрали додому. Побачивши, яка вона прекрасна, королева розгнівалася і зненавиділа її. Вона б з охотою перетворила й Елізу на дикого лебедя, як і її братів, але не наважувалася, бо король хотів побачити свою дочку.

Рано-вранці пішла королева в купальню, збудовану з мармуру, прикрашену розкішними килимами та м'якими подушками. Вона взяла трьох жаб, поцілувала їх і сказала першій:

— Коли Еліза знайде купатися, сядь їй на голову. Хай вона буде така лінива, як ти!

— Сядь їй на чоло! — сказала вона другій. — Хай вона буде така потворна, як ти, тоді батько не впізнає її.

— Примостися в неї на грудях! — сказала вона третій. — Хай вона стане лихою.

Мачуха кинула жаб у прозору воду, яка відразу ж стала зеленою, покликala Елізу, роздягла її й наказала зайти у воду. Як тільки Еліза ввійшла у воду, одна жаба сіла їй на голову, друга — на чоло, а третя — на груди. Але Еліза цього не помітила; коли ж вона вийшла з купальні, по воді плавали три червоні маки. Якби жаби не були отруйні і якби відьма-королева не поцілувала їх, вони б стали червоними трояндами. Але навіть і тепер, наблизившись до Елізи, вони стали квітами. Дівчина була надто хороша й невинна, і тому злі чари не мали над нею сили. Побачивши це, королева натерла Елізу горіховим соком, так що вона стала вся темно-коричнева, вимазала її гарне лице гідкою маззю і сплутала чудове волосся.

Тепер було неможливо пізнати прекрасну Елізу. Навіть батько, глянувши на неї, злякався і сказав, що це не його дочка. (...)

Заплакала бідна Еліза й згадала про своїх вигнанців-братів. Зажурена, вийшла вона з палацу та цілий день брела полями й болотами, поки дісталася до великого лісу. Еліза сама не знала, куди йде, але так сумувала за своїми братами! І була певна, що вони також блукають по світу, і вирішила їх розшукати.

Еліза йшла лісом. Незабаром настала ніч. Вона загубила стежку й лягла на м'який мох, поклавши голову на пеньок.

Панувала глибока тиша, повітря було м'яке, навколо в траві спалахували зеленими вогниками тисячі світлячків. Еліза зачепила рукою гілку, і на неї зоряним дощем посипалися яскраві світлячки.

Цілу ніч їй снилися брати. Вони гралися з нею, як колись у дитинстві, писали діамантовими грифелями на золотих дошках і розглядали розкішну книжку з малюнками, яка коштувала пів королівства. Але на дошці вони писали не нулики та рисочки, ні, вони писали про свої відважні вчинки, про всі пригоди, які з ними трапилися, про все те, що бачили й пережили. І на малюнках книжки все оживало: пташки співали, люди виходили з книжки й розмовляли з Елізою та її братами. А коли перегортали сторінку, малюнки ставали на свої місця, щоб не було ніякої плутанини.

Уранці Еліза прокинулася, сонце було вже високо. (...) Вона чула дзюрчання води: у лісі було багато великих струмків, які стікали в одне озеро із чудовим піщаним дном. Навколо озера росли густі кущі. В одному місці білі зробили собі широкий прохід, і ним Еліза пройшла до води. Вода була такою прозорою, що, коли вітер не гоїдав дерев і кущів, можна було подумати, що вони намальовані на дні озера, — так чітко відбивався кожний листочок, й освітлений сонцем, і в затінку.

Побачивши у воді своє обличчя, Еліза злякалася — таке воно було чорне та погане. Та тільки вона вмочила у воду свою маленьку руку й потерла очі, лоб і щоки, — шкіра її, як і раніше, стала білою. Тоді Еліза роздяглась і ввійшла у свіжу воду. Не було кращої за неї на всьому світі!

Після купання Еліза знов одяглася, заплела свої довгі коси, підійшла до дзюркотливого струмка, напилася зі жмені води й побрела в ліс, сама не знаючи куди. Вона думала про своїх братів.

Еліза побачила по дорозі дику яблуню, що зігнулася під вагою плодів. Вона з'їла кілька яблук, підперла жердинами віти й увійшла в темну хащу лісу. Там було так тихо, що вона чула свої кроки, шарудіння кожного листочка під ногами. Жодної пташки не видно було тут, жодний сонячний промінь не міг пробитися крізь густе темне гілля. Високі стовбури стояли так близько один до одного, майже суцільною стіною.

О, тут була така самотність, якої раніше вона ніколи не знала. А вночі стало зовсім темно. Жодного маленького світлячка не було в траві. Сумна Еліза лягла на траву й заснула.

Уранці вона прокинулася і пішла далі. Тільки встигла ступити кілька кроків, як зустріла бабусю з кошиком ягід, і старенька дала їй трохи ягідок. Еліза спитала, чи не проїздили тут лісом одинадцять принців.

— Ні, — сказала бабуся, — але вчора тут недалеко, на річці, я бачила одинадцять лебедів із золотими коронами на головах. (...)

Еліза попрощалася з бабусею і пішла вниз по річці, аж до того місця, де вона впадала у відкрите море.

Велике чудове море було перед дівчиною, але жодного вітрила, жодного човна не було видно. Як же йти далі? (...)

«Хвилі невтомно котяться одна за одною, — подумала Еліза, — і вирівнюють найтвердіші речі. Я теж буду невтомною. Спасибі вам за науку, світлі, вічноплинні хвилі! Серце моє каже, що колись ви віднесете мене до моїх милих братів!»

На водоростях, принесених хвилями на берег, лежало одинадцять білих лебединих пір'їн. Еліза збрала їх. На них блищали краплини: роса чи сльози. Ніхто цього не знає! Вона була одна на березі, але не почувала самотності, бо море вічно мінливе; за кілька годин воно змінювалося більше, ніж звичайне озеро протягом року.

Надходила велика чорна хмара, і море ніби казало: «І я також можу бути похмурим». Тоді подув вітер, і хвилі вкривали море білим шумовинням.

Коли ж припливли рожеві хмарки, засинали вітри — море ставало, як пелюстки троянди. За мить здавалося воно все зеленим, а за другу — білим. Але хоч яким би спокійним було море — завжди біля берега воно ледь-ледь коливалося, вода злегка піднімалася, як груди дитини, яка спить.

Коли сонце вже хилилося на захід, Еліза побачила одинадцять диких лебедів із золотими коронами на головах, які летіли до берега. Вони летіли один за одним і здавалися довгою білою стрічкою.

Еліза зійшла на горбок і заховалася за кущем. Лебеді спустилися недалеко від неї і забили своїми великими білими крилами.

Та як тільки сонце заховалося, раптом упало лебедине пір'я, і на березі опинились одинадцять прекрасних принців, братів Елізи. Вона голосно скрикнула. Хоча вони дуже змінилися, дівчина знала, відчувала, що це її брати, і вона кинулася їх обнімати, називала їх усіх на ймення. Брати не могли отямитися від щастя, коли побачили свою маленьку сестричку. Вони також упізнали її, хоча вона вже виросла й стала такою красунею.

Усі сміялися та плакали та швидко дізнались одне від одного, що зробила з ними зла мачуха.

Частина II. Зарубіжна література

— Ми, — сказав найстарший брат, — літаємо дикими лебедями, поки не зайде сонце. Як тільки воно сховається — знову стаємо людьми. Через це мусимо стежити, щоб перед заходом сонця бути вже на твердій землі. Якби ми в цей час літали під хмарами, то, раптово ставши людьми, упали б додолу із страшної висоти. Ми не живемо тут, а по той бік моря, у такій же чудовій країні, як і ця. Але шлях туди далекий. Ми мусимо перелетіти велике море, і на нашому шляху немає жодного острівця, де можна переночувати. Тільки одна маленька скеля височіє з моря, така завбільшки, що ми можемо стати на ній, якщо щільно притулимось один до одного. Коли море лютує, бризки хвиль долітають до нас, але ми раді й цій стрімчастій скелі. Там ми можемо переночувати, інакше не могли б відвідати нашу любу батьківщину, бо летіти туди треба два найдовші дні в році. Лише раз на рік ми можемо прилітати в наш рідний край.

Одинадцять днів ми можемо залишатися тут, літати над великим лісом, що оточує наш замок, у якому ми народилися й де живе наш батько, бачити цвинтар, де похована наша мати. Тут навіть дерева та кущі нам рідні; тут, у степах, бігають дикі коні, яких ми бачили в дитинстві, тут співає вугляр старовинні пісні, під які ми танцювали малими. Тут наша батьківщина, сюди тягне нас, тут ми знайшли тебе, нашу маленьку любу сестричку.

Ще два дні ми можемо тут залишатися, а потім знову доведеться летіти за море, у розкішний, але не рідний край. Але як же нам бути з тобою? У нас немає ні корабля, ні човна!

— Як мені звільнити вас від цих чар? — спитала сестра. Вони проговорили цілу ніч і тільки трохи задрімали перед світанком.

Еліза прокинулася від шуму лебединих крил. Брати вже знову стали лебедями, літали великими колами вгорі й, нарешті, зовсім зникли з очей. Але наймолодший лебідь повернувся. Він поклав голову їй на коліна, а вона гладила його пір'я. Надвечір повернулася решта, і, коли зайшло сонце, вони знову перетворилися на людей.

— Завтра ми летимо звідси й повернемося лише через рік, — сказав старший брат. — Але ми тебе не залишимо тут. Чи вистачить у тебе сміливості летіти з нами? У моїх руках досить сили, щоб перенести тебе через ліс — невже не вистачить сили, щоб перенести тебе через море на всіх наших крилах?

— Візьміть мене із собою! — сказала Еліза.

Цілу ніч вони плели сітку з гнучкої лози й очерету, і вона вийшла велика та міцна. У сітку поклали Елізу, а коли зійшло сонце, брати стали дикими лебедями, схопили сітку своїми дзьобами та зняли її зі своєю любов'ю сестрою, яка ще спала, високо, аж до хмар. Сонце світило їй у лице, і тому один із лебедів летів прямо над головою, щоб затінити її своїми широкими крилами. Вони були вже далеко від землі, коли Еліза прокинулася. Дівчина думала, що все ще бачить сон, — так дивно було летіти в повітрі, високо над морем. Біля неї лежала гілочка із чудовими стиглими ягодами й пучечок смачних корінців, — це молодший брат поклав їх. Еліза вдячно всміхнулася йому. Вона впізнала його, це він летів над нею та своїми крилами захищав від сонця.

Лебеді летіли так високо, що великий корабель здавався їм білою чайкою, що гоїдається на хвилях. Велика, як гора, хмара стала перед ними, і на ній Еліза побачила велетенські тіні — свою власну й одинадцяти братів. Це була надзвичайна картина, якої вона раніше не бачила. Але сонце піднялося вище, хмара залишилася позаду, і дивні тіні зникли.

Цілий день вони летіли швидко, наче стріли, випущені з лука, але все ж таки повільніше, ніж завжди, тому що тепер несли ще й сестру. Надходив вечір, і погода зіпсувалася. З острахом стежила Еліза, як сонце опускається дедалі нижче, а ще ніде не видно маленької скелі, про яку говорили брати, їй здалося, що лебеді стали сильніше махати крилами.

Це вона винна, що брати летять не так швидко! Коли знайде сонце, вони знову стануть людьми, упадуть у море й потонуть. А скелі не було видно. Дедалі більше насувалася чорна хмара. Сильні пориви вітру віщували бурю. От уже сонце торкнулося своїм краєм моря. Серце Елізи тремтіло. У цю мить лебеді почали опускатися так швидко, що їй здалося — вони падають. Але вони піднялися знову вгору. Уже половина сонця сховалась у воді, коли вона, нарешті, побачила внизу маленьку скелю. Ця скеля здавалася не більшою за тюленя, що висунув голову з води.

Сонце швидко згасало. Тепер скеля здавалася зіркою, і ноги Елізи вже торкалися каменів. У цю мить сонце погасло, як остання іскра догорілого паперу, й Еліза побачила навколо себе братів. Вони стояли, узявшись за руки, щільно притулившись один до одного. Усі ледве помістилися на маленькій скелі. (...)

На світанку повітря стало чистим і спокійним. Тільки зійшло сонце, лебеді з Елізою злетіли вгору. Море ще високо піднімалося,

Частина II. Зарубіжна література

і, коли Еліза дивилася згори на темно-зелені хвилі, укриті білим шумовинням, здавалося, що мільйони лебедів плавають на воді.

Коли сонце піднялося вище, Еліза побачила, як у повітрі пливе країна гір із блискучими сніговими вершинами. Посередині над усім піднімався височезний палац із чудовою колонадою, а навкруги росли пальмові ліси та розкішні квіти завбільшки як млинарські колеса.

Вона спитала, чи не є це та сама країна, куди вони летять. Але лебеді похитали головами. Це був чудовий, завжди мінливий, захмарний зámок Фати-Моргани¹, у який не могла потрапити жодна людина.

Еліза вдивлялася пильно, і раптом зникли гори, ліси та зámок, а на їхньому місці з'явилися двадцять зовсім однакових величезних церков із високими дзвіницями й стрільчастими вікнами. Дівчині навіть здалося, що вона чує звуки органа², але то шуміло море. Церкви начебто були зовсім близько, та раптом перетворилися на цілу флотилію³, що пливла під ними. Коли ж Еліза вдивилася, то зрозуміла — це був тільки туман із моря. І весь час змінювалися картини перед її очима, поки вона не побачила ту країну, куди вони летіли. Там височіли сині гори з кедровими лісами, міста й палаци.

Ще не заходило сонце, а Еліза вже сиділа на скелі, перед великою печерою, що поросла виткими рослинами. Здавалося, її всю завісили вишиваними килимами.

— Ну, побачимо, що присниться тобі цієї ночі! — сказав молодший брат і показав Елізі її спальню.

— Коли б приснилося мені, як я можу врятувати вас! — сказала Еліза, і ця думка заволоділа нею. Навіть уві сні вона думала про це. І от їй приснилося, що летить вона високо в повітрі до зámку Фати-Моргани. Сама фея, чарівна й залита сяйвом, виходить їй назустріч, але водночас вона дуже схожа на ту бабусю, що дала їй у лісі ягід і розповіла про лебедів із золотими коронами.

— Твоїх братів можна врятувати, — сказала вона, — але чи вистачить у тебе мужності та терпіння? Звичайна вода ще

¹ *Фата-Моргана* — у європейському фольклорі — фея, чарівниця.

² *Орган* — клавішний музичний інструмент, призначений здебільшого для виконання творів церковного змісту.

³ *Флотилія* — сукупність суден будь-яких видів.

м'якша за твої ніжні пальці й усе ж таки шліфує каміння, але вона не відчуває болю, який відчують твої руки. У води немає серця, вона не знає того страху та страждань, які ти повинна зазнати. Бачиш кропиву, що я тримаю в руці? Її росте багато навколо печери, де ти спиш. Тільки ця кропива й та, що росте на цвинтарі, пригодиться для тебе, запам'ятай це. Ти нарви її, хоча б твої руки горіли від пухирів, потім добре розімни кропиву ногами та зроби з неї прядиво. З нього ти напрядеш ниток і виплетеш одинадцять панцирів із довгими рукавами. Накинь їх на лебедів, і всі чари зникнуть! Але обміркуй добре — з тієї хвилини, коли почнеш роботу, і до того часу, поки її закінчиш, навіть коли б це тривало роки, — ти не мусиш сказати жодного слова! Перше слово, що ти вимовиш, проткне смертельним кинджалом серця твоїх братів! Від твого язика залежить їхнє життя. Пам'ятай це!

Кажучи ці слова, вона доторкнулася кропивою до руки дівчини. Ураз наче вогонь обпik її — й Еліза прокинулася. Був уже світлий день, і вона побачила, що поряд лежить кропива, така сама, як і та, що вона бачила вві сні. Еліза швидко вийшла з печери, щоб одразу розпочати роботу.

Своїми ніжними руками дівчина рвала жакливу кропиву. Вона була як вогонь, її руки вкрилися великими пухирями, але вона з радістю терпіла біль, бо лише так могла врятувати своїх любих братів. Еліза розім'яла кожен стеблину кропиви босими ногами й зробила з неї зелену пряжу.

Коли зайшло сонце, прийшли брати й злякалися. Еліза була німа. Вони думали, що це нові чари лютої мачухи. Але коли глянули на її руки, то зрозуміли, що це сестра робить для них. Молодший брат заплакав, і де його сльози падали на її руки, там вона не відчувала більше болю, там зникли пекучі пухирі.

Цілу ніч працювала Еліза, бо не хотіла відпочивати, поки не врятує любих братів. Наступного дня, поки лебеді літали, вона теж працювала, і, хоча була самотня, ніколи час не минав так швидко, як зараз. Перший панцир був уже готовий, вона почала плести другий.

Раптом залунав мисливський рiг. Елізу охопив страх. Звуки наближалися, вона почула гавкання собак. Перелякана Еліза забігла в печеру, зв'язала кропиву, яку збрала та витіпала, і сіла на неї.

У ту ж мить із куців вистрибнув великий пес, за ним ще кілька. Вони голосно гавкали та стрибали навколо неї. За кілька хви-

Частина II. Зарубіжна література

лин перед печерою з'явилися мисливці. Найкрасивіший із них був королем цієї країни. Він зупинився перед Елізою. Ніколи він ще не бачив такої прекрасної дівчини.

— Як ти опинилася тут, чудова дитино? — спитав він, але Еліза похитала головою. Вона не могла говорити, це коштувало б життя її братам.

Вона сховала руки під фартух, щоб король не міг бачити, як вона страждає.

— Ходімо зі мною! — сказав він. — Ти не можеш тут залишатися. Коли ти така ж добра, як і прекрасна, я одягну тебе в шовк та оксамит, покладу золоту корону на твою голову, і ти житимеш у моєму багатому палаці.

І він посадив її до себе на коня. Еліза плакала й ламала руки, але король сказав:

— Я бажаю лише твого щастя! Колись ти дякуватимеш мені!

Із цими словами він погнав коня по горах. Еліза сиділа попереду, а решта мисливців скакали за ними. (...)

Король повів її в палац, де у високих мармурових залах були фонтани, а на стінах висіли мальовничі картини. Але Еліза не звертала ні на що уваги. Вона плакала й сумувала.

Байдуже вона дала змогу служниці одягти на себе королівське вбрання, заплести перлини у волосся та одягнути на пожалені кропивою руки тонкі рукавички.

У цій красі вона була така чарівна, що придворні вклонилися їй. І король назвав її своєю нареченою, хоча архієпископ¹ хитав головою і навіть шепотів, що чудова лісова дівчина, напевне, відьма, — вона засліпила очі й приворожила серце короля.

Та король не слухав його, він наказав принести найдорожчі страви, покликав музикантів грати, а найкращих дівчат танцювати. Потім він повів Елізу запашним садом у розкішний зал, але в очах Елізи назавжди застигла туга. Тоді король відкрив маленьку кімнатку, що була поряд з їхньою спальнею. Вона вся була вбрана дорогими зеленими килимами й дуже нагадувала печеру, у якій жила Еліза. На підлозі лежав пучок пряжі, що вона напярляла з кропиви, а на стіні висів уже готовий панцир. Усе це захопив із собою один із мисливців.

¹ *Архієпископ* — вищий духовний титул сану єпископа в християнській церковній ієрархії; у цьому образі Г. К. Андерсен критикує середньовічних церковників, які під виглядом боротьби з відьмами переслідували власні інтереси й порушували Божі заповіді.

— Тут ти можеш згадувати свій колишній дім, — сказав король, — ось твоя робота, якою ти була там зайнята. Серед усієї розкоші, може, тобі захочеться інколи згадати колишнє.

Коли Еліза побачила це, таке близьке її серцю, усмішка заграла на її устах. Вона подумала, що все ж таки зможе врятувати своїх братів, поцілувала королю руку. Король наказав дзвонити по всіх церквах у всі дзвони та сповіщати про їхнє весілля. Чудова німа дівчина з лісу мала стати королевою.

Архієпископ знову нашіптував злі слова у вуха королю, але вони не доходили до його серця.

Весілля відбулося, й архієпископ сам повинен був коронувати Елізу. Із злими думками він так міцно насунув їй вузький золотий обруч на чоло, що дівчині стало боляче. Але ще важчий обруч стискав її серце — сум за братами, її уста були німі. Одне слово коштувало б життя братам, але в очах Елізи світилася щира любов до доброго й гарного короля, який усе робив, щоб розвеселити її. З кожним днем вона зивкала та ставилася до нього краще й краще. О, якби могла вона довіритися йому та розповісти про свій біль!

Але Еліза мусила бути німою, мовчки робити свою справу. Тому щоночі вона нишком пробиралася в маленьку потаємну кімнатку, подібну до печери, і плела панцирі один за одним. Коли почала сьомий, у неї не вистачило пряжі.

Еліза знала, що на цвинтарі росте така кропива, яка їй потрібна. Але ж її треба самій нарвати! Як же бути?

«О, хіба можна порівняти біль у моїх пальцях із тим болем, що відчуває серце? — думала Еліза. — Я повинна наважитися!»

Серце її завмирало від страху, ніби вона йшла на щось лихе, коли місячної ночі пробиралася в сад, а потім ішла довгими алеями та безлюдними вулицями на цвинтар. Вона побачила: на широкому могильному камені сиділи відьми. Еліза пройшла повз них, і вони злісно подивилися на неї. Проте Еліза нарвала пекучої кропиви й повернулася з нею в палац.

Лише єдина людина це бачила — архієпископ. Він стежив за нею, коли інші спали. Тепер він переконався, що з королевою щось негаразд. Вона, напевне, відьма, яка зачарувала короля та весь народ.

Архієпископ розповів королю про все, що бачив. Дві великі сльози скотилися з очей короля, він пішов додому з тяжкими сумнівами на серці. Уночі король лише вдавав, що спить, але

Частина II. Зарубіжна література

спокійний сон не йшов до нього. Він помітив, як Еліза встала з ліжка й зникла в маленькій кімнатці.

З кожным днем король ставав похмурішим. Еліза бачила це, але не розуміла чому.

Серце Елізи розривалося від жалю до братів. На королівський оксамит капали її гіркі сльози, і вони ставали блискучими діамантами, а люди бачили її багаті вбрання, заздрили королеві, бажаючи бути на її місці.

Тим часом робота наближалася до завершення. Залишався один панцир, але в неї знову не вистачило пряжі й не було жодної кропивинки. Ще раз, це вже, напевне, востаннє, вона мусила піти на цвинтар і нарвати кропиви.

Вона із жахом думала про цю самотню мандрівку, про страшних відьом, але її бажання врятувати братів перемогло все.

Еліза пішла. Король з архієпископом стежили за нею. Вони бачили, як дівчина зникла за ворітьми цвинтаря. Підійшовши ближче, вони помітили на могилах тих самих відьом, яких бачила й Еліза. Король у розпачі пішов додому. Тепер він не сумнівався, що серед них була й та, чия голова щодня схилялася на його груди.

— Хай народ судить її! — сказав він.

І народ присудив: «Спалити Елізу на вогнищі!» Із чудових королівських зал її перевезли в темне й вогке підземелля, де свистів вітер крізь ґрати. Замість шовкових та оксамитних подушок їй кинули пучок кропиви, а замість ковдри — пекучі жорсткі панцирі. Але нічого милішого за це не було для неї, й Еліза знову взялася до роботи. (...)

Надвечір вона раптом почула шум лебединих крил: це був її наймолодший брат. Він розшукав свою сестру. Еліза заридала голосно від радості, хоча й знала, що це, напевне, остання ніч (...).

Прийшов архієпископ, щоб побути з нею останні години — так просив його король. Але вона похитала головою та поглядом і знаками попросила його вийти. У цю ніч Еліза мусила закінчити роботу, інакше було б усе даремно: біль, сльози та безсонні ночі.

Маленькі мишки бігали по підлозі, вони збирали до її ніг розкидані стеблини кропиви, щоб хоч чим-небудь допомогти, а дрізд сидів на ґратах вікна й співав цілу ніч так бадьоро, як міг, щоб Еліза не втратила своєї мужності.

Ще було темно. За годину до світанку біля воріт палацу з'явилися одинадцять братів Елізи, вимагаючи, щоб їх провели до короля. Та їм відповіли, що це неможливо, була ще ніч, король спав і його не можна тривожити. Вони просили, потім погрожували. Прибула варта, а за нею і сам король вийшов дізнатися, що трапилося. Але в цю мить зійшло сонце, і брати зникли. Лише одинадцять диких лебедів літали над палацом.

Безліч народу зібралося на місці страти. Усім хотілося подивитися, як палитимуть відьму. Стара шкапа тягла ганебну колісницю, на якій сиділа Еліза. На неї накинули плащ із грубого лантуха, її чудове волосся падало з плечей, щоки були смертельно бліді, губи щось тихо шепотіли, а пальці, не зупиняючись, плели зелену пряжу. Навіть по дорозі до своєї смерті вона не хотіла кинути роботу. Десять панцирів лежали готові, одинадцятий вона закінчувала. Народ глузував із неї:

— Дивіться, дивіться на відьму, як вона бурмоче! А в руках у неї прокляте плетиво! Розірвати його на шматки!

І натовп обступив її з усіх боків, збираючись вирвати з рук панцир.

Раптом з'явилися одинадцять диких лебедів і сіли навколо неї на колісницю, махаючи дужими крилами. Натовп перелякано кинувся врозтіч.

— Це знак, що вона не винна! Вона не винна! — шепотіло багатьох людей. Але ніхто не наважувався сказати це голосно.

Ось уже кат хотів схопити Елізу за руку, але вона швидким рухом накинула одинадцять панцирів на лебедів. І враз замість них постали перед усіма одинадцять прекрасних принців, тільки в наймолодшого замість однієї руки було лебедине крило: Еліза не встигла закінчити останнього панцира, у нього не вистачало рукава.

— Тепер я можу розмовляти, — вигукнула Еліза. — Я не винна!

І народ, побачивши це все, поклонився їй, а Еліза впала непритомною на руки братів, зломлена довгим напруженням сил, страхом і стражданням.

— Так, вона не винна, — сказав старший брат і розповів усе, як було. І поки він говорив — чудовий аромат ніби від безлічі троянд наповнив повітря. Це кожне поліно, заготовлене для вогнища, пустило коріння та паростки й перетворилося на великий

Частина II. Зарубіжна література

високий кущ із червоними трояндами. Між ними, угорі, зацвіла чарівна біла квітка. Вона блищала, як зірка.

Король зірвав цю квітку й поклав на груди Елізи, а вона опритомніла із щастям і миром на серці.

І всі дзвони задзвонили, і пташки зібралися великими зграями, і до королівського палацу рушив такий весільний похід, якого ще не бачив ніхто на світі.

(Переклад Оксани Іваненко)

1. Розкажіть про життя Елізи та її братів у батьківському домі (ставлення рідних, система виховання, коло захоплення).
2. Як поставилася до дітей зла мачуха? У чому полягала сутність її чаклунства? Які чари «спрацювали», а які ні? Чому?
3. Розкрийте прихований зміст назви твору.
4. Які ознаки чарівної народної казки притаманні казці Г. К. Андерсена?
5. Визначте зачин, основну частину й кінцівку твору.
6. Перекажіть епізод про те, як Еліза шукала своїх братів. Прокоментуйте.
7. Охарактеризуйте героїню.
8. Визначте ставлення автора до персонажів. Наведіть цитати.
9. Чому, на вашу думку, Еліза й брати-лебеді змогли зустрітись?
10. Яких зусиль доклала сестра, щоб зняти з братів закляття?
11. Які моральні проблеми порушено у творі?
12. Розкажіть від імені Елізи (або її наймолодшого брата) про її (його) життєву історію.
13. Складіть порівняльну таблицю рис характеру Елізи й королеви.
14. Знайдіть в інтернеті цікаву інформацію про лебедів. Які особливості життя цих птахів відображені в казці Г. К. Андерсена?
15. Що потрібно було зробити Елізі, аби врятувати братів від закляття?
16. Знайдіть в описах природи порівняння, емоційно забарвлені прикметники та прислівники. Як природа «співчуває» героям?
17. Які небезпеки трапилися на життєвому шляху Елізи та її братів?
18. Подивіться в інтернеті один із кінофільмів чи мультиплікаційних фільмів за мотивами казки. Висловте враження.
19. Створіть (усно або письмово) нову казку або малюнки про подальше життя Елізи.
20. На що ви готові піти заради рідних або близьких вам людей?
21. Що означають поняття «жертвність», «відданість»? У яких персонажах казки вони втілені?

Велика Британія

Льюїс Керролл
1832–1898

Льюїс Керролл (справжні ім'я та прізвище Чарльз Лутвідж Доджсон) народився в с. Дерсбері (Англія) у родині священника.

Знайомство з доньками ректора Оксфордського університету спонукало його створити казку про пригоди дівчинки у фантастичній країні. Так побачили світ його найвідоміші твори — повісті-казки «Аліса в Країні Див» (1865), «Аліса в Задзеркаллі» (1871).

Маленькі читачі з радістю поринають у світ дивовижних пригод, а дорослі відшукують прихований зміст у численних нісенітницях¹, загадках, мовних каламбурах², щедро розсипаних у його фантастичних казках.

Грані художнього твору

Повість-казка «Аліса в Країні Див», зберігаючи традиції народної казки, має захопливий сюжет, але водночас і глибокий зміст. Автор підказав читачеві шлях до розуміння свого твору — «униз і вглиб». За допомогою веселої гри письменник запропонував новий погляд на життя, яке іноді тлумачили вузько й занадто прямолінійно. Аліса була вільною у своїй уяві, творчо мислила, швидко орієнтувалася в незвичайних обставинах, не занепадала духом у складних ситуаціях, до того ж була сповнена милосердя, людяності й відваги. Більша частина повісті-казки побудована у формі діалогів, у яких герої мають право на власну думку й на свою істину.

Читаючи розділ перший, зверніть увагу на фантастичні зміни руху, швидкості й росту, які відбуваються з Алісою. Простежте, як дівчинка реагує на ці зміни, що їй подобається, а що засмучує.

¹ Нісенітниця — щось безглузде, нерозумне, без усякого змісту; дурниця.

² Каламбур (фр. *calembour*) — літературний прийом, використання в одному тексті різних значень одного слова або різних слів (словосполучень), подібних за звучанням.

Аліса в Країні Див

(Уривки)

Розділ перший

Униз і вглиб кролячою норою

Аліса тяжко занудьгувала, сидячи на березі без діла. Разів зо два зазирнула вона до книжки, яку читала її сестра, але не знайшла там ні малюнків, ні розмов.

— Чого варта книжка без малюнків і розмов? — зітхнула Аліса.

Вона сиділа й думала (наскільки це можливо в спеку, коли туманіє голова й злипаються повіки), піти чи не піти нарвати квіток. Це ж бо така втіха — сплести собі з них віночок...

Аж тут повз неї промайнув Кролик — білий, з рожевими очима. Диво, звісно, невелике, як не дивина було й почути, що Кролик бубонить собі під ніс:

— Ой, лишенько, лишенько, як я забарився!

(Згадуючи про це, вона подумала, що мала б таки здивуватися, але тієї миті все видавалося цілком звичайним.) Та коли Кролик раптом добув із нагрудної кишеньки годинник і, зиркнувши на нього, поспішив далі, Аліса схопилася на ноги: зроду-віку ще не траплявся їй Кролик із нагрудною кишенькою та ще й із годинником.

Аж тремтячи із цікавості, вона кинулася за ним навздогін — і, на щастя, ще встигла помітити, як він гулькнув у велику кролячу нору під живоплотом.

Аліса з розгону пірнула слідом за Кроликом, навіть не подумавши, як буде звідти вибиратися.

Кроляча нора була рівненькою, немов тунель, а тоді зненацька урвалася — так зненацька, аж Аліса й незчулася, як жухнула навсторч у якийсь глибочений колодязь. (...)

Найперше Аліса глянула вниз, щоб бачити, куди вона падає, але там було темно, хоч в око стрель. Тоді вона оглянула стіни колодязя: на них була сила-силенна маленьких мисників і книжкових полиць; подекуди на кілочках висіли мапи й картини. З одного мисника вона прихопила баночку з наліпкою «ПОМАРАНЧЕВЕ ВАРЕННЯ» — та ба! — виявилось, що вона порожня. Викидати її було лячно (ще вб'є когось унизу), тож Аліса примудрилася тицьнути банку на одну з полиць, повз яку пролітала.

— Овва! — чудувалася Аліса. — Після такого падіння не страшно й зі сходів скотитися! Ото вдома дивуватимуться, яка

я хоробра! Та що там сходи! Тепер я й не писнула б, якби впала навіть із даху! (І це, мабуть, було правдою.)

Униз, униз, униз... От би падати так до безкінечності!

— Цікаво, скільки миль я вже пролетіла? — міркувала Аліса вголос. — Мабуть, уже й до центру Землі недалеко. Ану, прикиньмо: по-моєму, до нього ще десь чотири тисячі миль.

(Аліса, бач, просвітилася із цих питань на уроках у школі, і хоча зараз була не найкраща нагода хизуватися знаннями — слухати нікому! — а все ж попрактикуватися ніколи не завадить.)

— Так, здається, саме стільки, але тоді постає запитання: на якій я широті й довготі?

(Аліса уявлення не мала, що таке «широта» і «довгота», але ці поважно-вчені слова неабияк тішили її вухо.)

Трохи згодом вона знову заходилася міркувати вголос:

— А що, як я провалюся? Ото буде кумедно — вигулькнути серед людей, що ходять униз головою! Антипади, чи як їх там (вона була навіть рада, що ніхто зараз її не чує, бо слово пролунало якимось трохи не так). І тоді, зрозуміло, мені доведеться запитати, у яку країну я потрапила: «Перепрошую, добродійко, це Австралія чи Нова Зеландія?» — Тут Аліса спробувала зробити реверанс. (Уявіть реверанс у повітрі та спитайте себе, що з того вийшло б.) Тільки що *вона* про мене подумає? Що я якась невігласка? Е, ні, запитувати не годиться: може, десь буде написано...

Униз, униз, униз... Знічев'я Аліса знову заговорила:

— Уявляю, як Діні буде сумно сьогодні без мене! (Діна — це кішка.) Хоч би ж не забули, коли питимуть чай, поставити і її блюдечко з молоком. Діно, кицюню моя! Як жаль, що ти не зі мною! Миші так глибоко, боюся, не водяться, але кроти — близькі мишачі родичі, тут, мабуть, є. От лише... чи їдять коти кротів?

Тут Алісу почав перемагати сон, і вона вже бубоніла собі під ніс, немов крізь дрімоту: «Чи їдять коти кротів?.. Чи їдять коти кротів?..»

Часом виходило щось таке: «Чи їдять кроти котів?..», бо коли не знаєш відповіді на запитання, то байдуже, з якого боку його ставити. Аліса відчула, що дрімота вже заволоділа нею, і їй почало снитися, ніби вона гуляє попідручки з Діною та цілком серйозно запитує: «Ну-бо, Діно, признавайся: чи ти колись їла кротів?»

Коли це враз — гу-гуп! — і вона опинилася на купі хмизу й сухого листя: політ закінчено!

Аліса нітрохи не забила і швиденько схопилася на ноги. Підвела голову догори — там усе тонуло в темряві; зате попереду виднів ще один довгий коридор, і в ньому миготіла, швидко віддаляючись, постать Білого Кролика. Не можна було гаяти ні хвилини — Аліса як вітер помчала за ним і ще встигла почути, як він проказав, повертаючи за ріг:

— Ох, бідні мої вушка! Мої вусики! Як же я запізнююся!

Здавалося, він був зовсім близько, та коли Аліса й собі повернула за ріг, за Кроликом і слід пропав, а вона опинилася в довгому низькому коридорі, освітленому рядочком підвішених до стелі ламп.

Довкола було багато дверей, але всі замкнені. Аліса пройшла коридором з одного боку, повернулася з протилежного (дорогою вона смикала всі двері) і тепер сумно брела серединою, розмірковуючи, як же їй звідси вибратися.

Раптом вона наштовхнулася на маленький триногий столик, увесь із суцільного скла. На ньому не було нічого, окрім крихітного золотого ключика, й Алісі відразу спало на думку, що це, мабуть, ключ від котрихось дверей. Та ба! Чи то замки були завеликі, а чи ключик замалий — він не підходив до жодних дверей. Однак за другим обходом вона раптом нагледіла маленьку завісочку, якої не помітила спочатку, а за нею — дверцята заввишки з п'ятнадцять дюймів. Вона засунула золотий ключик у замок і — о, радість! — він підійшов!

Дверцята відчинились у вузесенький прохід, трохи більший за мишачу нору. Аліса стала навколішки й угледіла в глибині небаченої краси сад. І так їй закортіло вибратися із цього темного коридору між оті барвисті квітники та прохолодні водограї! Проте у дверцята не пролазила навіть її голова.

«А якби й пролізла, — подумала бідолашна Аліса, — то який у тому сенс? Кому потрібна голова без плечей. Якби ж то я могла складатися, як підзорна труба! Я, напевно, склалася б, аби лише знати, з якого кінця почати».

Останнім часом Алісу спіткало стільки всіляких дивовиж, що вона почала сумніватися, чи в цьому світі так уже й багато справді неможливих речей.

Збагнувши, що біля дверцят вона нічого не вистоїть, Аліса повернулася до столика — не без надії знайти там якогось іншого ключа чи бодай інструкцію для тих, хто хоче скластися, як підзорна труба.

Цього разу на столику вона побачила маленьку пляшечку («Раніше її точно не було», — подумала Аліса) з прив'язаним до шийки папірцем, де гарними великими літерами було надруковано: «ВИПІЙ МЕНЕ». Коли тобі пропонують «Випий мене» — це, звісно, чудово, але мудра маленька Аліса не збиралася діяти зопалу.

«Ні, — сказала вона собі, — спочатку я гляну, чи немає тут напису “Отрута”». (...)

Проте на цій пляшечці такого напису не було, тож Аліса таки відважилася з неї надсьорбнути. Виявилось, що це доволі смачно (як пиріг із вишнями, заварний крем, ананас, смажена індишка, іриски й гарячі грінки разом), й Аліса, нахилившись, спорожни-ла пляшечку.

— Цікаве відчуття! — мовила Аліса. — Здається, я складаюся, як підзорна труба.

І справді: тепер вона заледве сягала десяти дюймів і зрозуміла, що такий зріст дасть їй нарешті змогу пройти крізь дверця-та в той чарівний садок. Та, про всяк випадок, вона почекала ще кілька хвилин, аби мати певність, що більше не зменшується (це й досі її трохи бентежило).

«Чого доброго, ще зійду нанівець, як свічка, — сказала собі Аліса. — Цікаво, який би я тоді *мала вигляд?*»

І вона спробувала бодай уявити, як світить свічка після того, коли згорить дотла, бо досі, наскільки вона пам'ятає, *такого* бачити їй не траплялося.

Упевнившись, що з нею нічого більше не діється, вона вирішила мерщій податися до саду. Бідна Аліса!..

Біля дверцят вона згадала, що забула золотий ключик, а коли повернулася до столика, то зрозуміла, що тепер до ключика їй не дотягтися. Вона виразно бачила його знизу крізь скло й навіть пробувала вилізти вгору по ніжці, але ніжка була заслизька.

Натомившись від марних зусиль, бідолашка сіла й заплакала.

— Годі! Сльозами тут не допоможеш! — наказала вона сама собі. — Раджу тобі зараз же припинити!

Зазвичай Аліса давала собі непогані поради (хоча й рідко до них прислухалася), а подеколи картала себе аж до сліз. Якось навіть спробувала нам'яти собі вуха за те, що змахлювала, граючи сама із собою в крокет. Ця мала химерниця страх як любила вдавати двох осіб водночас.

«Але тепер, — подумала Аліса, — немає сенсу отак роздвоюва-тися. Мене заледве й на одну вистачає!»

Частина II. Зарубіжна література

Аж ось її погляд упав на невеличку скляну скриньку під столом: вона відкрила її й побачила там малесеньке тістечко, на якому красувалися викладені смородинками слова: «З'ЇЖ МЕНЕ».

— А що ж, і з'їм! — промовила Аліса. — І коли від того побільшаю, то дістану ключ, а якщо здрібнію ще дужче, то пролізу під дверцятами. Так чи інак, а в садок я потраплю все одно.

Вона відкусила шматочок і подумала: «Так чи інак»? Притиснувши долоню до голови, щоб відчувати, у якому напрямку росте, Аліса, на превеликий свій подив, виявила, що зріст її не змінився.

Певна річ, так зазвичай і буває, коли їси тістечка, проте Аліса вже настільки звикла до суцільних дивовиж, що коли життя знову пішло своїм звичаєм, воно здалося їй нудним і дурним.

Тож вона відкусила ще шматочок і незабаром доїла все тістечко.

У цьому розділі Аліса розмовляє з Мишею. Поміркуйте, чому намагання дівчинки бути ввічливою образили співрозмовницю.

Розділ другий

Озеро сліз

— Усе дивасніше й дивасніше! — вигукнула Аліса (з великого зачудування вона раптом забула, як правильно говорити). — Тепер я розтягуюся, наче найбільша у світі підзорна труба! До побачення, ноги! (Вона вже майже не бачила своїх ніг — так швидко вони віддалялися.)

— О бідні мої ноженята, хто ж вас тепер узуватиме, у панчішки вбиратиме? Напевно, не я!.. Тепер ми надто далеко одне від одного, щоб я могла дбати про вас: мусите давати собі раду самі...

«А все ж я повинна їм догоджати, — додала подумки Аліса. — Бо ще ходитимуть не туди, куди я хочу!.. О, уже знаю: я на кожне Різдво даруватиму їм нові чобітки».

Тут вона стукнулася головою об стелю: ще б пак, її зріст сягав тепер за дев'ять футів!

Вона мерщій схопила золотий ключик і гайнула до садових дверцят.

Бідолашна Аліса! Єдине, що вона могла зробити, лежачи на підлозі, — це зазирнути в садок одним оком. Надії дістатися туди залишалося ще менше, ніж досі. Вона сіла й знову заплакала.

«Як тобі не соромно! — сказала собі Аліса. — Щоб отака *велика* дівчинка (чим не до речі сказано?) отак розпустила рюмси! Зараз же припини, чуєш?»

Але вона все плакала й плакала, розливаючи потоки сліз, аж поки наплакала ціле озерце завглибшки із чотири дюйми й завширшки на пів коридору.

Тут до її слуху долинуло дрібне лопотіння ніг. Аліса похапцем витерла очі, аби глянути, хто це. То повертався Білий Кролик: вишукано вбраний, з парою білих лайкових рукавичок в одній руці та віялом в іншій.

Він дуже поспішав і бурмотів сам до себе: «Ой, Герцогиня! Ой-ой, Герцогиня! Вона ж оскаженіє, коли я змушу її чекати!»

З розпачу Аліса ладна була просити допомоги в кого завгодно, тож коли Кролик порівнявся з нею, вона знічено озвалася:

— Перепрошую, пане...

Кролик аж звився на місці — кинув віяло та рукавички й очамріло дременув у темряву.

Аліса підняла одне й інше та стала обмахуватися віялом: задуха в коридорі була страшенна.

«Який божевільний день! — сказала вона. — Ще вчора все йшло нормально... Цікаво, може, це я за ніч так змінилася? Ану, пригадаймо: коли я прокинулася — чи була я такою як завжди? Щось мені пригадується, ніби я почувалася інакше. А якщо я не та, що була, то скажіть-но, *хто* я тепер?.. Оце головоломка...»

І вона почала перебирати в пам'яті всіх своїх ровесниць, аби з'ясувати, чи не перетворилася вона часом на одну з них.

«Безперечно, я не Ада, — розмірковувала вона. — В Ади волосся спадає кучерями, а в мене — не в'ється зовсім. І, безперечно, я не Мейбл: я ж знаю стільки всякої всячини, а вона — ой, вона така невігласка! Крім того, *вона* — то *вона*, а *я* — це *я*, а... О лядоньки, як важко в усьому цьому розібратися!.. Ану, перевірмо, чи знаю я те, що знала. Отже: чотири на п'ять — дванадцять, чотири на шість — тринадцять, чотири на сім — е-е, так я ніколи не дійду до двадцяти! Утім, таблиця множення — ще не аргумент... Перевірмо географію: Лондон — столиця Парижа, а Париж — Рима, а Рим... Ні, усе неправильно! Мабуть, я таки не я, а Мейбл!

Частина II. Зарубіжна література

Ану, прочитаю вірш “Хороша перепілонька...”» І схрестивши руки на колінах, так ніби вона проказувала вголос уроки, Аліса почала читати з пам’яті. Але й голос її звучав хрипко та дивно, і слова були не ті:

Хороший крокодилонько...	Як він покаже зубоньки,
Качається в піску,	Привітно сміючись,
Пірнає в чисту хвиленьку,	То рибоньки-голубоньки
Споліскує луску.	Самі у рот плись-плись!

«Це явно не ті слова, — зітхнула бідолашна Аліса зі сліз-ми на очах. — Я таки й справді Мейбл, і доведеться мені жити в убогому будиночку, де й гратися немає чим, зате он скільки уроків треба вчити! Ні, цього не буде: якщо я Мейбл, то залишуся тут, унизу! Нехай скільки завгодно заглядають сюди й благають: “Повернися до нас, золотко!” Я тільки зведу очі й запитаю: “Спочатку скажіть, хто я є, і, коли мені ця особа підходить — я вийду нагору, а коли ні — не вийду. Сидітиму тут, аж доки стану кимось іншим”».

Тут знову з її очей бризнули сльози.

— Чому ніхто сюди навіть не загляне!.. Я так утомилася бути сама!

Із цими словами вона опустила очі й із подивом помітила, що, розмовляючи сама із собою, натягла на руку одну з Кроликових білих рукавичок.

«І як це мені вдалося? — промайнуло в неї в голові. — Напевно, я знову меншаю?»

Вона звелася і пішла до столика, аби помірятися: так і є — вона зменшилася десь до двох футів і швидко меншала далі. Причиною, як незабаром з’ясувалося, було віяло в її руці, тож Аліса прожогом його відкинула: ще мить — і вона зникла б зовсім!

— Ледь урятувалася! — сказала вона, дуже налякана цими змінами, але й невимовно рада, що живе ще на світі. — А тепер — до саду! — І вона чимдуж помчала до дверцят.

Та ба! Дверцята знову виявилися замкнені, а ключик лежав на скляному столику.

«Кепські справи, кепські, далі нікуди, — подумала нещасна дитина. — Ніколи-ніколи я ще не була такою манюсінкою! І треба ж отаке лихо на мою голову!»

На останньому слові вона послизнулась і — шубовсть! — по шию опинилася в солоній воді. Спочатку Аліса подумала, що якимось дивом упала в море.

«А коли так, — сказала вона собі, — то додому я повернуся залізницею».

Проте вона хутко здогадалася, що плаває в озері сліз, яке сама наплакала, коли була велеткою.

«І чого було аж так ридати? — бідкалась Аліса, плаваючи туди-сюди в пошуках берега. — За те мені й кара!.. Ще потону у власних сльозах! Ото була б дивина! Щоправда, сьогодні — усе дивина».

Тут Аліса почула, як поблизу неї хтось хлюпочеться, і попливла, аби з'ясувати, хто це. Спочатку вона подумала, що то морж чи гіпопотам, але, згадавши, яка вона тепер маленька, зрозуміла, що то — звичайна миша, яка теж упала у воду.

«Чи є зараз якийсь сенс, — подумала Аліса, — говорити із цією мишею? Тут усе таке незвичайне, що балакати вона напевно вміє... Та, зрештою, треба спробувати».

І вона звернулася до неї:

— О, Мишо, чи не знаєте Ви, де тут берег. Я вже дуже втомилася плавати, о, Мишо!

Аліса вирішила, що до мишей треба звертатися саме так. Щоправда, досі подібної нагоди їй не випадало, але колись у братовому підручнику з граматики вона бачила табличку відмінювання:

<i>Наз.</i> відм. миша	<i>Орудн.</i> відм. мишею
<i>Род.</i> відм. миші	<i>Місц.</i> відм. на миші
<i>Дав.</i> відм. миші	<i>Клич.</i> відм. мишо
<i>Знах.</i> відм. мишу	

Миша пильно глянула на Алісу й начебто підморгнула їй крихітним оком, але не озвалася й словом.

«Може, вона не тямить по-нашому? — подумала Аліса. — Може, це французька миша, що припливла з Вільгельмом Завойовником?»

(Треба сказати, що, незважаючи на свою обізнаність в історії, Аліса трохи плуталася в давності подій.)

— *Ou est ma chatte*¹? — заговорила вона знову, згадавши найперше речення зі свого підручника французької мови.

Миша мало не вискочила з води й, здавалося, уся затремтіла із жаху.

— Перепрошую! — зойкнула Аліса, відчувши, що скривдила бідолашне звірятко. — Я зовсім забула, що Ви недолюблюєте котів.

— Недолюблюю котів?! — вереснула Миша. — А ти б їх долюблювала на моєму місці?!

¹ *Ou est ma chatte?* (Фр.) — Де моя кішка?

Частина II. Зарубіжна література

— Мабуть, що ні, — примирливо відказала Аліса. — Тільки не гнівайтесь... А все ж таки шкода, що я не можу показати вам нашу Діну. Ви б лише глянули — й одразу б полюбили котів. Діна така мила та спокійна, — гомоніла Аліса чи то до Миші, чи то до себе, ліниво плаваючи в солоній воді, — сидить собі біля каміна й так солодко муркоче, лиже лапки та вмивається... А що вже пухнаста — так і кортить її погладити! А бачили б Ви, як вона хвацько ловить мишей... Ой, вибачте, вибачте!.. — знову зойкнула Аліса, бо цього разу Миша вся наїжачилася, й Аліса збагнула, що образила її до глибини душі. — Ми більше не говоритимемо про це, якщо Вам не до вподоби.

— *Ми?! Ми* не говоритимемо!.. — заверещала Миша, тремтячи всім тілом аж до кінчика хвоста. — Начебто я говорила про таке!.. Наш рід споконвіку ненавидить котів — огидні, ниці, вульгарні створіння! Чути про них не хочу!

— Я більше не буду! — промовила Аліса й поквапилася змінити тему: — А чи любите Ви со... собак? — Миша мовчала, й Аліса палко повела далі: — Знали б Ви, який милий песик живе з нами по сусідству! Тер'єрчик — очі блискучі, шерсточка довга-предовга, руда й кучерява! Він уміє всілякі штучки: приносить, що кинуть, стоїть на задніх лапках — усього й не пригадаєш! А господар його, фермер, каже, що цьому песикові ціни немає, бо він, каже, знищує всіх довколишніх щурів... О-о-ой! — розпачливо зойкнула Аліса. — Я знов її образила!

І справді, Миша щодуху пливла геть, женучи озером рясні хвилі.

— Мишечко! Шкряботушечко! — лагідно погукала Аліса. — Поверніться, прошу Вас! Ми вже не будемо говорити ні про котів, ні про собак, якщо вони Вам такі немілі!

Почувши ці слова, Миша розвернулася і поволеньки попливла назад: вона була бліда («Від гніву!» — вирішила Аліса), а її голос — тихий та тремкий:

— Ось вийдемо на берег, — мовила Миша, — і я розкажу тобі свою історію. Тоді ти зрозумієш, чому я так ненавиджу котів і собак.

А виходити був саме час, бо в озерце набилося чимало птахів і звірів. Були тут і такий собі Качур, і Додо, і Папужка Лорі, й Орлятко, і ще якісь химерні істоти. І вся ця компанія на чолі з Алісою пішла на берег.

Як Аліса поводитися в новій компанії? Що робила дівчинка, коли мокрі істоти намагалися зігрітися?

Розділ третій

Гасай-Коло та Довгий Хвіст

Товариство, що зібралося на березі, виглядало вельми чудернацько: пір'я в птахів позаболочувалося, а на звірятах позлипалася шерсть. З усіх стікала вода, усі були в лихому гуморі й почувалися вкрай незатишно.

Звісно, одразу постало питання, як обсохнути, тож вони почали радитися. За кілька хвилин Аліса вже розмовляла з кожним запанібрата, наче знала їх усе життя. Щоправда, вона мала довгеньку суперечку з Лорі, яка врешті набурмосилася і сказала:

— Я за тебе старша й мені краще знати!

Аліса не могла із цим погодитися, бо не знала, скільки років Лорі, а через те, що та вперто відмовлялася назвати свій вік, більше говорити не було про що. Нарешті Миша (здається, найавторитетніша тут особа) гукнула:

— Прошу всіх сідати й слухати мене уважно! Зараз ви в мене й не зогледитеся, як будете сухі!

Усі слухняно посідали в коло, а Миша стала посередині. Аліса не зводила з неї очей — потерпала, що схопить нежить, якщо зараз же не обсохне.

— Кх-кх! — діловито прокашлялася Миша. — Готові? Викладаю найсухіший у світі матеріал. Прошу уваги! З благословення Папи Римського Вільгельм Завойовник швидко підкорив англійців, яким бракувало вождів і для яких узурпація та завоювання стали звичайною річчю. Едвін, граф Мерсійський, і Моркар, граф Нортумбрійський...

— Бр-р-р! — здригнулася Лорі.

— Даруйте! — чемно мовила Миша, насупившись. — Ви щось сказали?

— Ні, ні, то не я, — заперечила Лорі.

— А мені здалося, що Ви, — мовила Миша. — Отже, слухайте далі: Едвін, граф Мерсійський, і Моркар, граф Нортумбрійський, виступили на підтримку Вільгельма, і навіть Стиганд, єпископ Кентерберійський та великий патріот, вельми доцільним знайшов те...

— Знайшов що? — поцікавився Качур.

Частина II. Зарубіжна література

— Знайшов те, — сердито відповіла Миша. — Ви не знаєте, що означає «те»?

— Знаю й дуже добре, коли це «те» знаходжу я, — заявив Качур. — Найчастіше це жаба або хробак. А що, скажіть, будь ласка, знайшов єпископ?

Миша пропустила це запитання повз вуха та квапливо поехала далі:

— ...Вельми доцільним знайшов те, аби вийти разом з Едгаром Ателінгом Вільгельмові назустріч і запропонувати йому корону. Спочатку Вільгельм поводився стримано, але нахабство його норманів... Ну, як ти, голубонько? — звернулася вона до Аліси.

— Мокра як хлющ, — журливо відповіла Аліса. — По-моєму, від цього сухого матеріалу я анітрохи не обсихаю.

— У такому разі, — урочисто заявив Додо, підводячись на ноги, — у такому разі я пропоную проголосувати за ухвалу про закриття нашого зібрання заради негайного вжиття енергійніших заходів...

— Говори по-людському! — сказало Орлятко. — Я не знаю й половини всіх цих учених слів! Утім, хтозна, чи ти й сам їх знаєш! Й Орлятко нахилило голову, приховуючи усмішку.

Деякі птахи захихотіли не криючись.

— Я хотів просто сказати, — ображено озвався Додо, — що немає кращого способу обсохнути, як Гасай-Коло!

— Скажіть, а що воно таке — Гасай-Коло? — запитала Аліса не із цікавості, а через те, що Додо замовк — мабуть, сподівався на запитання, якого, здається, ніхто не збирався ставити.

— О! — вигукнув Додо. — Я вам не скажу, зате покажу.

(Можливо, одного зимового дня воно вам теж стане в пригоді, тому я розповім, що затіяв Додо.)

Передусім він накреслив маршрут Гасай-Кола у формі неправильного кола («Правильність форми немає значення», — зазначив Додо), а тоді вздовж нього розставив учасників — кого де. Команди «Раз, два, три — руш!» не було — усі бігли самі й спинялися, коли заманеться, тому визначити, коли Гасай-Колу кінець, було не так уже й просто.

Десь за пів години, коли всі вже були сухісінькі, Додо зненацька вигукнув:

— Гасай-Колу кінець!

Усі з'юрмилися довкола нього, відсапуючись і допитуючись:

— А хто ж переможець?

На таке запитання Додо не міг відповісти, не покрутивши добряче мізками. Він довго сидів непорушно з притиснутим до чола пальцем (поза, у якій найчастіше можна бачити Шекспіра на портретах), а всі тим часом мовчки ждали.

Нарешті Додо оголосив:

— Переможці — *усі*, і *кожний* повинен отримати приз.

— А хто їх роздаватиме? — озвався цілий хор голосів.

— Як це хто? *Вона!* — сказав Додо, указавши пальцем на Алісу.

Усі відразу оточили Алісу, безладно лементуючи:

— Призи! Призи!

Аліса не знала, що робити; у розпачі вона сягнула рукою до кишені й вийняла звідти пакетик цукатів (на щастя, він не розмок у солоній воді). Кожний дістав по цукатику — вистачило якраз усім.

— Але й вона має отримати приз, — зауважила Миша.

— Певна річ, — дуже поважно відповів Додо. І, повернувшись до Аліси, запитав: — А що *ще* є в тебе в кишені?

— Тільки наперсток, — скрушно відказала Аліса.

— Давай сюди, — сказав Додо.

Тоді всі знову з'юрмилися навколо Аліси, і Додо урочисто вручив їй наперсток.

— Зробіть нам таку ласку, — сказав він, — прийміть цей най-елегантніший у світі наперсток!

Коротеньку його промову зустріли загальними оплесками. Така церемонність здалась Алісі безглуздя, але всі мали такий поважний вигляд, що вона не посміла зареготати. Вона не знала, що й казати, тож просто вклонилась і взяла наперсток з якомога урочистішим виглядом.

Далі настала пора ласувати цукатами, і тут не обійшлося без гвалту й колотнечі. Великі птахи ремствували, що не встигли розкуштувати свого приза, а маленькі ним давилися, і їх раз у раз доводилося гупати по спині.

Нарешті вони знову посідали в коло й попросили Мишу розповісти щось іще.

— Пам'ятаєте, Ви мені обіцяли розказати свою історію, — нагадала Аліса, — звідки можна буде дізнатися, чому Ви ненавидите *ко...* і *со...* — додала вона пошепки, остерігаючись, як би не образити її знов.

— Моя історія, *хвакт звісний*, довга та сумна, — зітхнула Миша.

Частина II. Зарубіжна література

— *Як хвіст мій?* — перепитала Аліса, не розчувши до пуття Мишиного «хвакт звісний» (саме так вона вимовила). — Авжеж, він у вас і справді довгий, але чому сумний — ніяк не збагну.

І доки Миша говорила, Аліса не переставала думати, до чого тут мишачий хвіст. (...)

— Ти не слухаєш! — гримнула на Алісу Миша. — Про що ти думаєш?

— Вибачте, будь ласка, — сумирно сказала Аліса, — Ви вже, мабуть, чи не *на п'ятій звивші зі слів?*

— *На п'ятому з ослів!* — люто крикнула Миша.

— *На п'ятому з вузлів?* — спантеличено перепитала Аліса. — Ой, дайте, я допоможу розплутати!.. (Вона завжди готова була стати комусь у пригоді.)

— Немає що давати! — сказала Миша, підвівшись та йдучи геть. — Знущаєшся, так? Наплела сім мішків гречаної вовни!

— Я ж не навмисне! — промовила бідолашна Аліса. — Ви така вразлива!

Миша тільки забурчала у відповідь.

— Будь ласка, поверніться і докажіть свою історію! — гукнула їй услід Аліса.

Але Миша лише роздратовано тріпнула головою й надала ходи.

— Як шкода, що вона пішла! — зітхнула Лорі, тільки-но Миша зникла з очей.

А стара Крабиха скористалася з нагоди, щоб напутити свою дочку:

— Отак-то, рибонько! Це тобі наука: треба стримуватися в куючих ситуаціях!

— Прикуси язика, мамо! — огризнулося Крабеня. — Ти навіть устрицю виведеш із терпіння!

— От якби тут була наша Діна, — голосно сказала Аліса, не звертаючись ні до кого зосібна. — Вона б швидко принесла її назад!

— А хто така Діна? — озвалася Лорі.

Аліса аж засяяла, бо ладна була день і ніч говорити про свою пестунку.

— Діна — то наша киця. Вона так хвацько ловить мишей! А бачили б ви, як вона полює на пташок: раз — і немає!

Ця тирада справила на товариство глибоке враження. Деякі пташки відразу поспішили від біди чимдалі. Стара Сорока стала дуже ретельно кутатися в шалик, примовляючи:

— Думайте, що хочете, але я мушу йти додому. Нічне повітря — не для мого горла!

А Канарка тремтячим голосом почала скликати своїх діток:

— Ходімо, любесенькі! Вам давно пора в люлю!

Отак під різними приводами всі розійшлися і Аліса залилася сама.

«І хто мене тягнув за язик згадувати Діну! — сумно подумала вона. — Здається, тут, унизу, ніхто її не любить, а я певна, що вона — найкраща киця на світі! О Дінонько, Діно! Чи ми ще зустрінемося знову, чи вже навіки розійшлися?..»

І бідолашна Аліса знову залилася слізьми — так самотньо й пригнічено вона почувалася.

Однак трохи згодом до неї долинуло дрібне тупотіння, і вона рвучко підвела голову. Може, то Миша передумала й повертається доказати свою історію?

Алісу дивують не тільки фантастичні перевтілення і казковість Країни Див. Дівчинка не може зрозуміти поведінку її мешканців, які своїми розмовами й діями нагадують дорослих, тільки ще «дивасніших». У багатьох ситуаціях Аліса схожа на дитину, яка випадково потрапила у світ дорослих людей та намагається його зрозуміти, але по-своєму, по-дитячому. Льюїс Керролл обстоював цікаве навчання дітей, спрямоване на розвиток творчої уяви й мислення. Пригоди Аліси тривають...

У заключному розділі твору мешканці Країни Див судять Чирвового Валета, якого звинувачують у викраденні пиріжків. Читаючи розділ, зверніть увагу на те, що королівський суд мав суддю та присяжних¹. Але чи додало це глузду й порядку у фантастичній країні? Що викриває письменник у наступному розділі?

Розділ дванадцятий Свідчить Аліса

— Я тут! — гукнула Аліса й, геть забувши, як вона виросла за останні кілька хвилин, підхопилася так рвучко, що подолом спідниці змела з лави всіх присяжних просто на голови публіці.

¹ Суд присяжних — форма здійснення державної влади, зокрема судової, безпосередньо громадянами через їхню участь у здійсненні правосуддя.

Частина II. Зарубіжна література

Бідолахи заборсалися на підлозі, наче золоті рибки з акваріума, який вона перекинула ненароком на минулому тижні.

— Ой, даруйте! — зойкнула налякана Аліса й кинулася гарячково їх підбирати.

Їй і досі не йшов із голови випадок із золотими рибками й чомусь здавалося, що коли присяжних негайно не позбирати та не посадити назад, вони неодмінно повмирають.

— Суд не продовжить роботу, — оголосив Король замогильним голосом, — доки всі присяжні не будуть на своїх місцях. *Усі!* — повторив він із притиском і блимнув спідлоба на Алісу.

Аліса глянула на лаву й побачила, що зопалу посадила Ящура Крутихвоста догори ногами, і тепер бідолаха тільки скорботно помахував хвостиком, не спроможний перевернутися.

Вона вихопила його звідти й посадила як слід.

«А втім, це йому мало допоможе, — сказала вона подумки. — Униз головою чи вгору — користь однакова».

Тільки-но присяжні трохи очуняли й повіднаходили свої таблички та пера, вони почали завзято писати історію цього нещасливого випадку — усі, крім Ящура, який, видно, був надто ошелешений, аби щось робити. Він тільки сидів, роззявивши рота та вп'явши очі в стелю.

— Що тобі відомо по суті справи? — звернувся Король до Аліси.

— Нічого, — відповіла вона.

— *Зовсім нічого?* — напосідав Король.

— Зовсім, — повторила Аліса.

— Це дуже важливо! — зазначив Король для присяжних.

Ті вже кинулися писати, коли це втрутився Білий Кролик.

— *Неважливо!* Ваша величність, звісно, це мали на увазі, чи не так? — проказав він вельми шанобливо, хоча його лице жахливо кривилося.

— Неважливо, так, так, звичайно, я це мав на увазі, — квапливо промовив Король і забубонів собі під ніс: «Важливо-неважливо, важливо-неважливо...» — мовби пробував на вагу, яке слово краще.

Дехто з присяжних записав «важливо», дехто — «неважливо». Аліса це дуже добре бачила, бо вже виросла так, що могла легко зазирнути до їхніх табличок.

«Але яке це має значення?» — вирішила вона про себе.

Зненацька Король, який ось уже кілька хвилин писав щось у записнику, вигукнув:

— Тихо! — і зачитав: — «*Закон сорок другий*. Усім особам заввишки, як одна миля, вищим покинути судову залу».

Усі прикипіли очима до Аліси.

— Це я — заввишки, як одна миля? — перепитала Аліса.

— Так, — сказав Король.

— А може, і як дві, — додала Королева.

— Ну й нехай, але я не вийду, — сказала Аліса. — Тим більше, що це неправильне правило — ви його щойно вигадали.

— Це найдавніший закон у записнику, — заперечив Король.

— Тоді це мав би бути *Закон перший*.

Король зблід і покvapливо згорнув записник.

— Обміркуйте вирок, — тихим тремтячим голосом звернувся він до присяжних.

— Даруйте, але це ще не все, Ваша величносте, — підскочив до нього Білий Кролик. — Ось письмове свідчення, щойно знайдене.

— І що там? — запитала Королева.

— Я ще не дивився, — відповів Кролик, — але, схоже, це лист, написаний підсудним до... до когось.

— Звичайно, до когось, — озвався Король, — бо писати до *нікого* було б, знаєте, просто неграмотно.

— А кому він адресований? — запитав один із присяжних.

— Нікому. Згори взагалі нічого не написано, — відповів Кролик, розгортаючи аркуш, і додав: — Та це ніякий і не лист, це — вірш.

— Написаний рукою підсудного? — поцікавився інший присяжний.

— Ні, — відповів Кролик, — і це мене найбільше дивує.

(Присяжні спантеличилися.)

— Він, певно, підробив чужий почерк, — вирішив Король.

(Обличчя присяжних просвітліли.)

— Даруйте, Ваша величносте, — озвався Валет, — я вірш не писав, і ніхто цього не доведе: там немає мого підпису.

— Якщо ти не поставив підпис, — зауважив Король, — то тим гірше для тебе. Без сумніву, ти мав якийсь лихий намір, інакше підписався б, як усі порядні люди.

Ці слова спричинили бурю оплесків: уперше за цілий день Король сказав справді розумне слово.

— Це доводить його провину! — мовила Королева.

— Нічого це не доводить! — сказала Аліса. — Ви ж навіть не знаєте, про що той вірш.

Частина II. Зарубіжна література

— Читайте вірш! — звелів Король.
Білий Кролик надів окуляри.
— Звідки починати, Ваша величносте? — запитав він.
— З початку, — глибокодумно відповів Король, — і читай до кінця. А тоді — закінчуй.

І Білий Кролик прочитав такий вірш:

Я знаю від них, що ви в неї були
Йї сказали про всіх навпростець.
Вважає вона, що я гідний хвали,
Хоч з мене поганий плавець.

Він їй передав, що я не прийшов
(Ми знаємо, звідки й куди):
Якщо вона справу порушить ізнов,
То вам не минути біди.

Я дав їй один, вона йому — два,
А ви нам, здається, три.
Та всі повернулись від нього до Вас.
Все ясно, крути — не крути.

Коли ж доведеться мені чи їй
Відповідати за те,
Він вірить, що ви, як і нас колись,
На волю їх віддасте.

Ще доки на неї дур не напав,
Я вас уявляв таким
Омріяним муром, який постав
Між мною, між ними й між ним.

Що їй вони любі — йому не кажіть,
(Ціну треба знати словам):
До вічного віку секрет бережіть,
Мені лиш відомий та вам.

— Це найважливіше свідчення, яке ми сьогодні чули, — потер руки Король. — Отож нехай присяжні...

— Якщо хтось із них розтлумачить цей вірш, — перебила його Аліса (за останні хвилини вона так виросла, що вже анітрохи не

боялася перебити Короля), — я дам йому шість пенсів. Я не бачу в ньому ані крихти глузду!

Присяжні занотували в табличках: «Вона не бачить у ньому ані крихти глузду», — але розтлумачити вірш не захотів ніхто.

— Якщо у вірші немає глузду, — сказав Король, — то нам і гора з пліч, бо тоді не треба його й шукати. — Він розправив аркуш на коліні й, заглядаючи туди одним оком, додав: — А втім, а втім... Певний глузд тут усе-таки є... «Хоч з мене поганий плавець»?.. Ти теж чомусь не любиш плавати, га? — звернувся він до Валета.

Валет сумно похитав головою.

— Хіба по мені видно? — запитав він.

(Не видно було б хіба сліпому — він був картонний.)

— Поки що сходиться, — сказав Король і далі забурмотів: — «Ми знаємо, звідки й куди...» — це, звісно, стосується присяжних... «Я дав їй один, вона йому — два...» — то ось що він робив із пиріжками!..

— Але далі сказано: «Та всі повернулись від нього до Вас», — зауважила Аліса.

— Певно, що повернулись! — тріумфально вигукнув Король, показуючи на таріль із пиріжками. — «Все ясно, крути — не крути...» А далі це: «Ще доки на неї дур не напав...» На тебе ж, любонько, здається, ніколи дур не нападає? — звернувся він до Королеви.

— Ніколи! — ревнула Королева й пожбурила чорнильницею в Ящура.

(Горопашний Крутихвіст облишив писати пальцем, побачивши, що це марна трата часу, але тепер, коли чорнило патьоками стікало йому по обличчю, почав підставляти пальця під нього й знову гарячково водив ним по табличці.)

— Правда, не знаходить? — перепитав Король, лукаво мружачи очі.

— Ні! Ні! — затупотіла ногами Королева.

— Тоді суддя тут *правди не знаходить*, — сказав Король, з усміхом обводячи очима залу.

Запала гробова тиша.

— Це каламбур, — ображено додав він, і всі засміялися.

— Нехай присяжні обміркують вирок, — повторив Король уже чи не в двадцяте за день.

— Ні, ні! — урвала Королева. — Спершу страта, а тоді вирок!

Частина II. Зарубіжна література

- Нісенітниця! — голосно вигукнула Аліса.
- Замовкни! — крикнула Королева, буряковіючи.
- Не замовкни! — відповіла Аліса.
- Відтяти їй голову! — вереснула Королева.

Ніхто не ворухнувся.

— Та хто вас боїться?! — сказала Аліса, яка на той час уже виросла до своїх звичних розмірів. — Ви ж просто колода карт!

Тут раптом усі карти знялися в повітря й ринули на неї. Аліса ойкнула — чи то з переляку, чи спересердя, почала від них відбиватися й... побачила, що лежить на березі, поклавши голову сестрі на коліна, а та обережно змахує з її обличчя сухі листочки, зв'язані вітром з найближчого дерева.

— Алісо, люба, прокинься! — сказала сестра. — Та й довго ж ти спала!

— Зате який дивний сон я бачила! — сказала Аліса й стала переповідати все-все, що їй запам'яталося з незвичайних пригод (...).

Коли вона закінчила, сестра поцілувала її, мовивши:

— Що й казати, моє золотко, сон і справді дивний. Але вже вечоріє — біжи-но пити чай.

Аліса підвелася й щодуху побігла додому, не перестаючи дивуватися, який же чудовий їй наснився сон.

* * *

А сестра так і залишилася сидіти, підперши голову рукою. Вона дивилася, як сідає сонце, і думала про малу Алісу, про всі її дивовижні пригоди, аж поки й сама не поринула в сон...

І наснилася їй сама Аліса: тендітні руки малої знов обплели її коліна, а ясні, жваві оченята заглядали їй у вічі...

Вона чула всі відтінки її голосу, бачила, як Аліса звично стріпує головою, відкидаючи непокірні пасма волосся, що вічно спадали їй на очі. І доки вона отак уважно слухала (так їй принаймні здавалося), усе довкола стало оживати й повнитися чудернацькими істотами з Алісиного сну...

Ось пробіг Білий Кролик, шелеснувши високою травною біля самих її ніг... десь у сусідньому ставку захлюпотілася, тікаючи, нажахана Миша... чутно було, як дзенькають чашки на нескінченній гостині Шаленого Зайця та його приятелів... як пронизливо верещить Королева, посилаючи на страту своїх безталанних гостей... і знову дитина-порося чхала на колінах у Герцогині, а довкола брязкали тарілки та полумиски... знову в повітрі чувся

Грифонів¹ крик, порипування Ящурового пера та кректання придушених морських свинок, зливаючись із далекими схлипами горопашного Казна-Що-Не-Черепахи...

Отак вона сиділа, заплющивши очі, і майже вірила в Країну Див, хоча знала, що коли їх розплющити, усе знову стане цілком звичайним: то просто вітер шелестітиме травною, і під його подмухами котитимуться хвилі та шарудітиме очерет на сусідньому ставку; дзенькіт чашок стане дзеленчанням дзвіночків на шиях овець, а верески Королеви — голосом вівчарика; чхання немовляти, Грифонів крик і решта чудних звуків зіллються в гармидер селянської господині, а далеке мукання корів заступить тяжкі схлипи Казна-Що-Не-Черепахи...

А далі вона уявила, як її мала сестричка стане колись дорослою жінкою та, зберігши до зрілих літ щире й лагідне дитяче серце, збере докола себе інших дітей та засвічуватиме їм оченята своїми незвичайними оповідями. Можливо, розповідатиме вона їм і про Країну Див, що наснилася їй багато років тому; вона перейматиметься їхніми нехитрими жалями й простими радощами, пам'ятаючи своє дитинство та щасливі літні дні...

(Переклад В. Корнієнка, за редакцією І. Малковича)

- 1.** За допомогою яких чарівних речей Аліса збільшувалася й зменшувалася? Як до власних перетворень ставилася сама дівчинка?
- 2.** Про які англійські традиції ідеться в повісті?
- 3.** Назвіть ознаки казки у творі Льюїса Керролла.
- 4.** Поясніть, чому в казці Льюїса Керролла багато віршів. Прокоментуйте один із них.
- 5.** Наведіть приклади епізодів і подій, які можна інтерпретувати по-різному. Поясніть їхнє пряме й переносне значення.
- 6.** Охарактеризуйте образ Аліси. Які риси характеру допомагали їй знаходити вихід із будь-яких ситуацій?
- 7.** Що, на вашу думку, приваблює в цій книжці різні покоління дітей та дорослих?
- 8.** Подивіться в інтернеті кінофільм «Аліса в Країні Див» (реж. Т. Бертон, США, Велика Британія, 2010). Чи так ви уявляли персонажів твору? Порівняйте книжку й кінофільм.
- 9.** Придумайте нових персонажів для Країни Див. Намалюйте їх. Створіть (усно або письмово) власний розділ про них та Алісу.
- 10.** Наведіть приклади висловлювань із повісті-казки «Аліса в Країні Див», які мають повчальний зміст.

¹ *Грифон* — фантастична крилата істота з тулубом лева, головою орла або лева. Має гострі кігті, білі або золоті крила.

Німеччина

Рудольф Еріх Распе

1736–1794

Рудольф Еріх Распе народився в м. Ганновері (Німеччина). Він вивчав філологію та природничі науки в університетах Лейпцига й Геттінгена, був спеціалістом із різних галузей — філології, геології, мінералогії, музики тощо.

1785 р. Р. Е. Распе анонімно опублікував книжку «Розповіді барона Мюнхаузена про його дивовижні пригоди» (або «Пригоди барона Мюнхаузена»), яка прославила його на весь світ. Книжка стала настільки популярною, що кілька наступних поколінь письменників продовжували й доповнювали її іншими історіями.

Грані художнього твору

Барон Мюнхаузен (або *Мюнхгаузен*) — відомий у всьому світі як дотепний вигадник і сміливий мисливець, який понад усе любить розповідати неймовірні історії. Чи жив він насправді? Нібито у XVIII ст. був такий військовик Мюнхаузен, який брав участь у різних воєнних кампаніях, служив якийсь час у Росії, воював із турками. Повернувшись до свого маєтку в Німеччині, Мюнхаузен уславився як оповідач дивовижних історій.

З українською версією «Пригод барона Мюнхаузена» ми з вами й ознайомимося.

Чи можна повірити в розповідь героя? Поясніть свою думку.

Пригоди барона Мюнхаузена

(Уривок)

Дивовижне полювання

Якось я пробув на полюванні цілий день і надвечір натрапив у глухому лісі на чимале озеро, яке аж кишіло дикими качками. Зроду-віку не бачив так багато качок! На жаль, у мене не залишилося жодної кулі...

Як мені повертатися додому без качок? Довго я стояв вагаючись і раптом згадав, що в мене в мисливській торбі залишився шматочок сала. Ура! Це сало буде чудовою принадою! Дістаю його з торби, швидко прив'язую до довгого тонкого мотузка й кидаю у

воду. Качки, побачивши ласеньке, ураз підлітають до сала. Одна з них пожадливо його ковтає. Але сало слизьке і, швидко пройшовши крізь качку, вискакує в неї позаду! Отож качка опиняється в мене на мотузочку.

Тоді до сала підпливає друга качка, і з нею діється те саме. Качка за качкою ковтають сало й нанизуються на мій мотузок, немов на нитку. Не минає і десяти хвилин, а вже всі качки нанизані на нього, мов намисто. Можете уявити, як весело було мені дивитися на таку багату здобич! Мені залишилося тільки витягти нанизаних качок і віднести до свого кухаря на кухню. Ото буде бенкет для моїх друзів!

Однак нести цілий табун качок виявилось не так-то легко. Я ступив кілька кроків і дуже втомився. Коли — уявіть мій подив! — качки знялися в повітря й підняли мене до хмар. Інший на моєму місці розгубився б, але я людина хоробра й винахідлива. Я зробив кермо зі свого сюртука¹ та, правуючи качками, швидко полетів додому.

Але як я спустився донизу? Та простісінько! Моя кмітливість стала й тут мені в пригоді. Я скрутив кільком качкам голови, і ми почали повільно спускатися на землю. Я потрапив якраз у димар своєї кухні! Бачили б ви, як здивувався мій кухар, коли я постав перед ним у печі!

На щастя, він ще не встиг у ній розпалити.

(Переказ Григора Тютюнника)

1. Як барон Мюнхаузен полював на качок? **2.** Як він дістався додому? **3.** Знайдіть слова та звороти, які використовує герой для створення правдоподібності цієї історії. **4.** Які риси характеру притаманні баронові Мюнхаузену? **5.** Як він сам себе оцінює? **6.** Уявіть, що ви були свідком дивовижного полювання. Розкажіть побачену історію своїми словами. **7.** Скільки качок спіймав Мюнхаузен? **8.** Скількох небезпек йому вдалося уникнути? **9.** Подивіться в інтернеті один із мультфільмів за мотивами цієї історії. Висловте власні враження. **10.** Які предмети допомогли Мюнхаузену вполювати качок? **11.** Знайдіть інформацію про одяг, який носили в Німеччині у XVIII ст. Створіть власний портрет Мюнхаузена та напишіть назви вбрання. **12.** Придумайте свою історію про пригоди барона Мюнхаузена від його імені.

¹ *Сюртук* — чоловічий верхній двобортний одяг із довгими полами, відкладним коміром і широкими лацканами; коротке, зазвичай приталене, двобортне пальто.

Німеччина

Ернст Теодор Амадей Гофман

1776–1822

Ернст Теодор Гофман народився в м. Кенігсберзі (Німеччина). Через велике захоплення музикою, а особливо творчістю Вольфганга Амадея Моцарта, письменник узяв собі третє ім'я — Амадей. Він був юристом, працював у судових та інших установах. Е. Т. А. Гофман був ще й письменником, художником, музикантом і диригентом, тобто людиною мистецтва, яке, на його думку, здатне змінити все довкола.

Чимало його творів написані в жанрі казки: «Золотий горнець» (1814), «Лускунчик і Мишачий король» (1816), «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер» (1818) та ін. Реальні обставини й образи перетворені в них творчою уявою митця. За законами чарівної казки у творах Е. Т. А. Гофмана триває запекла боротьба добра і зла, але добро, носіями якого є творчі люди, обов'язково перемагає.

Грані художнього твору

«Лускунчик і Мишачий король» — це одна із чудових казок Е. Т. А. Гофмана, яка спонукає нас мріяти й повірити в диво.

Зламана іграшка Лускунчик викликає в душі дівчинки Марі велике співчуття, а її фантазія перетворює Лускунчика на відважного казкового героя. У створеному уявою Марі світі Лускунчик вступає в запеклий бій із Мишачим королем. Незважаючи на те, що у фантазії Марі ніхто не вірить, дівчинка щаслива у світі своєї уяви. Лускунчик, який завдяки її любові перетворився на прекрасного молодого Дросельмаера, показав їй небачену країну, заселену милими й веселими людьми. Він запропонував їй руку та серце, королівство й корону, а також щасливе життя в Марципановому замку. У світі казки Марі виростає і винагороджується за свою віру, людяність і сміливість. А чи завжди так буває в реальному світі?

Лускунчик і Мишачий король

(Скорочено)

Напередодні Нового року дітям радника медицини Штальбаума не дозволяли заходити до вітальні, а особливо до сусідньої зали, де батьки прикрасили ялинку й залишили подарунки. Фріц і Марі

мріють про те, що їм подарують... Особливо цікаво, що їм подарує хрещений батько Дросельмаєр, який уміє майструвати дивовижні речі. Фріц дуже любить фортеці й солдатиків, йому хочеться отримати гнідого коня і гусарів. А Марі мріє про чарівний садок із великим озером, де плавають білі лебеді із золотими стрічками на шиї та співають чарівні пісні. А із садка виходить дівчинка, наближається до озера, кличе лебедів і годує їх марципанами... Незабаром батьки запрошують дітей до вітальні подивитися на подарунки.

Що подарував дітям хрещений батько і як вони сприйняли його подарунок? Поясніть поведінку дітей. Чи була вона чемною? Коли б ви отримали подарунок хрещеного Дросельмаєра, як би поводитися?

Подарунки

(...) Видно, діти цілий рік були дуже чемні й слухняні, бо ніколи ще Дід Мороз не приносив їм стільки пречудових подарунків, як цього разу. Велика ялинка посеред вітальні була рясно прикрашена золотими й срібними яблуками, і на кожній гілці, наче пуп'янки та квітки, вабили око обцукровані мигдалеві горіхи, барвисті цукерки й інші ласощі. Проте, мабуть, найбільшої краси ялинці додавали сотні маленьких свічок, що, мов зірочки, поблискували в її темних вітах. Ялинка променіла ними й привітно запрошувала дітей натішитися її квітками та плодами. А навколо неї чого тільки не було! І все яскріло, мінилося різними кольорами, усе було таке гарне, що годі й описати.

Марі побачила ляльки, маленьке кухонне начиння, але найдужче її втішила шовкова сукенка, обшита яскравими стрічками. Вона висіла на вішаку якраз перед очима Марі, так що її можна було оглянути з усіх боків. (...)

Фріц тим часом уже три або й чотири рази клусом¹ та учвал² об'їхав навколо ялинки на новому гнідому коні, якого він справді побачив на прив'язі біля столу з подарунками. (...) Потім він улаштував огляд новому ескадронові гусарів — усі вони були вбрані в чудові червоні мундири, шиті золотом, усі мали срібну зброю і сиділи на таких білих, аж блискучих, конях, що, здавалося, неначе ті коні також зроблені зі щирого срібла. (...)

¹ *Клус* — швидкий біг коня, середній між галопом і кроком.

² *Учвал* — галопом, великими стрибками, найшвидшим кроком (про кінський біг).

Фріц і Марі якраз хотіли взятися до чудових книжок, коли знову пролунав дзвоник. Вони здогадалися, що тепер їм покаже свої подарунки хрещений, і кинулися до столу під вікном. Досі той стіл був запнутий завісою, а тепер її швидко відсунули. Ох, що діти побачили! На зеленій, усіяній барвистими квітками галлявині стояв прегарний зámок із безліччю дзеркальних вікон і позолочених веж. Задзвеніли дзвіночки, двері й вікна повідчинялися, і стало видно, як у залах гуляють маленькі чоловіки й жінки в капелюхах із перами й у сукнях із довгими шлейфами. У найбільшій залі, що була неначе охоплена полум'ям — так багато свічечок світилося там у срібних свічниках, — під музику дзвонів танцювали діти в коротеньких курточках і піджачках. У вікно раз по раз виглядав добродій у ясно-зеленому плащі, привітно махав рукою і знову ховався, і навіть сам хрещений Дросельмаєр, тільки не набагато більший за татів великий палець, коли-неколи з'являвся внизу біля брами й знову заходив до зámку. Фріц, спершись ліктями на стіл, довго дивився на чудовий зámок і фігурки, які танцювали й прогулювалися в ньому, і врешті мовив:

— Дядечку Дросельмаєре, а можна й мені зайти в зámок?

— Ні, не можна!

Та й справді, що той Фріц вигадав: як би він зайшов у зámок, що весь, з усіма своїми позолоченими вежами, був нижчий за нього?

— Дядечку Дросельмаєре, вийдіть хоч один раз в іншу браму!

— Не можна, голубе!

— То нехай той добродій у ясно-зеленому плащі, який так часто визирає у вікно, погуляє з іншими чоловіками й жінками.

— Не можна!

— Ну, то нехай діти повиходять із зали, я хочу роздивитися їх!

— Нічого з того не можна. Яким уже механізм змайстрований, таким він і має залишитися, його не переробиш.

— О-о-он як? — протягло мовив Фріц. — Нічого не можна? Слухайте, дядечку Дросельмаєре, якщо Ваші вичепурені чоловіки в зámку можуть робити весь час тільки одне й те саме, то вони нічого не варті й мені нудно дивитися на них. Не те, що мої гусари, — ті не замкнені в домі, а можуть рухатись і вперед, і назад, куди я схочу.

Він відбіг від столу з подарунками й повів у бій свій ескадрон гусарів на срібних конях. (...) Марі також тихенько відійшла

від столу, бо і їй швидко набридли прогулянки й танці ляльок у замку, але вона була дуже добра та чемна дівчинка, тому не хотіла ображати хрещеного, як її брат. (...)

Знайдіть в описі Лускунчика елементи персоніфікації. Які людські риси автор утілює в образі цієї іграшки? Поясніть і наведіть цитати.

Лускунчик

(...) Марі не хотіла йти від ялинки, бо побачила там те, чого раніше не помічала. Коли Фріц забрав своїх гусарів, які вишикувалися під самим віттям, на видноті опинився прецікавий маленький чоловічок, який стояв тихо й скромно, немов спокійно чекав, коли надійде його черга. Чоловічок таки справді був прецікавий, хоча не вдався ані зростом, ані поставою, — трохи задовгий кремезний тулуб не дуже пасував до коротких, тоненьких ніжок, і голова теж була завелика. Чоловічок був не вельми вродливим, зате надолужував у вбранні: зразу було видно, що він освічений та має добрий смак. Чоловічок був одягнений у гарний, бузкового кольору доломан¹ із білими позументами й гудзиками та гусарські рейтузи, а такі чобітки, як у нього, навряд чи доводилося коли взувати будь-якому студентові або й офіцерові (...).

— Ох, — вигукнула нарешті Марі, — ох, любий тату, а чий той чоловічок, який стоїть під ялинкою?

— Отой? — перепитав батько. — Той чоловічок, люба доню, добре попрацює для всіх вас, він буде справно лускати вам найтвердіші горіхи. І він так само буде Луїзин, як і твій чи Фріців.

Батько обережно взяв чоловічка з-під ялинки, підняв угору його дерев'яний плащ — і ти ба, чоловічок зразу широко роззявив рот і блиснув двома рядами гострих зубів. Батько звелів Марі покласти йому в рот горіх, і чоловічок — лусь! — розлущив його, на стіл упала шкаралупка, а на долоні в дівчинки опинилося солодке зернятко. (...)

Фріц необережно повівся з Лускунчиком і випадково зламав його. Марі було дуже шкода Лускунчика, вона загорнула його в хустку, підв'язала йому щелепу гарненькою білою стрічкою, яку

¹ *Доломан* — парадна куртка гусарів.

Частина II. Зарубіжна література

відчепила від своєї сукенки. Марі вирішила поселити Лускунчика в старій шафі, де зберігалися Фріцові гусари, її ляльки й інші іграшки. Коли годинник вибив дванадцятю годину, біля тієї шафи почали відбуватися загадкові події...

Що незвичайного побачила Марі? Яка небезпека їй загрожувала й хто прийшов на допомогу? Чому Лускунчик відмовився прийняти пояс ляльки Кларуні?

Дива

(...) І — бам-бом! — годинник глухо, хрипко вибив дванадцятку. У Марі дрижаки пішли по спині, і вона вже з переляку хотіла тікати, аж раптом побачила хрещеного Дросельмаєра, який сидів на годиннику, немов сова, спустивши на обидва боки жовті поли свого халата, наче крила. Вона опанувала себе й голосно та жалісно гукнула:

— Дядечку Дросельмаєре, що Ви там робите нагорі, навіщо лякаєте мене? Злазьте сюди!

Та навколо неї раптом щось захихотіло й запищало, за стіною наче затупотіли тисячі маленьких лапок, а в щілинах підлоги замиготіли тисячі світлячків. Але то були не світлячки, — о ні! — а маленькі блискучі очиці. Тепер Марі роздивилася, що з кожної щілини виглядають і вилазять миші. Скоро їх уже цілі зграї, дедалі більші й більші, забігали по кімнаті. Нарешті вони почали шикуватися в лави, як Фріцові солдати, коли мали йти в бій. Це наспішило Марі, і їй відлягло від серця, бо вона не боялася мишей, як деякі діти. Аж раптом почувся такий гучний та пронизливий писк, що в неї знову похололо в грудях. (...) Біля самісіньких її ніг із підлоги сипнули вгору, немов їх виштовхувала якась підземна сила, пісок, вапно й уламки цегли, утворилася дірка, і з неї вигулькнуло сім мишачих голів у блискучих коронах, страхітливо засичавши й запищавши. За мить із дірки з'явився тулуб, а потім і вся величезна семиголова миша з короною на кожній голові. Ціле військо тричі радісно писнуло, вітаючи семиголову мишу, потім раптом зрушило з місця і — шур-шур-шур, туп-туп-туп — посунуло просто до шафи, просто на Марі, яка стояла біля самих дверцят. (...)

І тоді вона побачила щось дуже дивне: у шафі горіло світло й панував якийсь шарварок. Ляльки бігали, метушилися, вимаху-

вали ручками. Ураз Лускунчик підхопився, скинув із себе ковдру, вискочив із ліжка й вигукнув:

Трісь-лусь,	Буде вам,
Миші, дзусь!	Клац-тук,
Трам-тарам,	Всім каюк!

Він витяг шабельку, махнув нею та крикнув:

— Любі мої васали¹, друзі й братове! Чи ви станете попліч зі мною в тяжкій боротьбі?

Три Скарамуччо, Панталоне², чотири сажотруси, два лірники й один барабанник загукали у відповідь:

— Так, володарю, ми Вам вірні до скону й усі як один підемо з Вами в бій! Перемога або смерть!

І вони кинулися за Лускунчиком, що в бойовому запалі відчайдушно зважився стрибнути з верхньої шухляди на нижню. (...) Лускунчик напевне поламав би собі руки й ноги, якби тієї миті, коли він скочив, мамзель Кларуна не схопилася з канапи й не спіймала героя із шаблею в руці у свої ніжні обійми. (...)

— О володарю, Ви хворі й поранені, не йдіть у бій, не наражайтеся на небезпеку! Гляньте: Ваші хоробрі васали збираються, вони рвуться в бій та впевнені, що переможуть. (...) О володарю, залишайтеся в моїх обіймах або споглядайте перемогу з мого капелюшка!

Так промовляла Кларуна, проте Лускунчик щосили задригав ногами, і їй довелося поставити його додолу. Долі він миттю став інакший — увічливо опустився на одне коліно й промовив:

— О панно! У бою та в січі я завжди пам'ятатиму, яку ласку Ви мені виявили!

Тоді Кларуна швиденько зняла свій оздоблений блискітками пояс і хотіла підперезати ним Лускунчика, проте він відступив на два кроки, приклав руку до серця й урочисто сказав:

— Не будьте, о панно, такі безмежно добрі до мене, бо... — він затнувся, глибоко зітхнув, зірвав із плеча стрічку, якою Марі підперезала його, притис її до уст, потім пов'язав собі на руку, наче військову відзнаку, і, мужньо вимахуючи оголеною шаблею, швидко й легко, мов пташка, перескочив через край шухляди на підлогу. (...)

¹ *Vasál* — людина, залежна від свого господаря.

² *Скармуччо, Панталоне* — італійські ляльки; перша зображує хвалька та брехуна, а друга — пихатого недовірливого багатія.

Прокоментуйте хід битви Лускунчика і його війська з мишами. Чому він опинився в оточенні ворогів? Як закінчилася битва?

Битва

— Бий тривогу, мій вірний васале барабаннику! — на весь голос вигукнув Лускунчик.

І барабанник миттю почав бити тривогу — дрібно, хвацько й так гучно, що в шафі забряжчали шибки. Одразу ж там щось заклацало, заторохтіло, і Марі побачила, що всі коробки, у яких Фріц розквартирував своїх солдатів, раптом повідкривалися і солдати почали вилазити з них, стрибати в нижню шухляду й шикуватися там у рівні лави. (...) Замаляли прапори, залунала музика, полк за полком урочистим маршем пройшли повз Лускунчика й широкою лавою вишикувалися впоперек кімнати. (...)

Проте миші підступали дедалі ближче й навіть захопили кілька гармат. Аж раптом загуркотіло, загриміло, над полем бою знялася хмара курави, і Марі вже майже не бачила, що там робиться. Але можна було не сумніватися, що обидві армії билися завзято й відчайдушно, і перемога була то на одній, то на іншій стороні. Миші вводили в бій дедалі більші сили, і їхні маленькі срібні таблетки, які вони кидали дуже влучно, долітали вже до шафи. (...)

Панталоне здійснив кілька дуже вдаливих кавалерійських атак і прославився, але Фріцових гусарів мишача артилерія закидала огидними, смердючими ядрами, що залишали дуже прикрі плями на їхніх червоних мундирах, тому вони не вельми рвалися вперед. Панталоне скомандував їм: «Ліворуч, кругом!» і, захоплений своєю роллю полководця, звернув і сам ліворуч, а за ним його кірасири й драгуни, тобто вони всі звернули ліворуч і пішли додому. Через це над батареею, розташованою на стільчику для ніг, нависла небезпека, і минуло зовсім небагато часу, як прибігла велика зграя поганющих мишей, і вони полізли на стільчик такою щільною лавою, що перекинули його разом із гарматами й гармашами.

Це лихо, очевидно, дуже вразило Лускунчика, і він наказав правому крилу відступати. А ти знаєш, о мій досвідчений у військових справах слухачу, що відступати — це майже те саме, що тікати, і разом зі мною оплакуєш поразку, яка неодмінно мала спіткати улюбленця Марі. (...) У бойових лавах утворився про-

лом, у який ринув ворог і скоро перегриз увесь батальйон. Та великої користі із цього лиходійства ворог не мав. Тільки-но якийсь мишачий кавалерист хижо перегризав навпіл свого хороброго супротивника, у горло йому потрапляла надрукована на папірці примовка, і він миттю помирав. Але хіба це могло врятувати Лускунчикове військо, яке, почавши відступ, відступало й дедалі більше втрачало людей, аж поки бідолашний Лускунчик опинився зі жменькою солдатів біля самої шафи? (...) Звідти вибігло кілька шоколадного кольору чоловічків із Торуня, з позолоченими обличчями, у золотих шоломах і капелюшках, але вони були такими незугарними вояками, що не здолали жодного ворога. (...) Ворожі стрільці їм теж швидко повідкушували ноги, і вони попадали, до того ще й придавивши кількох Лускунчикових бойових побратимів.

Тепер Лускунчик, щільно оточений ворогами, опинився у величезній небезпеці. Він хотів перескочити через край шухляди, але мав закороткі ноги. Кларуня і Трутонька не могли йому допомогти, бо лежали непритомні, а гусари й драгуни весело скакали повз нього в шафу. (...)

Тієї миті двоє ворожих стрільців схопили його за дерев'яний плащ, і до нього, переможно запищавши сімома горлянками, підскочив Мишачий король.

Марі більше не могла стримуватися.

— О мій бідний Лускунчику! Мій бідний Лускунчику! — захлипала вона, схопила, сама не тямлячи, що робить, свій лівий черевик і щосили шпурнула його в найгустішу купу мишей, просто в їхнього короля.

Ураз усе розвіялося, наче його й не було, але в Марі ліва рука заболіла ще дужче, ніж досі. Вона знепритомніла й упала додолу.

Коли Марі прокинулася, вона побачила, що лежить у своєму ліжку. Дівчинка почувалася хворою і стривоженою. Вона запитувала матір і батька, чи втекли миші та чи врятувався Лускунчик, але батьки не розуміли, про що йдеться. Хрещений Дросельмаєр розповідає Марі «Казку про твердий горіх», з якої Марі дізнається про події, що передували битві. Виявляється, що через образу королеви Мишильди на королівську сім'ю красуня-королівна Пірліпат перетворилася на потвору. Її могло врятувати тільки диво — зернятко горіха Кракатука, що їй принесе юнак, який ще ніколи не голився і не носив чобіт. Він мусить із заплющеними очима подати їй зернят-

Частина II. Зарубіжна література

ко. І, тільки пройшовши потім сім кроків і ні разу не спіткнувшись, він міг знову розплющити очі. Персонажами казки про Кракатук, яку розповідає хрещений батько Марі, були годинникар і ворожбит Кристіан Еліас Дросельмаєр із Нюрнберга та мудрий звізда. Вони вирушили на пошуки горіха Кракатука та того юнака, який здатний урятувати королівну. Помандрувавши по різних країнах, вони знайшли Кракатук у рідному Нюрнберзі. Виявляється, що чарівний горіх був у брата Кристіана Еліаса Дросельмаєра — Кристофа Захаріуса Дросельмаєра. Звізда установив, що юнаком, який урятує Пірліпат, стане син Кристофа Захаріуса, тобто племінник Кристіана Еліаса Дросельмаєра.

Здавалося б, юний Дросельмаєр із казки хрещеного батька Марі, урятувавши королівну, міг стати її нареченим. Але так не сталося. Чому?

Кінець казки про твердий горіх

(...) Ніхто так не сподобався королівні Пірліпат, як молодий Дросельмаєр, вона приклала руки до серця й зітхнула: «Ох, якби цей юнак розлущив горіх Кракатук і став моїм чоловіком!»

Увічливо вклонившись королю й королеві, а тоді королівні Пірліпат, молодий Дросельмаєр отримав із рук головного церемонімейстера горіх Кракатук, не довго думаючи, поклав його в рот, добре смикнув себе за косу, і — лусь! — шкаралупа розкололася на шматочки. Він спритно обібрав зернятко від волоконця, шанобливо вклонившись, уручив його королівні, заплющивши очі, і почав задкувати.

Королівна миттю з'їла зернятко, і — о диво! — потвора зникла, а на її місці з'явилася гарна, мов янгол, дівчина, з обличчям, ніби зітканим із білого, як лілея, і рожевого, як троянда, шовку, з очима, що сяяли, ніби краплі небесної блакиті, з густими кучерями, ніби сплетеними із золотих ниток.

Звуки сурм і литавр злилися з радісним гамором юрби. Король і весь його двір танцювали... (..) Гармидер дуже збентежив молодого Дросельмаєра, якому треба було закінчити свої сім кроків, але він тримався добре й уже поставив праву ногу на сьомий крок, коли це там, де він мав нею стати, наче з-під землі вродилася пані Мишильда. Дросельмаєр наступив на неї та так спіткнувся, що мало не впав. І тієї миті — о лихо! — юнак став таким самим потворним, як перед тим була королівна Пірліпат. Тіло його зменшилося,

наче зсохлося, і ледве тримало на собі велику бридку голову з булькатими очима й страхітливо розтягненим від вуха до вуха ротом. Замість коси за спиною в нього був вузький дерев'яний плащ, за допомогою якого він рухав свою нижню щелепу.

Годинникар і ворожбит похололи від жаху. Але вони побачили, що пані Мишильда також дістала кару за своє лиходійство. Молодий Дросельмаєр, наступивши на неї, гострим закаблуком пробив їй шию, і тепер вона корчилася долі, стікаючи кров'ю. Та вже конаючи, підла відьма пропищала:

Ой Лускунчику проклятий,	Сім голів на те він має,
Через тебе помирати	І чи круть ти, а чи верть,
Довелось мені тепер.	А й тебе чекає смерть!
А бодай же й ти помер!	Квік!
Мій синок тебе скарає,	

Писнувши востаннє, пані Мишильда померла. (...)

На молодого Дросельмаєра ніхто не звертав уваги, але королівна нагадала батькові його обіцянку, і король звелів привести героя. Та коли бідолаха з'явився перед королівною в теперішньому вигляді, вона затулила обличчя руками й крикнула:

— Геть, геть звідси, бридкий Лускунчику!

Гофмаршал схопив його за плечі й викинув за двері.

Звіздар по своєму гороскопу дізнався, що молодий Дросельмаєр позбудеться потворності тільки тоді, коли син пані Мишильди, який народився семиголовим після смерті своїх сімох братів і став Мишачим королем, загине від його руки й коли самого Лускунчика, незважаючи на його потворність, покохає дівчина. Так хрещений батько Марі завершив свою розповідь. Марі вирішила, що Пірліпат — лиха й невдячна особа, а Фріц висловив надію, що Лускунчик, якщо він справді хоробрий хлопець, переможе Мишачого короля і поверне свою колишню вроду. Мишачий король вимагав від Марі різні подарунки за те, щоб миші не чіпали пораненого Лускунчика, і Марі віддавала їм солодощі, іграшки, книжки й інші свої багатства. Проте він, незважаючи на поранення, стає на її захист.

Завдяки кому й чому Лускунчик здобув перемогу?

Перемога

(...) Отак плачучи й побиваючись, Марі помітила, що в Лускунчика цієї ночі на шиї з'явилася велика кривава пляма. (...)

Вона обережно взяла його з ліжечка, дістала свою хустинку й заходилася витирати пляму. Та як же вона здивувалася, коли раптом відчула, що Лускунчик у неї в руці потеплішав і ворухнувся. Вона швиденько поклала його назад у шухляду. Тоді Лускунчик розтулив рот і на превелику силу прошепотів:

— Ох, вельмишановна мадемуазель Штальбаум, незрівнянна моя приятелько, скільки Ви всього зробили для мене... Ні, годі вже, не треба жертвувати ні книжками, ні новою сукенкою, тільки дістаньте мені шаблю... а про все інше я вже подбаю сам.

На цьому його мова урвалася, очі, у яких щойно прозирали глибокий смуток, знову застигли й погасли. Проте Марі не вжахнулася, навпаки, — застрибала з радощів, бо тепер вона знала, як урятувати Лускунчика без тяжких жертв. Але де роздобути для нього шаблю?

Марі вирішила попросити поради у Фріца й увечері, коли батьки вийшли з вітальні та вони залишилися самі біля шафи з іграшками, розповіла йому все про свої пригоди з Лускунчиком і Мишачим королем і про те, від чого тепер залежить порятунок Лускунчика. Найдужче вразило Фріца, що його гусари, як виходило з розповіді Марі, виявилися під час битви поганими вояками. Він ще раз поважно перепитав, чи справді все було так, а коли вона заприсяглася, швидко підійшов до шафи, виголосив перед гусарами грізну промову й за їхню себелюбність і боягузство позрізав у них із кашкетів відзнаки й заборонив їм протягом року сурмити гвардійський марш. Покаравши так гусарів, Фріц обернувся до Марі й сказав:

— А зброю Лускунчикові я дістану, бо щойно вчора перевів на пенсію старого полковника кірасирів, отже, його чудова шабля більше йому не потрібна.

(...) Тієї ночі Марі не могла заснути. Опівночі їй здалося, ніби з вітальні долинають якийсь дивний гамір, бряжчання і шурхіт. (...) Незабаром хтось тихесенько постукав у двері, і тонесенький голосок сказав:

— Найясніша мадемуазель Штальбаум, відчиніть двері й не бійтеся, я несу вам радісну звістку!

Марі впізнала голос молодого Дросельмаєра, накинула сукенку й миттю відчинила двері. Лускунчик стояв біля порога, у правій руці тримаючи закривавлену шаблю, а в лівій — свічечку. Побачивши Марі, він став на одне коліно й мовив:

— Завдяки Вам, о панно, тільки завдяки Вам я подолав зухвальця, який зважився глумитися з Вас, бо Ви додавали мо-

єму серцю лицарської відваги, а моїй руці — сили. Підступний Мишачий король лежить порубаний та стікає кров'ю! Проявіть таку ласку, о панно, прийміть трофеї з рук відданого Вам до смерті лицаря!

І Лускунчик надзвичайно спритно струснув сім золотих корон Мишачого короля з лівої руки, на яку вони в нього були на низані, і простягнув їх Марі. Вона з великою радістю прийняла подарунок.

Які вчинки свідчать про те, що молодий Дросельмаєр був Лускунчиком?

Кінець

(...) Та тієї миті щось так затріщало й загуркотіло, що Марі зомліла та звалилася додолу. Коли вона опритомніла, біля неї упала мати й казала:

— Ну як можна було звалитися зі стільця? Така велика дівчинка! До пана старшого радника суду приїхав із Нюрнберга небіж і завітав із ним до нас. Будь же чемною!

Марі підвела очі: хрещений знову начепив скляну перуку, одягнув жовтий сюртук і всміхався дуже вдоволено, а за руку він тримав хоч і невеликого, але дуже стрункого хлопця, білолицього, рожевощоккого, у розкішному червоному сурдутику, шитому золотом, і білих шовкових панчохах і черевиках, з гарненьким букетом, пришпиленим до жабо. Волосся в нього було бездоганно накручене й напудрене, а вздовж спини звисала чудова коса. Маленька шпага при боці так блищала, наче була всіяна коштовними каменями, а під пахвою він тримав шовкового капелюха. Хлопець виявив свою добросердність уже тим, що подарував Марі багато гарних іграшок, а головне — пречудового марципана й такі самі фігурки, які в неї погриз Мишачий король, а Фріцові — розкішну шаблю. За столом чемний гість лускав для всіх горіхи, навіть найтвердіші не лякали його. (...)

Тільки-но молодий Дросельмаєр залишився наодинці з Марі, він опустився на одне коліно й мовив:

— О незрівнянна мадемуазель Штальбаум, Ви бачите біля своїх ніг щасливого Дросельмаєра, якому Ви на цьому самому місці врятували життя! Ви ласкаво сказали, що не погордували б мною, як мерзенна королівна Пірліпат, якби я через Вас зробив-

Частина II. Зарубіжна література

ся потворою. І я зразу ж перестав бути нікчемним Лускунчиком і повернув собі давній, не найгірший вигляд. О найдорожча мадемуазель, ошасливіть мене своєю неоціненною рукою, поділіть зі мною королівство й корону, будемо разом володарювати в Марципановому замку, бо я там тепер король!

Марі підвела хлопця й тихо сказала:

— Любий пане Дросельмаєре! Ви лагідна, щира людина, та ще й королюєте в чудовій країні, заселеній дуже милими та веселими людьми, тому я згодна, щоб Ви були моїм нареченим!

І Марі зразу ж стала нареченою Дросельмаєра. Кажуть, що через рік він приїхав за нею в золотій кареті, запряженій срібними кіньми, і забрав у своє королівство. На весіллі в них танцювало двадцять дві тисячі найкращих фігурок, оздоблених перлами й діамантами, і Марі начебто ще й досі королює в країні, де всюди можна побачити, якщо тільки в тебе є на це очі, блискучі Різдвяні гаї, прозорі Марципанові замки — одне слово, найдивовижніші та найчудовіші речі.

Оце й уся казка про Лускунчика та Мишачого короля.

(Переклад Євгена Поповича)

1. Розкажіть про дивовижні перетворення персонажів казки.
2. Які чарівні предмети допомагають героям (героїням)?
3. Чому Лускунчик обов'язково мав вступити в битву з Мишачим королем?
4. Охарактеризуйте образ Марі.
5. Порівняйте описи Лускунчика на початку й наприкінці твору.
6. У чому виявляється милосердя Марі? Наведіть приклади.
7. Протягом твору Лускунчика неодноразово називають *лицарем*. Які лицарські якості він утілює? Які його вчинки свідчать про це?
8. Розкажіть історію від імені: а) Марі; б) молодого Дросельмаєра; в) матері Марі; г) судового радника Дросельмаєра.
9. Знайдіть у творі символічні числа. Розкрийте їхнє значення.
10. Знайдіть в інтернеті інформацію про втілення твору в різних видах мистецтва — музиці, образотворчому мистецтві, кіно та мультиплікації. Підготуйте презентацію про 1–2 твори.
11. Доведіть, що Марі була сміливою та винахідливою дівчинкою. На які вчинки вона була здатна, щоб захистити Лускунчика? А він її?
12. Які небезпеки загрожували героям твору? Що допомагало здолати їх?
13. У яких відомих вам казках є мотиви, використані Е. Т. А. Гофманом: а) чарівне перетворення персонажа; б) чарівна зброя; в) битва зі злом?
14. Намалюйте головних персонажів казки, а також місця, де відбуваються події.

Італія

Джанні Родарі

1920–1980

Знаменитого казкаря *Джанні Родарі* вважають одним із найкращих дитячих письменників світу. Він народився на *півночі Італії* в родині пекаря, деякий час працював учителем, навчався на філологічному факультеті Міланського університету. Учні дуже любили уроки Дж. Родарі, бо він завжди придумував для них цікаві історії та намагався пояснювати матеріал доступно й зрозуміло.

Митець писав дитячі оповідання і казки. Серед найвідоміших творів письменника — *«Пригоди Цибуліно»* (1951), *«Подорож Блакитної Стріли»* (1964), *«Джельсоміно в Країні брехунів»* (1959), збірка *«Казки по телефону»* (1960) та ін. У казках Дж. Родарі реальне життя поєднується з вигадкою, а героями його оповідань нерідко є звичайні італійські діти, які потрапляють у фантастичні ситуації. Їхні пригоди автор описує з гумором і легкою іронією, утверджуючи силу фантазії, розуму та творчої уяви.

Грані художнього твору

У казковій повісті *«Пригоди Цибуліно»* автор зображує незвичайну країну, де мешкають овочі та фрукти. В алегоричній формі розкрито важливі суспільні проблеми: бідність, пригнічення слабших, жорстокість і несправедливість влади... Негативні персонажі (ненажера Апельсин, жадного Мандарин, пихатий синьйор Помідор, суворий учитель Петрушка та ін.) є утіленням людських вад — марнославства, підлості та боягузтва.

Одного дня в мешканців казкової країни з'являється надія. До них приходять хоробрий хлопчик Цибуліно, який бореться проти зла й несправедливості. Він не боїться сказати вголос те, що думає, тому швидко знаходить нових друзів і здобуває їхню повагу. Підтримуючи одне одного, вони переживають безліч захопливих пригод. Щира дружба, сміливість і почуття гумору допомагають персонажам здолати будь-які перешкоди.

Читаючи, зверніть увагу: як поводить себе Цибуліно в складних життєвих ситуаціях.

Пригоди Цибуліно

(Уривки)

Розділ другий

Як Цибуліно довів до сліз самого синьйора Помідора

(...) Треба сказати, що кум Гарбуз тільки вчора закінчив будувати свій дім. Іще з дитинства він мріяв про свою хатину й купував щороку по одній цеглині.

Та, на свою біду, кум Гарбуз не знав арифметики й мусив щоразу просити шевця, майстра Виноградинку, полічити його цеглини.

— Ану, подивимося, — сказав майстер Виноградинка, чухаючи шилом потилицю. — Сім разів по шість — сорок два... відняти дев'ять... Одне слово, маєш усього сімнадцять цеглин.

— Вистачить їх на дім?

— Я б сказав, що ні.

— То що ж робити?

— Це вже не мій клопіт. Не вистачить на дім, то зроби собі ослінчик.

— А навіщо мені ослінчик? Ослінчиків досить і в парку, а коли на них немає вільного місця, то я можу й постояти.

Майстер Виноградинка знову почухав шилом спочатку за правим вухом, потім за лівим і пішов до своєї майстерні.

Тоді кум Гарбуз вирішив працювати ще більше, а їсти ще менше й з того часу купував щороку по три цеглини, а то й по цілих п'ять!

З року в рік він худнув, звівся на тріску, зате купа цеглин дедалі збільшувалася. (...) Коли ж кум Гарбуз став старий та вже не міг більше працювати, він знову покликав майстра Виноградинку й сказав йому:

— Ану, тепер полічи цеглини.

Майстер Виноградинка взяв із собою шило, щоб чухатися, поглянув на купу цегли та промовив:

— Сім разів по шість буде сорок два... відняти дев'ять... Одне слово, у тебе, куме, тепер усього сто вісімнадцять цеглин.

— То цього вистачить на будиночок?

— Я б сказав, що ні.

— Що ж мені робити?

— Це вже не мій клопіт!.. Збудуй курник.

— Але ж у мене курей немає!
— То поселиш туди kota. Кіт — корисна тварина: він мишей ловить. (...)

Зітхнув кум Гарбуз один раз, потім ще раз, та, бачачи, що від його зітхань цегли не стане більше, вирішив, не гаючись, розпочати будівництво.

«Збудую собі малесеньку-премалесеньку хатку, — думав він за роботою. — Адже мені не треба палацу, бо й сам я невеличкий. А не вистачить цегли — доточу кількома аркушами паперу».

Працював кум Гарбуз поволі, боячись надто швидко витратити всі цеглини. Він клав їх одна на одну так обережно, ніби вони були скляні. Адже йому одному було відомо, як дорого коштувала кожна цеглина. (...)

Він став перед дверима навколішки й, крекчучи та зітхаючи, рачки вліз до хатинки. Та тут нова біда: станеш на ноги — страшно пробити головою дах, простягтися б долі — підлога коротка, на бік не повернешся, бо тісно. А куди ноги подіти? Треба ж захвати їх до хати, щоб дощ не намочив!

«Бачу я, що жити в цьому домі я зможу тільки сидючи», — вирішив кум Гарбуз.

Він тільки зітхнув та на цьому й заспокоївся. Сів обережно серед хати, боячись поворухнутися, і на його лиці, що виглядало з віконця, була така журба... (...)

Кум Гарбуз саме розповідав про все це малому Цибуліно, коли це із села з'явилася густа хмара куряви. У всіх хатах швидко позачиняли двері й вікна. Дружина майстра Виноградинки визирнула надвір і похапцем причинила двері. Немов перед бурею, усі люди миттю порозбігалися по домівках, і навіть кури, кішки та собаки кинулися врозтіч, хто куди.

Цибуліно не встиг запитати, що тут скоїлося, як хмара пилу з оглушливим грюком прокотилася селом і спинилася біля хатини кума Гарбуза.

Із хмари пилу виринула карета, запряжена чотирма кіньми. То були не просто коні, а запряжені огірки, бо в тій країні, як ви, мабуть, і самі вже помітили, усі люди були схожі на якісь овочі або фрукти.

З карети виліз одягнений у все зелене товстун. Його червона надута пика, здавалося, от-от трісне, мов перестиглий помідор. Це ж і був сам синьйор Помідор, головний управитель і дворецький у замку поміщиць графинь Черешень.

Частина II. Зарубіжна література

Цибуліно збагнув, що ця персона не приносить добра, якщо всі так від неї тікають, тому він відійшов якомога далі. (...)

— Злодюга! — репетував Помідор. — Розбишака! Бунтівник! То ти збудував собі палац на землі, що належить графінням Черешням?! І ти маєш намір пробайдикувати в достатку, сміючись над правом власності двох безталанних старих пані, двох невтішних вдів і сиріт?! То ось я тобі зараз покажу!

— Ваша милосте! — благав кум Гарбуз. — Запевняю Вас, що дозвіл на будівництво цієї хатинки мені дав сам синьйор граф Черешня.

— Граф Черешня помер тридцять років тому, Царство йому Небесне! А тепер земля належить графінням! Тому забирайся геть, щоб і ноги твоєї тут не було. Те ж саме тобі скаже адвокат. Гей, адвокате, сюди!

Синьйор Горох, сільський адвокат, мабуть, був уже наготові, бо на цей поклик вискочив як горошина зі стручка. Приїжджаючи в село, Помідор щоразу кликав адвоката для різних пояснень. (...)

— Скажіть цьому чоловікові, що іменем закону він повинен негайно забиратися звідси. І ще оголосить усім мешканцям, що графині Черешні мають намір посадити до цієї буди найзлішого пса стерегти графські володіння від сільських хлопчаків, які останнім часом страшенно розбешкетувалися.

— Так-так, правда... я... — почав мимрити синьйор Горох та аж позеленів зі страху.

— Що Ви верзете? До чого тут правда чи неправда?.. Адвокат Ви чи ні, я Вас питаю?

— Так-так, синьйоре, Ваша милосте... я... знавець кримінального, цивільного та церковного законодавства. Я вчився в Саламанкському університеті.

— Ну, досить. То, як адвокат, скажіть, що я дію по закону, і можете йти.

— Так-так, найласкавіший синьйоре!.. — І адвокат, не чекаючи інших вказівок, щез, наче його й не було.

— Ти чув, що сказав учений адвокат? — запитав Помідор у кума Гарбуза.

— Та він же нічогосінько не сказав!..

— Як ти смієш суперечити мені, нещасний?

— Я і рота не розкрив, Ваша милосте... — пробубонів кум Гарбуз.

— Хто ж це сказав? — І синьйор Помідор грізно глянув навкруги.

— Шахрай! Негідник! — знову вигукнув той самий голос.

— Хто це сказав? А, це, мабуть, старий бунтівник майстер Виноградинка! — спробував відгадати синьйор Помідор, підбіг до шевської майстерні та грюкнув ціпком у двері, промовляючи: — Ага, знаю я, знаю, майстре Виноградинко, це у твоїй майстерні ведуться бунтарські розмови про мене й благородних графинь Черешень. Ти анітрохи не поважаєш цих бідолашних удів, цих круглих сиріт. Та начувайся, скоро я й до тебе доберуся! Засмієшся ти в мене на кутні!

— Скоро й до тебе доберуться, Помідоре! І ти луснеш, як гнилий баклажан! — знову вигукнув той самий голос.

Нарешті показався й той, хто так дратував Помідора. А був це не хто інший, як наш Цибуліно. Засунувши руки в кишені, він спокійнісінько став перед грізним синьйором Помідором, і Помідор очам своїм не вірив, що цей хлопчина й був тим самим сміливцем.

— Звідки ти взявся? Чому не на роботі?

— А я зараз і не працюю, — сказав Цибуліно. — Я поки що навчаюся...

— Та що ти там вивчаєш? І де твої книжки?!

— А я вивчаю негідників, Ваша милосте. Ось і тепер бачу справжнісінького негідника й намагаюся як слід його вивчити.

— Вивчаєш негідників? Та в цьому селі багато негідників! А якщо ти знайшов ще одного, то покажи-но, покажи його мені.

— Зараз, Ваша милосте, — сказав Цибуліно й лукаво підморгнув кумові Гарбузу.

Він глибше засунув руку до лівої кишені та вихопив звідти невеличке дзеркальце, яким звичайно пускав сонячних зайчиків. Потім швидко ступив до Помідора та й підніс йому дзеркальце під самісінький ніс.

— Ось він, той негідник! Дивіться добре, Ваша милосте.

Помідор зацікавлено подивився в дзеркальце. Хтозна, що він сподівався там побачити. Та побачив тільки свою червону, як вогонь, піку, маленькі злі очиці й широченну ротяку.

Тільки тепер він зрозумів нарешті, що Цибуліно просто-напросто глузує з нього. Ох і розлютився ж він! Схопив Цибуліно за чуприну та й почав смикати на всі боки.

Частина II. Зарубіжна література

— Ой-ой-ой! — запищав Цибуліно, не перестаючи реготати. — Ох і дужий же той негідник, що Ви побачили в моєму дзеркальці! Та він сильніший від цілої банди розбишак!

— Оце тобі, оце тобі! — репетував Помідор і так сильно смикнув чуба, що вирвав ціле пасмо.

І тут сталося те, що мусило статися, коли смикати Цибуліно за чуб. В очі й у ніс Помідорові раптом ударив такий міцний запах цибулі, що сльози бризнули в нього з очей. Сльози текли по його щоках двома струмками дедалі дужче, як водограй, як два водограї. Усю вулицю раптом залило, немов її полили зі шланга.

«Такого зі мною ще ніколи не траплялося», — перелякано подумав Помідор. І справді, він був такий безсердечний та жорсткий, що йому ніколи не доводилося плакати, до того ж і ніколи не траплялося чистити цибулю. Отож він так перелякався, що вскочив у свою карету, ударив по конях і чимдуж помчав із села.

Та й утікаючи, ще раз обернувся та прокричав:

— Гей, Гарбузе, начувайся!.. А ти, голодранцю, дорого запла тиш за мої гіркі сльози!

Цибуліно реготав, аж за боки брався, а кум Гарбуз тільки піт витирав із чола.

Одні за одними стали відчинятися двері в сусідніх хатах, крім Горохової. Майстер Виноградника вибіг на вулицю, весело чухаючи потилицю шилом.

— А хай йому абищо! — гукнув він. — От молодець, що довів до сліз самого синьйора Помідора. Та звідки, хлопче, ти такий узявся? (...)

Які заборони існували в казковій країні? Як до них ставилися мешканці?

Розділ сьомий

Вишенька порушує накази синьйора Петрушки

Графський за́мок стояв на горі посеред величезного парку. На хвіртці висіла дощечка з написом на одному боці: «Входити заборонено», а на іншому: «Виходити заборонено».

Перший напис був для сільських дітей, щоб їм не заманулося перелізти через ґратчасту огорожу й бігати по парку. Другий напис забороняв Вишеньці бігати гратися до сільських дітей.

І от через ці написи бідолашний Вишенька гуляв по парку сам-самісінький. Він обережно ходив по алеях і весь час думав, коли б не наступити на клумбу й не потоптати квіти.

Його вихователь, синьйор Петрушка, усюди почіпляв дощечки з написом про те, що Вишеньці дозволено й що заборонено.

Біля басейну із золотими рибками висів напис: «Заборонено Вишеньці занурювати руки у воду». Був тут іще й такий напис: «Рибкам заборонено розмовляти з Вишенькою».

А посеред квітів на клумбах стирчали таблички з таким написом: «Заборонено Вишеньці торкатися квіток, бо йому не дадуть цукерок». (...)

Одного разу Вишенька попросив у своїх вельмишановних тіточок дозволу ходити до сільської школи. Йому так хотілося бути разом із тими дітьми, які щодня бігли зі школи, весело пускуючи по дорозі.

Синьйора графиня Старша вжахнулася:

— Хіба ж можна, щоб хлопчик графського роду сидів за однією партою із сільськими дітьми?! Ніколи! (...)

Тоді для Вишеньки найняли домашнього вчителя — синьйора Петрушку.

— Хай начуваються ті хлопчаки, які забувають навчатися і дивляться на мух! Із цього починаються всі злочини! За першою з'явиться друга муха, потім третя... четверта... Потім ці погані хлопчаки витріщають очі на павука, потім на кішку, на всіх інших тварин і зовсім забувають учити уроки. А хто не вчить уроки, той не може стати добропорядним хлопчиком. А хто не стане добропорядним хлопчиком, той не стане добропорядною людиною, той потрапить до тюрми. Отже, Вишенько, якщо не хочеш до тюрми — не дивися на муху.

Та коли Вишенька проходив повз ці таблички, він навмисне знімав окуляри, щоб не бачити нудних написів, і міг спокійнісінько думати про що завгодно.

Саме цього дня Вишенька безтурботно й вільно гуляв по парку й раптом почув, що його кличе якийсь тоненький голосочок:

— Синьйоре Вишенько! Синьйоре Вишенько!

Вишенька озирнувся й побачив за огорожею хлопчика одних із ним років. Хоча хлопчик був бідно одягнений, та його личко було дуже веселе й симпатичне. З ним була дівчинка років десяти, з кіскою, що стирчала догори й була подібна до хвостика редиски.

Частина II. Зарубіжна література

Вишенька чемно вклонився їм і промовив:

— Добридень! Не маю честі Вас знати, та залюбки з Вами познайомлюся.

— То чого ж не підходите до нас ближче?

— Не можу. Ось цей напис забороняє мені розмовляти із сільськими дітьми.

— То Ви вже з нами розмовляєте!

— Ну, то я підійду ближче! (...)

— Мене звать Редисочка, — сказала дівчинка. — А це — Цибуліно.

— Дуже приємно, синьйорино. Дуже приємно, синьйоре Цибуліно. Про Вас я вже чув.

— Від кого?

— Від синьйора Помідора.

— Ну, то, напевно, про мене він не сказав нічого хорошого.

— Звичайно. Саме тому я й подумав, що Ви дуже милий хлопчик. Бачу, що я не помилився.

Цибуліно всміхнувся:

— От і добре! Тоді навіщо нам так церемонитися і говорити «ви», наче старі дворяни? Давай будемо на «ти».

Вишенька згадав про напис на дверях кухні: «Нікому “ти” не говори!» Цей напис почепив його вчитель, коли застав Вишеньку за дружньою розмовою зі служницею Полуничкою. Тепер Вишенька насмівся порушити цей наказ. (...)

Хто і яким способом допоміг Цибуліно втекти з в'язниці?

Розділ десятий

Підземна мандрівка з однієї темниці до іншої

Уночі Цибуліно раптом прокинувся. Йому почулося, ніби хтось стукає у двері. Але ця думка здавалася йому такою безглуздою, що він аж засміявся.

— А все-таки я щось почув!

Поки хлопчик міркував, що могло його розбудити, шум почувся знову. Був той шум глухий та рівномірний, неначе поблизу хтось рив землю лопатою. Цибуліно притулив вухо до стіни. «Хтось риє підземний хід», — здогадався він.

Тільки-но він зрозумів це, як зі стін посипалася земля, потім упала цеглина, а за нею хтось заскочив до підземелля.

— До яких чортів це я потрапив? — запитав гугнявий голос.
— До моєї темниці, — відповів Цибуліно, — тобто до найтемнішого місця в тюрмі графського замку. Пробачте, що не можу впізнати Вас у темряві та привітатися як годиться.

— А Ви хто такий? Пробачте, але я звик жити в цілковитій темряві, а тут для мене занадто світло. Я нічого не бачу при світлі.

— Он як! То Ви, мабуть, Кріт?

— Авжеж, — відповів Кріт. — Я вже давно хотів прорити хід до цього місця, та не мав часу. Знаєте, я повинен обдивлятися, лагодити десятки кілометрів підземних ходів. А в них завжди просочується вода, і через це я часто простуджуюся. А тут іще проклятуці черв'яки лізуть звідусіль, вони зовсім не поважають чужої праці. Я їй відкладав цю справу з тижня на тиждень. А сьогодні вранці кажу сам собі: «Синьйоре Кроте, якщо Ви справді маєте допитливий розум і хочете побачити світ, то вже настав час рити хід у новому напрямку». Я вирушив у дорогу...

Тут Цибуліно перебив його розповідь, щоб відреконструувати:

— А мене звать Цибуліно, я в'язень синьйора Помідора, управителя.

— Далі можете не казати, я впізнав Вас по запаху, — сказав Кріт. — Я Вам щиро співчуваю. Адже перебувати день і ніч у такому світлому місці — це ж справжні страждання! (...)

— Скажу правду, мені теж дуже набридає світло, — згодився Цибуліно.

— От бачте! Що я Вам казав? — Крота схвилювала згода Цибуліно. — Якби Ви були трохи менший на зріст... — почав він.

— О! Та я ж і так малий! Я пролізу по якій завгодно кротячій норі.

— Можливо, можливо, юначе. Але зробіть мені таку приємність: не називайте мої підземні галереї норами. Можливо, я зможу Вас вивести звідси.

— Я зможу пролізти по галереї, яку Ви щойно прорили, — сказав Цибуліно. — Звісно, якщо Ви будете показувати дорогу, щоб я не заблудився, бо кажуть, що галереї страшенно заплутані.

— Можливо, — погодився Кріт. — Бачте, мені набридає ходити завжди одними й тими ж галереями. Хочете, я вирию новий хід?

— А в який бік? — швидко спитав Цибуліно.

— Та мені однаково, — відповів Кріт. — Аби тільки новий хід привів до якогось зовсім темного місця, а не до такої занадто освітленої кімнати, як оця.

У Цибуліно відразу ж майнула думка про темницю, у якій перебували кум Гарбуз, майстер Виноградинка й інші друзі. Як вони здивуються, коли він пробереться до них підземним ходом!

— Мабуть, Вам треба рити праворуч, — запропонував він.

— Праворуч чи ліворуч — мені однаково. Підемо праворуч, якщо Вам так хочеться.

Не довго думаючи, Кріт почав так швидко рити нору, що обсіпав Цибуліно з ніг до голови землею.

Цибуліно пропхався в галерею, прориту Кротом. Вона була досить широка, і він міг просуватися по ній вперед. А Кріт був уже на багато метрів попереду й рухався надзвичайно швидко. (...)

Через чверть години після втечі Цибуліно двері до тюрми відчинилися, і до його темниці сходами почав спускатися сам синьйор Помідор. (...)

«Тепер Цибуліно в моїх руках, — самовдоволено думав Помідор. — Я примушу його у всьому зізнатися, а потім накажу повісити. Тоді я випущу майстра Виноградинку й інших в'язнів. Цих дурнів мені боятися нічого... А ось і двері темниці. Як приємно тепер думати про цього розбишаку, який, мабуть, уже всі сльози виплакав. Зараз він кинеться мені в ноги й благатиме змилюватися над ним. Б'юсь об заклад, що він мені цілуватиме ноги! Що ж, я йому це дозволю, навіть дам надію на порятунок!.. А потім несподівано оголошу свій вирок: повісити!»

Та коли Помідор відімкнув двері темниці й присвітив кишеньковим ліхтариком, то не знайшов нікого. Темниця була порожня.

Помідор не повірив своїм очам. Тюремники, які стояли поруч, побачили, що він аж пожовтів, потім позеленів, посинів і почорнів від злості.

— Та куди ж він міг подітися?! Цибуліно, де ти сховався? — марно кричав Помідор.

Подивився під стіл, зазирнув у глечик із водою, під ліжку, старанно оглянув підлогу та стіни. Немає й сліду! В'язень щез.

— Хто його випустив? — грізно запитав він у сторожів.

— Не знаємо. Адже ключ у Вас, — насмілився сказати начальник сторожів.

Помідор роздратовано почухав потилицю: справді, ключ був тільки в нього. (...)

У цю мить порив вітру раптом причинив двері — і зам'ок замкнувся.

— Відчиніть, роззяви! — зарепетував Помідор.

— Ваша милосте, ключ у вас, відімкнути нічим!

Помідор спробував відімкнути своїм ключем. Але замók відмикався тільки ззовні.

Отак синьйор Помідор сам себе посадив до темниці. Він мало не луснув зі злості й знову почорнів, посинів, пожовк і почервонів. Він кричав і гукав, погрожував перевішати всіх сторожів, якщо не випустять його, поки він полічить до ста.

Одне слово, щоб відчинити темницю, довелося висадити двері динамітом. Від вибуху Помідор тричі перевернувся шкереберть, від голови до п'ят його обсипало землею. Сторожі насилу відкопали Помідора. Потім винесли надвір і почали оглядати, чи ціла в нього голова, руки, ноги та ніс.

Саме ніс у нього постраждав найдужче. Заліпили ніс пластирем і вклали Помідора в ліжку. Він соромився показуватися на люди, бо замість носа на його обличчі стирчала величезна гуля.

А в цей час Цибуліно з Кротом були вже далеко. Проте й вони почули вибух динаміту. (...)

Раптом Кріт зупинився й сказав:

— Я чую якісь голоси.

Цибуліно прислухався та почув приглушений гомін, хоча й не міг розрізнити голосів.

— Чуєте? — повторив Кріт. — А де голоси — там і люди. Де люди, там — світло. Краще нам повернути в інший бік. (...)

— Синьйоре Кріт, — зізнався Цибуліно, — може, мені відразу треба було б сказати Вам усю правду. То я скажу хоч тепер. Ці голоси чути з підземелля зámку. Там ув'язнені мої друзі, яких я пообіцяв звільнити.

— То Ви хотіли, щоб я Вам допоміг це зробити?

— Саме так, синьйоре Кріт. Ви такий добрий, Ви вже проклали сюди таку довгу галерею... То, будьте ласкаві, прорийте ще трохи, щоб дати волю моїм друзям!

Кріт хвилинку подумав і сказав:

— Добре, я згоден. Мені все одно, куди рити. Вирию галерею ще й для Ваших друзів.

Цибуліно розцілував би його, коли б сам не був такий замурананий землею.

— Від усього серця Вам вдячний! — защебетав він. — І все життя буду вдячний!

Частина II. Зарубіжна література

— А тепер не будемо гаяти часу на теревені, — схвильовано перебив його Кріт, — доберемося мерщій до Ваших друзів.

Він узявся до роботи й через кілька секунд прорив стіну, за якою була темниця. На біду, саме в ту мить, коли Кріт уліз до тюрми, майстер Виноградинка запалив сірник, щоб глянути на годинник.

Спалах світла так вразив бідолашного Крота, що він метнувся назад, наче його шпигнули голкою в ніс, і щез у своїй галереї.

— До побачення, синьйоре Цибуліно! — гукнув він на прощання. — Ви хороший хлопчик, і я щиро хотів допомогти Вам. Але Ви musiли попередити мене, що я потраплю під таке сліпуче світло. Не треба було мене обдурювати!

І він так швидко дременував назад, що вся галерея за ним завалилася, стіни обсипалися, і все знову заповнилося землею. Голос Крота завмер удаліні. (...)

Так Цибуліно розлучився з товаришем по підземній подорожі, вітер якомога краще лице хустиною та вбіг до темниці, веселий та жвавий, як метелик.

— Вітаю вас, друзі! — дзвінко, мов срібна сурма, пролунав його голос у підземеллі. (...)

З допомогою Вишеньки й Полунички відважному Цибуліно вдалося звільнити своїх друзів. Хатину кума Гарбуза сховали в лісі, за нею мусив доглядати кум Суниця. Друзі пережили разом багато пригод: звільнили родину Ведмедика з клітки в зоопарку, обдурили слідчого Моркву, допомогли в'язням вибратися з тюрми й скинули з трону зарозумілого принца Лимона... А Цибуліно знайшов свого батька, і персонажі зажили щасливо.

Читаючи текст, подумайте, чому Лимончик був тюремником. Як він ставився до своєї роботи? Чому вирішив утекти разом із Цибуліно?

Розділ двадцять шостий

Про Лимончика, який не знав арифметики

Одного ранку Лимончик-тюремник, який приносив до камери юшку та воду, поставив долі миску, трохи помовчав, а потім суворо зиркнув на Цибуліно й сказав:

— Твоєму батькові погано. Він був дуже хворий.

Цибуліно хотів дізнатися більше й почав розпитувати, але Лимончик додав тільки, що Цибулоне навіть не може вийти з камери.

— Та гляди, нікому нічирк, — додав Лимончик, — бо за цю звістку мене виженуть зі служби, а в мене дружина й діти...

Цибуліно пообіцяв мовчати. Хлопчик зрозумів, що Лимончик працював тюремником, бо не міг знайти іншої роботи, щоб прогодувати своїх дітей.

Того дня в'язнів мали вести на прогулянку.

Вони повиходили у двір і почали крокувати по колу один за одним, а Лимончик відбивав такт на барабані:

— Раз-два... раз-два... раз-два...

«Раз-два... — повторював про себе Цибуліно. — Павук-листоноша безслідно щез, як у воду впав. Уже десять днів минуло, як він пішов, і тепер немає ніякої надії, що він повернеться назад. Моїх листів він не віддав кому слід, а то Кріт уже був би тут... Раз-два... раз-два... Тато хворий, і тепер нічого й думати про втечу. Хіба ж можна винести з тюрми хворого? Де його потім лікувати? Хтозна, скільки часу після втечі довелося б ховатися в лісі, далеко від лікарів і лікарень... Раз-два... Ех, друже Цибуліно, облиш усякі надії, вік тобі вікувати в цій в'язниці... І помреш, то звідси не вийдеш», — додав він, коли кинув погляд на тюремне кладовище у віконце в мурі, який оточував подвір'я.

Цього дня прогулянка здавалася ще сумнішою, ніж звичайно. В'язні, понуро згорбившись, чвалали двором. Ніхто з них навіть не пробував перекинутися словом з товаришем. Усі вони мріяли про волю. Але цього дня вона здавалася такою далекою, як сонце, що ховається за хмари дощового дня.

Раптом Цибуліно почулося, ніби його хтось кличе.

— Цибуліно! — повторив виразніше знайомий гугнявий голос. — Затримайся тут!

«Та це ж Кріт, — подумав Цибуліно й увесь зашарівся від радості. — Він прийшов! Він тут!»

І зразу ж подумав про свого тата, замкненого в камері.

Він так поспішав обійти навколо двору й знову підійти до того місця, де почув голос Крота, що наступив на п'яти в'язневі, який ішов перед ним. Той обернувся та буркнув:

— Дивися під ноги!

— Не сердься! — шепнув йому Цибуліно. — Передай по колу, що за чверть години всі ми будемо на волі.

— Та ти з глузду з'їхав? — здивувався в'язень.

— Роби, що я сказав! Передай, щоб усі були напоготові. Ми втечемо під час цієї прогулянки! (...)

Не встигли вони обійти ще одне коло, як їхня хода стала жвава та тверда. Спины в усіх розігнулися, плечі випросталися. Це помітив навіть Лимончик, який відбивав такт на барабані, і похвалив в'язнів. (...)

— Підземний хід готовий! — почувся голос Крота. — Вхід — на один крок ліворуч від тебе. Треба тільки стрибнути на те місце — і земля під тобою провалиться. Ми підкопалися під саму поверхню ґрунту!

— Обійдемо одне коло й почнемо! — відповів Цибуліно. (...) Він знову навмисне наступив на п'яти передньому в'язневі й шепнув йому:

— Обійдемо одне коло, я штовхну тебе ногою, ступи крок ліворуч, підскоч угору й сильно тупни ногами об землю.

В'язень хотів розпитати, та в цей момент Лимончик, який бив у барабан, подивився в їхній бік.

Треба було якось відвернути його увагу від умовленого місця. По всьому колу в'язнів перебіг швидкий шепіт, а потім один в'язень голосно скрикнув:

— Ой!

— Що там сталося? — гримнув Лимончик.

— Мені наступили на мозоль! — відповів в'язень.

Поки Лимончик грізно туди поглядав, з іншого боку коло в'язнів наблизилося до входу в підземний підкоп. Цибуліно штовхнув ногою в'язня, який ішов перед ним, той став на крок ліворуч, підскочив на місці й провалився під землю. (...)

Цибуліно передав по колу в'язнів сигнал:

— З кожним колом під землю тікатиме той в'язень, якого я штовхну ногою.

І почалося. За кожним поворотом кола один із в'язнів ступав на крок ліворуч і зникав у дірці під землею. Щоб Лимончик нічого не помітив, кожного разу з протилежного боку хтось із в'язнів голосно кричав:

— Ой-ой!

— Що сталося? — гримав Лимончик.

— Мені наступили на мозоль! — жалібно відповідав в'язень.

— Сьогодні ви тільки те й робите, що наступаєте один одному на ноги. Ступайте обережніше!

Коли в'язні обійшли двір ще п'ять чи шість разів, Лимончик став стурбовано оглядати їхнє коло, що проходило повз нього. «Дивно! — подумав він. — Присягаюся, що коло поменшало». (...)

Щоб переконати себе в тому, що він помилився, Лимончик почав лічити в'язнів. Але вони йшли замкнутим колом, і тюремник ніяк не міг запам'ятати, з якого в'язня почав рахунок. Деяких він порахував двічі. Рахунок ніяк не сходився. Виходило, що тепер в'язнів не поменшало, а навіть побільшало.

«От лихо! Чого це їх стало більше, ніж було? — думав Лимончик. — Не могло ж їх стати більше? Яка дурна наука арифметика!»

Ви вже, мабуть, зрозуміли, що Лимончик не був сильний в арифметиці. Він знову почав лічити спочатку, і кількість в'язнів знову ніби збільшилася. Тоді Лимончик вирішив облишити лічбу, щоб зовсім не заплутатися. Подивився на коло, протер очі... Що за чортівня! Уже залишилася тільки половина в'язнів! Лимончик підняв очі до неба, щоб розгледіти, чи не полетів хтось просто поміж хмари. А в цю мить іще один в'язень стрибнув під землю та зник.

Тепер їх залишилося всього двадцять вісім і серед них — Цибуліно. Увесь цей час він не переставав думати про свого батька. Кожного разу, коли якийсь із в'язнів, що йшов перед ним, стрибав ліворуч і зникав під землею, серце хлопчика стискалося: «Ах, коли б це був мій тато!»

Але старий Цибулоне був замкнений у тюремній камері й про втечу нічого було й думати. І Цибуліно вирішив, що він допоможе втекти всім в'язням, а сам не піде на волю, залишиться в тюрмі біля свого тата. Не хоче він бути на волі, коли його тато в темниці!

А в'язнів у дворі залишалося дедалі менше й менше. Десять... дев'ять... вісім... сім...

Приголомшений Лимончик уже нічого не думав і тільки гатив і далі в барабан. «Що за мана? — перелякано думав він. — З кожним колом один в'язень зникає. До кінця прогулянки залишилося ще сім хвилин. Цього правила я не можу порушувати. А що, коли до кінця прогулянки вони щезнуть усі до одного? О!.. Уже залишилося тільки шестеро! Та що я кажу — тільки п'ятеро!»

А в Цибуліно було так тяжко на серці... Спробував покликати Крота, але той не озвався. Хотів пояснити Кротові, сказати, чому він сам не може йти на волю.

Частина II. Зарубіжна література

У цей момент очманілий Лимончик нарешті схаменувся та зважився розвіяти цю оману, через яку в нього з-під носа зникли майже всі в'язні.

— Стій! — щосили загорлав він.

Вони спинилися і презирнулися. У дворі залишилося всього четверо в'язнів і Цибуліно.

— Тікайте мерщій, — крикнув Цибуліно, — поки Лимончик не підняв тривоги!

Двічі повторювати не було потреби. Усі четверо прожогом кинулися до дірки й один за одним щезли під землею. А Цибуліно стояв і сумно дивився їм услід. Раптом він відчув, що хтось смикає його за ноги. Друзі здогадалися, що він хоче залишитися в тюрмі, і просто стягли його в підземний хід.

— Не будь дурником, — сказали вони йому. — Сам будеш на волі, то швидше допоможеш батькові втекти. Ходімо з нами, та хутчіш!

— Візьміть і мене із собою! — несподівано закричав Лимончик. Тільки тепер він збагнув, у чому річ. — Я теж піду з вами! Не кидайте мене тут! Усе одно принц накаже повісити мене за вашу втечу.

— Зачекаймо, — згодився Цибуліно, — адже завдяки йому ми змогли втекти.

— Поспішаймо, — почувся з підземного ходу гугнявий голос Крота. — Тут стільки світла, а я не хочу померти від сонячного удару.

— Добрий старий Кротику, — обернувся до нього Цибуліно, — ми ще не можемо втікати. Мій хворий тато замкнений у камері.

Кріт почухав потилицю.

— Я знаю, де його камера, — сказав він. — Я добре вивчив план тюрми, що ти мені прислав. Але чи встигнемо ми? Краще б ти попередив мене про це заздалегідь.

Тут він гукнув по-кротячому — і в одну мить сотня кротів з'явилася з-під землі.

— Браття кроти! Чи зможемо ми прорити ще один невеличкий хід? — запитав їх старий Кріт.

— Зможемо! За чверть години!

Не довго думаючи, вони рушили у вказаному напрямку. За кілька хвилин дісталися до камери Цибулоне. Цибуліно перший ускочив усередину. Його батько лежав на тапчані непритомний.

Ледве-ледве вони встигли перенести його до підземного ходу. У ту ж мить до камери вдерлися тюремники Лимончики, які спантеличено металися з камери в камеру по всій тюрмі, адже скрізь було порожньо.

Коли тюремники нарешті зрозуміли, що всі в'язні втекли, вони вжахнулися від думки про те, як покарає їх принц. Тоді вони змовилися, покидали зброю та один за одним кинулися в підземний хід, виритий кротоми.

Тюремники вийшли в поле й розбрелися по селянських хатах. Скинули із себе військову форму та перевдяглися в простий одяг. Вони покидали навіть дзвіночки, що були в них на капелюхах. Позбираймо ці дзвіночки, віддамо їх дітям гратися. (...)

(Переклад Анатолія Іллічевського)

1. Розкажіть про пригоди Цибуліно та його друзів.
2. Опишіть образ вашого улюбленого героя (героїні).
3. Визначте провідні ідеї казки.
4. Які чесноти втілено в образі Цибуліно?
5. Як ви розумієте поняття «свобода»? У яких образах та епізодах твору воно втілено?
6. Кого з персонажів твору можна назвати лідером? Аргументуйте свою думку, наведіть приклади з тексту.
7. Складіть план-характеристику принца Лимона. Що завадило йому стати правителем?
8. Запишіть назви фруктів та овочів, які стали персонажами казки Дж. Родарі. Знайдіть про них інформацію. Які особливості різновидів флори використав митець? Наведіть цитати.
9. Чи правильно робив учитель Петрушка, забороняючи Вишеньці будь-які розваги? Укладіть новий перелік правил поведінки для хлопчика. Що йому дозволено, а що заборонено?
10. Які небезпечні ситуації трапилися на шляху Цибуліно? Що йому допомогло їх здолати?
11. Подивіться екранізацію повісті Дж. Родарі «Пригоди Цибуліно» (реж. Б. Дьожкін, СРСР, 1961). Напишіть відгук про цей мультиплікаційний фільм.
12. Створіть комікс про пригоди Цибуліно та його друзів у наш час.

Частина III

ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН УКРАЇНИ

Польська література

Марія Конопницька
1842–1910

Марія Конопницька — відома польська письменниця. Вона авторка багатьох поетичних збірок: «Образки», «Лінії та звуки», «Італія», поеми «Пан Бальцер у Бразилії», книжок прози «Чотири новели», «Мої знайомі», «На дорозі» та ін.

У розмаїтій спадщині письменниці чільне місце посідають казки, у яких відчуваємо любов авторки до трударів і засудження пихатості, жадібності й неволі.

Грані художнього твору

Казкова повість «Про гномів-краснолюdekів і сирітку Марисю» складається з окремих історій про пригоди краснолюdekів (гномів), які виходять на поверхню землі після зимування. Їх можуть бачити лише діти, з якими вони охоче спілкуються. У краснолюdekів дуже багато роботи, адже гноми допомагають добрим і працьовитим людям і карають злих і жадібних. Саме ці чарівні істоти допомогли сирітці Марисі знайти її родину. А після завершення всіх справ краснолюдки повертаються до свого підземелля...

У яких відомих вам казках діють гноми, феї та ельфи? У м. Вроцлаві встановлено бронзові статуетки, яких називають *вроцлавськими гномами* (польськ. *краснолюдками*). Подивіться в інтернеті, які вони.

 Про гномів-краснолюджів і сирітку Марисю
(Скорочено)

Підземок зустрічає сирітку Марисю

I

Де в Карпатах сива скеля Підвелася над потоком, Там стояла біла хатка, Що Небесним звалась Оком.	Чи тому, що тихий струмінь Плив край неї в піні білій І блакитний клаптик неба Коливав на сивій хвилі?
Вже ніхто не пам'ятає, То й питатися не треба, Чом отак назвали хатку, Що стояла просто неба.	Чи тому, що їй світила Угорі вечірня зірка, Мов тужливе, срібне око, Що у горі плаче гірко?
Чи тому, що їй всміхались, Ледь проблиснувши в заграві ¹ , Перші промені ранкові, Ніби очі золотаві?	Наставав у світлі ранок, Ранній вечір сяв тіні, І ніхто не знав, що горе В бідній житиме хатині.

...А вона собі стояла
У міжгір'ї над потоком —
Невеличка біла хатка,
Що Небесним звалась Оком.

II

Може, горлиця у лісі Сумно-жалібно туркоче? Може, тужить соловейко, Що весна прийти не хоче?	Хто ж сирітку пожаліє? Хто розрадить горе чорне? Хто їй дасть окраєць хліба? Хто чуже дитя пригорне?
Чи шумить в грозу діброва, Аж дерева стогнуть глухо? Чи, кружляючи над полем, Квилить біла завірюха?	У білесенькій колісці Колихала її мати, А тепер в чужій оселі На долівці треба спати. (...)
Ні, не тужить соловейко, Ані голуб в темнім гаї. То Марися гірко плаче, Бо матуся умирає.	Сіло сонце за крайнеба, Сходить місяць за горою. Доглядала мати доньку, Та лишила сиротою (...)

¹ *Заграві* — відблиск на небі від яскравого світла.

IV

Отака була доля сирітки Марисі, яка мала волосся, мов сонячне проміння, очі, мов лісові фіалки, а в серці — тугу та жаль.

— Марисю, сиротино, — питає, було, господиня, що в неї Марися пасла гуси, — чому ти не смієшся, як інші?

А Марися:

— Не можу я сміятися, бо в полі зітхає вітер.

— Марисю, сиротино! Чому ти не співаєш, як інші?

А вона:

— Як же мені співати зараз, коли по гаях плачуть берези?

— Марисю, сиротино! Чому не радієш, як інші?

А вона:

— Як же мені радіти? Гляньте: — на землі роса блищить сльозами.

Отака була Марися. (...)

Не раз траплялося, що мати снілася вночі Марисі.

Тиха-тихесенька, біла-білесенька йшла вона по хаті, як місячний промінь, і, як промінь, оповивала сяйвом голову своєї сирітки.

Марисі тоді снілося, що на неї світить сонце й навколо пахнуть квіти. Вона простягала руки до матері й шепотіла уві сні:

— Ви прийшли, матусю?

— Прийшла, донечко! — відповідав любий голос, тихий, мов подих. (...)

І знову зникала, тиха і ясна, мов місячний промінь, а сирітка, зітхаючи, прокидалася і жадібно хапалася за роботу. Вона робила, як могла та як уміла, за куток у чужому запічку, за оберемок соломи, що на ній спала, за ложку страви, яку з'їдала, за цупку полотняну сорочку, котру носила завжди.

Узимку вона колихала хазяйську дитину, тягала важкі відра з криниці й оберемки хмизу з бору, а влітку пасла гуси.

Через те люди на селі кликали її Марисею-гусятницею або Марисею-сиріткою. Отак звали її рік, звали й другий, аж поки зовсім забули, що ця дівчина зветься Кукулинкою, бо вона донька Кукулини — отієї жалісливої жінки, котра рятувала Підземка, коли його хотіла побити лиха молодиця. Тепер і сама дівчинка, коли питали, як її звати, відповідала:

— Сирітка Марися!

Лука, де пасла гуси сирітка Марися, знаходилася біля лісу, далеченько від села, що його з давніх-давен називали Голодною

Вулькою¹, бо зéмлі були там неродючі, хліба давали мало, і люди частіше голодували, ніж наїдалися досхочу.

На миршавій травичці та на розлогих водах годувалися цілі табуни гусей, а як вони загелгочуть і кинуться бігти, лопочучи крильми, то зчинять такий галас, що його чути верст за три звідти.

Усі діти в селі мали клопіт із тими гусьми, бо випасали їх хто в табуні, а хто окремо — як кому наказано вдома.

Надвечір гусячий табун розбивався на невеличкі табунці, і кожний пастушок гнав свої гуси додому.

Тоді в усій Голодній Вульці тільки й лунало:

— Гиля, гуси! Гиля, гиля, додому!

Сирітка Марися пасла свої гуси сама, край лісу на галявині. Їх було тільки семеро, і господиня не хотіла, щоб вони паслися разом з усіма. Марися тільки раділа із цього, бо інші діти сміялися з неї: то в хованки бавитися не вміє, то в зайчика не дуже швидко бігає, а то не хоче танцювати разом з усіма дівчатками на траві.

Це була правда. Чи то Марися не мала сили, бо жила на чужих хлібах, чи завжди була сумна через своє сирітство, але вона таки не любила бігати навзаводи, танцювати чи бавитися з дітьми в зайчика. Зате любила співати, і пісеньок знала стільки, що могла виспівувати хоч цілий день.

Але найдужче любила Марися й найчастіше співала пісеньку про сирітку, яка кличе гусей додому, бо цю пісеньку було наче про неї складено. Коли призахідні заграви починали згасати над лісом, Марися заводила тонким, жалібним голоском:

Гиля, гиля, сірі гуси!

Гиля, гиля, по стежині!

Ніч заходить — я боюся:

Хто pomoже сиротині?

Це була чудова пісенька й так брала за серце, що як хто йшов мимо — завжди зупинявся й слухав, а часом і витирав сльози.

Від кого навчилася Марися таких пісеньок — невідомо; якби спитали її саму, то й вона б не знала.

Може, навчив її шумливий темний бір, може, лісові трави, що нашіптували тихі слова; може, гайок, оповитий молодим весняним листям, що злегка тріпоче від вітру й гомонить-гомонить без

¹ Власна назва, утворена від слова *воля*.

упину, неначе живим голосом. А може, навчила тиша, яка мандрувала полями й перелогами¹ та легенько бриніла, наче співало саме повітря.

Сирітка Марися прислухалася до всіх навколишніх голосів, часом забуваючи навіть про холод і голод, а як сідало сонце й треба було повертатися додому, сама не знала, чому так хутко минув день.

Їй і на думку не спадало, що з лісової хащі пильно стежать за нею хитрі, бистрі очі, що виглядає її ніхто інший, як хижий, підступний Саделко, той самий лис, котрий ще недавно жив біля Кришталевого Гроту, а тепер вирив собі в цьому лісі нору під стовбуром поваленої сосни й сидів нишком, наче святий та божий, а сам тим часом нюшив² і роздивлявся, звідки б йому краще вхопити ласий шматочок.

Найбільше у світі Саделко любив гусятину. Великих гусячих табунів, що їх пильно стерегли дужі хлоп'ята, хитрий лис уникав, а вистежував саме тих сімох гусей, що їх пасла сирітка Марися. День у день він підкопувався до луки.

Марися пасла свій табунець, і гадки не маючи про напасника; шовечора безбоязно гнала гуси додому; єдиним її помічником був жовтий пес Гасьо, який дуже любив дівчинку та цілими днями сидів біля неї на луці.

Саделко люто ненавидів цього песика. (...)

V

Уже в місячному світлі здалека видно було Голодну Вульку. Скробек прямував до неї, збочивши з битого шляху. Раптом він обернувся до краснолюдків, що їхали на возі, і мовив:

— Як на мій дурний розум — не треба б вас, паненята, висипати всіх разом, бо коли в одному селі прибуде раптом стільки їдців, почнеться така дорожнеча, що ну! Настане голод...

— Правда твоя! — притакнув із воза чийсь голос. То був Підземок, що зарився в сіно по самі вуха.

— Отож треба вас розпорошити по двоє, по троє і по п'ятеро. І вам, паненята, буде краще, і людям у селі легше.

Тут озвався король:

¹ *Переліг* — земля, яку або ніколи не обробляли, або не обробляли кілька років для відновлення родючості.

² *Нюшити* — вистежувати когось або щось.

— Ти маєш розум, чоловіче! Роби, як кажеш.

Скробек зупинив коняку, почухав потилицю і, показуючи на придорожнє село, мовив:

— Ось, приміром, якби в цьому селі покинути двох або трьох? Жили б не тужили, бо це Ситна Вулька — найбагатше село на всю околицю. Кожний тут — хазяїн на всю губу, кожний гладкий, мов годований віл. Жінки та діти аж качаються, мов кулі, — такі круглі й товсті. А чого б то їм не бути товстими, коли в кожній хаті з ранку до ночі варять, присмачують, солять — готують, наче на Великдень? Як сяде дядько до миски зранку, то встане аж опівдні, аби сісти за другу миску.

— Стій! Стій! — заверещав Підземок. (...) — А ти, чоловіче, часом, не брешеш?

А Скробек йому:

— Чого б то я брехав? Правда — і квит!

— Харчу, кажеш, досхочу?

— Аби тільки пузо витримало.

— І присмачено добре?

— Сало аж на бороду капає.

— А миски великі?

— Як місячне коло!

А місяць саме став заходити.

— Ну, коли так, — мовив Підземок, уклоняючись Блисткові, — я залишаюся тут, найясніший королю!

Він обняв королівські коліна, гукнув: «Прощавайте!» товаришам і наказав Скробкові, щоб той звернув до села.

Та коли Скробек звернув, віз раптом зачепився за камінь колесом, струсонувся, аж підскочив, і Підземок, як стояв на полудрабку¹, так і полетів сторчголов² додолу.

Він, щоправда, не забився анітрохи, бо впав на глибокий, сипкий пісок, мов на перину, але зчинив такий галас, що всі пси попрокидалися в селі та шалено загавкали.

На це гавкання обіззався спершу перший гусак, потім другий; то тут, то там загалготіли гуски — перша, друга, десята, двадцята — і на подвір'ях, і в хлівцях знявся такий лемент, наче село зайнялося від пожежі.

¹ Полудрабок — бічна частина воза.

² Сторчголов — униз головою; стрімголов.

— Ой, кісточки мої, кісточки! — верещав із переляку, обмацуючи ребра, Підземок, але за гавканням і гелготінням його майже не було чути.

Скробек шмагонув коняку й погнав чвалом. Підземок нарешті підвівся, оглянувшись, побачив, що поруч нього ще хтось шпортається в піску, а коли місяць визирнув із-за хмари, вельми здивувавшись, упізнав Кошалка-Опалка.

— Чи не дурять мене очі? — спитав Підземок. — Невже це ти, учений мужу?

— Авжеж це я, брате! — відповів Кошалек.

— Невже й ти впав із вола?

— Е, ні. Я скочив додолу з дозволу короля. Ти ж розумієш, брате: як чути отаке гусяче гелготіння — десь тут мають бути й самі гуси. Ти втямив?

— Атож, утямив.

— А як є гуси — має бути і їхнє пір'я... Хіба ж ні?

— Як двічі по два — чотири! — вигукнув Підземок.

— А є пера, — вів далі вчений муж, — то я напишу книжку замість тієї, що загубив. Правду я кажу?

— Святу правду! — ствердив Підземок. Та хоч він і підтакував другові, проте, щиро кажучи, не дуже радів, думаючи, що тепер доведеться паювати¹ на двох чудові страви, які йому обіцяли. Отож за хвилину Підземок мовив:

— Знаєш що, учений муже? Як на мене — не треба мудрецеві пхатися між прості люди, сідати разом із ними до миски! Так легко й спалюжити свою вченість... То ось моя рада: я піду в село, а ти в ліс. Як настане ніч і всі поснуть — я приведу тебе, і ти, брате, доїси рештки нашої вечері. Хоча воно, може, і скупенько буде часом — дарма, бо ж не самим хлібом живе людина. Принаймні твій гонор² буде врятований. А гонор — це головне!

— Добре радиш, любий брате! — зворушено вигукнув Кошалек, кинувся на шию Підземкові й ну його обнімати та цілувати!

Підземкові аж ніяково стало, що друг так охоче прийняв його підступну раду, але голос пожадливості був у ньому куди дужчий, ніж голос доброго серця, отож він миттю притлумив ніяковість і, розцілувавшись із Кошалком, сам провів його у двір, а тоді, ховаючись нишком попід тинами, попрямував до найбільшої хати.

¹ *Паювати* — ділити на частини.

² *Гонор* — гідність, честь.

Не було, мабуть, у світі більшого розчарування, ніж те, що спіткало в цій хаті Підземка!

У коморі така порожнеча, що й миша б здохла, у діжі замість хліба — висівки; сала й на зуб немає; крупів — теж; смальцю та гусячих шкварок — і духу не чути.

Зазирнув Підземок у горщики — порожнісінькі: не знати навіть, чи в них учора варилася страва; заглянув у миски, у ринки — те ж саме.

Він помчав до сусідньої хати — і тут не краще. Оглянув п'яту, десяту — скрізь немає їжі. Зиркнув на людей, які спали по хатах, — сама шкіра та кістки.

Ніде навіть постелі путньої немає, ніде не видно достатку. Ані доброго коня в стайні, ані корови в хліві. (...)

— Ах ти ж, паскуднику! — гукнув Підземок, стиснувши кулаки з люті. — Он як ти мене обдуриш! Оце вскочив! Оце потрапив у біду! А той брехун ще казав, що тут сало по бороді тече, а харчу — скільки пузо витримає! (...)

Уже розвиднялося, і дедалі дужче впадало в око, яке це вбоге село. І тут Підземок зупинився на роздоріжжі, задер голову й поволі став вичитувати напис на дошці, прибитій до стовпа.

Читав, читав — власним очам не повірив. Засліпило його, чи що?

«ГОЛОДНА ВУЛЬКА».

Він зупинився і знову почав читати по складах: «Го-лод-на Вуль-ка»! Так і є: «Го-лод-на»!

Нещасний Підземок заламав руки й занімів, охоплений невимовною турботою, а сонце тим часом поволі впливало з-за дерев.

VI

Тим часом Кошалець-Опалець, походжаючи ліською галявиною, аби хоч трохи зігрітися, натрапив на височенький піщаний пагорбок, під яким вирито глибоку нору. Ледве кинувши на неї оком, одразу можна було вгадати — то лисячий барліг.

Але наш літописець, який усе життя прожив, утупивши в книжку очі, мало розумівся на таких речах.

Він зупинився і застиг, думаючи, що то воно таке. (...)

І почав обходити навколо, пильно придивляючись до нори.

Раптом звідти обережно визирнув гострий писок, тоді руда голова з вогненними очима та гостреними білими зубами. Ви-

зирнула, зникла й знову визирнула, а слідом за нею виповзло з нори гнучке Саделкове тіло.

Хитрий лис одразу впізнав Кошалка-Опалка, але, прибравши поважного байдужого вигляду, підступив до нього й мовив:

— Хто ти, незнаний мандрівнику, і чого шукаєш у цій місцині, присвяченій науці та чесноті?

— Я — придворний літописець короля Блистка з Кришталевого Гроту, до послуг Вашої милості, — чемно відповів Кошалек-Опалек.

— Ах, це ти, учений муже! — вигукнув Саделко. — Який щасливий випадок привів тебе сюди? Та невже ти не впізнаєш мене? Я — Саделко, учений автор багатьох наукових книжок — той самий, котрого ти ласкаво відвідав кілька днів тому.

Кошалек-Опалек лягнув себе по лобі й мовив:

— Аякже! Пам'ятаю! Просто я забув на мить! Дуже прошу, пробачте мені, Ваше добродійство! (...) Ох! — застогнав Кошалек-Опалек. — Мене сьогодні спіткало найбільше лихо, яке тільки може спіткати письменника. Книжка моя знищена, а перо зламане!

— Зламане?! — підхопив Саделко, й очі заблищали, а зуби наче стали ще гостріші. — Але ж немає нічого легшого, як знайти перо й навіть не одне. Сотню пер я ладен подарувати Вам, шановний колего, за дрібну-дрібнесеньку, крихітну, як піщинка, послугу! І навіть сьогодні! За годину! (...) Тут поблизу є пес, якого я просто бачити не можу! Чи тому, що він бридкий із себе, а чи тому, що має погані звички: цілісінький день б'є байдики — сидить біля сімох жалюгідних гусенят, яким до того ж нічого не загрожує. Одне слово, я глибоко зневажаю цього нікчемного пса й дуже хотів би позбутися його бодай на хвильку. А він, клятий, мов на злість, приходить із малим, обдертим дівчам і тими миршавими гусками от сюди, на луку край лісу, саме навпроти моєї оселі, й отрує години, присвячені моїй науковій праці. Отож, як він сьогодні прийде, подратуй його трішечки, любий колего, хай поженеться за тобою і відбіжить хоч трохи далі, а я тим часом спокійно писатиму твір, що його обмірковую вже здавна. За це я подарую тобі цілісінький пучок найкращого пір'я, котре до того ж має чарівну властивість: як візьмеш пір'яну в руку та заснеш із нею звечора — уранці прокинешся і побачиш, що вже чверть книжки написано. Он яке то пір'я!

У Кошалка-Опалка заблищали очі. Він ковтнув слину й мовив:
— Звісно, звісно, з великою охотою! Від щирого серця! Будь ласка, Ваше добродійство, використовуйте мене, як самі схочете! Я весь до Ваших послуг! (...)

А вже ранкова мла почала поволі танути; блиснула чиста блакить весняного неба. (...) За хвилину вже чути, як лунко виляскують пуги¹ й тонкі дитячі голоси гукають:

— Гиля, гуси! Гиля!.. На пашу! (...)

Тільки з одного двору поспішає на луку край лісу невеличкий табунець гусей: четверо білих і троє рябих.

Гуси жене сирітка Марися, у цупкій полотняній сорочині, у синій спідничці, боса. Убога одіж її охайна й чиста, золоте волосся заплетене в кіски, личко гарненько вмите. Марися іде по вулиці так легко, що травичка під нею майже не вгинається.

Біля Марисі біжить невеличкий жовтий песик, весело крутячи хвостом і час від часу погавкуючи, якщо котра гуска схоче відбитися від табунця. З таким добрим помічником Марисі не треба батога на її черідку, і вона тримає в руці лише вербову гілку. (...)

Пильний Гасьо раз і другий оббіг свою черідку: там скубнув рябу гуску, щоб не заходила далеко в поле, там гавкнув на білу, щоб трималася гурту... Потім ліг на узліссі й став дивлятися в хащу.

Він був на диво чуйний, оцей маленький песик! (...) Зненацька Гасьо насторожився і загарчав раз і другий. У ліщині попід самим бором щось ворухнулося, зашаруділо й принишкло. Гасьо звівся на передні лапи й, нашорошивши вуха, чекав, що буде далі. Знову почувся шерех, і знову все змовкло. Гасьо загарчав, вишкіривши зуби. (...)

Тим часом із ліщини виглянув малий дивовижний чоловічок у червоному каптурі, з довгою бородою, з окулярами на величезному носі. Виглянув і закивав на Гася пальцем. Песик підхопився і гайнув до ліщини, але кумедний чоловічок уже виглядав з іншого куща, знову киваючи пальцем. Гасьо кинувся далі, та чоловічок маячив ген біля третього куща й без упину кивав пальцем. (...)

Розшалілий Гасьо кинувся до дерева, гавкаючи так люто, що Марися раптом отямилась і, почувши, як несамовито захлинається десь удалині її вірний помічник, злякано загукала: «Гасю, Гасю!» — Та й побігла з пагорка просто в хащі.

¹ *Пуга* — батіг, мотузка, якою поганяють тварин.

Цього тільки і чекав Саделко. Одним стрибком він опинився серед гусей, схопив ближчу гуску за горлянку й задавив, перш аніж вона встигла крикнути: «Рятуйте!» Жбурнув неживу в куці, потім ухопив другу гуску скраю та з такою люттю затопив їй гострі зуби в шию, що вона враз замовкла навіки. Саделко відтяг і її в куці, а тоді стрибнув назад.

На луці знявся страшений галас, перелякані гуси кинулись од розбійника врозтіч; одні чимдуж дріботіли в поле, інші намагалися підлетіти.

Але Саделко вмить наздогнав найкращу рябу гуску, задавив її та, щосили жбурнувши на землю, помчав слідом за її подругами, які, знесилівши, з пронизливим гелготом падали додолу перед самісінькою пашею Саделка.

Марися почула цей неймовірний лемент і гукнула нелюдським голосом:

— Ой, рятуйте! — І щодуху помчала з лісу до своїх гусей.

Тим часом Саделко загриз останню рябу гуску, облизав криваву пашеку й став, дивлячись вогненным оком на вчинене ним побоїще.

Наче підхоплена вихором, простягнувши руки, мчала Марися з лісу. Добігла, глянула на неживих гусей та скрикнула:

— Ой лишенько! — Й упала на землю.

VII

Той, хто опинився сьогодні вдосвіта біля лісу, побачив би дуже кумедне видовище.

Маленький чоловічок у червоному каптурі виробляв дивовижні штуки. Він перестрибував із купини на купину, хапаючись за гостру осоку, і то пірнав у високі трави, мов плавець у воду, то груз у порослих мохом баюрах¹.

Це був ніхто інший, як наш знайомець — Підземок. Але як же він змінився! Де подівся колишній товстун? На ньому залишилося стільки жиру, як на комарові сала. Просторий плащ висів, наче позичений, худі ноги, мов палички, стриміли в пантофлях, які спадали щохвилини, величезна голова хиталася на тонесенькій шиї (...).

От що зробили подорож і життя в Голодній Вульці з нашого поважного товстуна! (...)

¹ *Баюра* — велика, глибока калюжа.

— Хай бог милує! У яке лихо я втрапив і що мене чекає далі?!
О проклята Вулько! Ти мала бути ситною, а яка ж ти голодна!
О брехливий чоловіче! Навіщо ти привіз мене на таку недолю?!

Він ще промовляв, коли йому раптом почулося, наче неподалік хтось гірко плаче.

Підземок трохи стягнув каптура й, притуливши до вуха руку, став прислухатися.

Справді, хтось плаче й ніби дитячим голосом...

— Щоб я пропав! — мовив Підземок, який завжди брав до серця чужу біду. — Щоб я пропав, коли цій бідоласі ще гірше, ніж мені самому! Піду побачу, що там таке...

Він миттю забув про голод, звернув із болота в ліс (...).

Насилу вибравшись з очерету, що стояв тут щільною стіною, він побачив край лісу невеличку луку й малу дівчинку, яка сиділа серед луки на пагорку й, затуливши обличчя руками, гірко плакала.

Серце доброго краснолюдка здригнулося від жалю; він хутко підійшов до дівчинки й спитав:

— Чого ти плачеш, моя люба панночко, хто тебе скривдив?

Марися здригнулася, опустила руки й глянула на Підземка широкими очима, зацікавившись з подиву.

А Підземок знову:

— Не лякайся, будь ласка, люба панночко, бо я твій щирий друг і приятель!

— Ой лишенько! — шепнула Марися. — Що воно таке? Мале, як грудочка, а говорить людським голосом! Ой лишенько! Я боюся!

Вона підхопилася, змахнувши рученятами, мов пташеня крильцями, і вже налагодилася тікати.

Але Підземок заступив їй дорогу:

— Не тікай, моя люба панночко! Я краснолюдок Підземок і дуже хочу тобі допомогти.

— Краснолюдок! — повторила Марися. — Знаю! Матуся казала мені не раз, що краснолюдки — добрі.

— Ваша матуся, панночко, казала щирю правду! — радісно вигукнув Підземок. — Я б охоче подякував їй за це.

— Моя матуся вмерла.

— Умерла? — проказав Підземок сумно. — Ой, яке важке слово! І камінь легший за нього, — він похитав головою та зітхнув: — А як же звали вашу матінку?

— Кукулина! — відповіла Марися.

— Кукулина?! Ах ти ж, моя любонько! Та ми знайомі! То це ви, панночко, та сама крихітка Марися, яка лила срібні слізючки від жалю, коли мене мало не вбила злюща жінка! Ах ти ж, моя королівно! От як ми зустрілися! От як нас доля звела! Кажі, наказуй, що мені робити, аби хоч трохи полегшити твою тяжку долю!

Але Марися, згадавши про своє нещастя, заридала ще дужче.

— Ні, ні! — приказувала вона, плачучи. — Ніщо вже мене не потішить.

Підземок спинився перед нею ... і як міг почав заспокоювати найніжнішими словами:

— Шкода твоїх блакитних очей, моя хороша панночко, на такі гіркі сльози!

А Марися йому:

— Я зовсім не панночка, я Марися-сирітка!

— То я ще охоче допоможу тобі, панночко, коли ти сирітка! Тільки ж годі плакати, годі! Де твоя хата?

— У мене немає хати! Господиня, у котрої я пасла гуси, вигнала мене геть.

— Яка лиха, нечесна жінка! — обурився Підземок.

А Марися хутко:

— Ні, ні! То я лиха! Я нечесна! Через мене лис задавив наших гусей! Ой гусоньки мої, гусоньки! — вигукнула вона жалібно, знову затулила обличчя долонями й зайшлася плачем.

Підземок узяв її за руки:

— Сльозами тут не зарадиш! Треба повертатися додому!

— Ні, ні! — жалібно голосила Марися. — Не можу, не хочу йти додому! Піду в білий світ! У ліс піду! Куди очі бачать!

— А що в лісі робитимеш? Та й світ — теж не грядка в городі, його не обійдеш навколо. Ні до чого це!

Тут Підземок почав скубти та шарпати сивого вуса, дивлячись у землю, і нарешті мовив:

— Може б, я заплатив господині за твоїх гусей? Багато їх там було?

Але Марися зайшлася голосним плачем, приказуючи:

— Що? Що мені з того, коли мої гусочки неживі? Задушені, повбивані! Ой лишенько, ой лишенько!

Бачачи такий гіркий жаль, Підземок замислився та знову став дивитися в землю, скубучи себе за вуса. Нарешті мовив:

— Ну, як так — нічого не вдієш, треба йти до королеви Татри. Лише вона одна може тут зарадити.

Марися вмить підвела на нього свої блакитні зірочки-очі, у яких спалахнула надія, і спитала:

— А вона добра?

— Бачу: ти не на свій вік розумна, — відповів Підземок, — не питаєш, чи могутня королева, а питаєш, чи добра. Що важить могутність, як немає доброго серця? Нічого або ще й менше! Отож, як ти мене своїм бистрим розумом так підбадьорила, ходімо в дорогу разом. Хоча вона тяжка й далека, але я радий буду допровадити тебе до королеви Татри. Сирітські сльози треба втерти, а їй самій — допомагати.

Марися підвелася із землі, утерла сльози й сказала просто:

— Коли так — ходімо!

І вони вирушили в путь.

(Переклад Марійки Підгірянки)

1. Розкажіть про життя Марисі-сирітки. Чому люди її називали гусятницею? **2.** Який вигляд мають гноми-краснолюдки? Де вони живуть? Чим займаються? **3.** Чому вони вирішили допомогти дівчинці? **4.** Прочитайте уривок казки, у якому Скробек переконував Підземка зійти вже в найпершому селі. Як ви вважаєте, чому він так зробив? Чи правильно вчинив Підземок, що не пішов разом із Кошалком-Опалком? Чи змінилася б історія, якби гноми залишились удвох? **5.** Знайдіть цитати, які свідчать про любов Марисі до рідної землі та природи. **6.** Які чесноти й ідеї втілені в образах Марисі, Підземка, Саделка й Кошалка-Опалка? Кого з них ви вважаєте позитивними героями (героїнями), а кого — негативним? **7.** Розкажіть від імені Марисі про пригоду, що з нею трапилася. **8.** Знайдіть в інтернеті відео- та/або музичні фрагменти, які підходили б для ілюстрування казки. **9.** Прочитайте уривки, у яких ідеться про ставлення різних персонажів до сироти. Чи всі вони є відповідальними щодо знедоленої дівчинки? Чи погоджуєтеся ви зі словами Підземка, що «сирітські сльози треба втерти»? **10.** Марисю було покарано за недогляд гусей. Але чи правильно вона вчинила, відмовившись повертатися додому? Обґрунтуйте. **11.** Чи могла Марися запобігти ситуації, у якій лис поїв її гусей? Як? **12.** Опишіть, як Марися і Підземок ішли до королеви Татри та чим вона їм допомогла. **13.** Напишіть три висновки, які ви зробили для себе, прочитавши казку.

Угорська література

Ервін Лазар
1936–2006

Ервін Лазар народився в м. *Будапешті* (Угорщина). Писав переважно для дітей та молоді. Для його творів характерні політ фантазії, інколи — абсурдні ідеї, які часто походять із його дитинства. Письменник ніколи не заграє з дітьми, він спонукає юних читача або читачку замислитися.

Твори Е. Лазаря, перекладені багатьма мовами, здобули популярність у різних країнах.

Грані художнього твору

Казка «Диво-аптека» увійшла до збірки «Пригоди Берці Боба». Берці Боб самотньо живе у своєму лісовому будиночку, але в кожній казці зустрічається з якоюсь цікавою особою. Його сусід Рімапентекі Рімаї Пентек самовіддано шукає рецепт дивонектару, який перетворить усіх людей на добрих, але це йому не вдається. У лісі Берці Боб зустрічає Дюрку Палінкоша, таємничого письменника й авіаконструктора, гарячкуватого Золі Рева та дивного невдачу-чарівника Нуусі-Куусі. В останній частині Берці Боб разом з антизлочинним лейтенантом Лопезом Лапазі виходять на боротьбу із жорстокою владою Саурелли Останньої, і їм необхідно задіяти всі свої знання, щоб урятувати прекрасну Шаріу Бедебунк.

Використовуючи текст казки, напишіть 4–5 назв негативних рис характеру, доберіть до них антоніми.

Диво-аптека

— Що Ви собі дозволяєте?! — кричав на свого першого покупця Рімапентекі Рімаї Пентек у своїй новій аптеці, яку щойно відкрили на головній площі Рімапентека.

— Як це зрозуміти, що я собі дозволяю? — і собі підвищив голос перший покупець. — Чи не на Вашому магазині написано, що це аптека?!

— Написано, — сказав Рімапентекі Рімаї Пентек.

— Тоді, чому Ви кричите, якщо я прошу у Вас аспірин? Де мені його просити, як не в аптеці?

— Там написано й те, хто є власником закладу, — сказав зверхньо Рімапентекі Рімаї Пентек.

— Мене не цікавить власник закладу, — сварився перший покупець, — мені треба аспірин — і крапка.

— Чи не думаєте Ви, що Рімапентекі Рімаї Пентек буде торгувати якимись там аспіринами, порошками від головного болю, жарознижувальними, чи засобами від спітнілих ніг, чи мазями для сідниць?

— А чим же ще Ви можете торгувати в аптеці? — сердився перший покупець.

— Тут продаються ліки не для тіла, а для душі.

В очах першого покупця промайнула зацікавленість.

— Від душевних проблем?

— Так, — відповів Рімапентекі Рімаї Пентек.

У цей момент його злість уже цілком випарувалася, він уже майже привітно дивився на першого покупця. У його випадку це вже було великим досягненням.

— Шановний друже! — продовжив він, дещо урочисто. Ви є першим покупцем, тому, що б Ви не захотіли купити, я віддам Вам цей товар безкоштовно. Вибирайте!

— Буду щирим, — схвильовано переминався з ноги на ногу перший покупець, — я не зовсім розумію, від чого можна отримати ліки у Вашій аптеці... хоча сподіваюся... але свої сподівання я навіть не наслідуюсь озвучити.

— Може, від заздрощів, зверхності, пихатості, боягузтва, зловтіхи, зловмисності... — Рімапентекі Рімаї Пентек кивав і продовжував: — А ще дріб'язковості, жадібності, честолюбства, фальшивої скромності, підступності, лінощів, ненажерливості, духовної обмеженості, жадоби до грошей та усіляких поганих рис характеру, від божевілля і прокльонів у мене є мазі, бальзами, краплі та пастилки.

— Це чудово! Пане, вибачте, що я посмів говорити з Вами підвищеним тоном. Тоді я не знав, що ви геній, рятівник людства. А разом із тим і мій рятівник. А від примхливості Ви теж маєте ліки?

— Маю, — відповів підозріло Рімапентекі Рімаї Пентек.

Перший покупець почав плескати в долоні й стрибати на дощах.

— Ви знаєте, у мене є примхлива, заздрісна, лінива та зверхня дружина, дріб'язкова й жадібна теща, ненажерливий, лінивий та

жадібний до грошей тесть, підступна невістка, зловтішний дядько, дайте мені для всіх, що потрібно: мазі, бальзами, пастилки, — усе одно, аби допомогло.

Рімапентекі Рімаї Пентек почухав потилицю.

— Але є невеличка проблема, — сказав він.

— Мене нічого не зупинить у тому, щоб я врятував своїх дружину, тещу, тестя, невістку та дядька. Я згодний на все, аби лиш отримати ці ліки. Розкажіть про ту проблему.

— Уся справа в тому, — продовжував Рімапентекі Рімаї Пентек, — що, маючи якусь проблему, кожний має сам для себе просити певні ліки, інакше вони не діють.

— Ви хочете сказати... — роззявив рота перший покупець.

— Так, — кивнув головою Рімапентекі Рімаї Пентек, навіть не дочекавшись кінця речення.

— Ну, цього ви можете довго чекати, — сказав сумно перший покупець.

— Що саме?

— Наприклад, щоб сюди прийшла моя дружина й попросила для себе ліки від примхливості, заздрощів, лінощів і зверхності.

— Чому ж цього не може статися?

— Тому що вона переконана в тому, що є доброзичливою, скромною та старанною. А про мене стверджує, що я заздрісний, лінивий, сварливий та зверхній.

— Завжди до Ваших послуг, — охоче заявив Рімапентекі Рімаї Пентек, — просіть ліки від будь-якої із цих вад, я з готовністю принесу їх Вам, і Ви не всигнете оком моргнути, як вилікуєтеся.

— Чи не думаєте Ви, що це правда?! Та щоб я — і заздрісний?! Та щоб я — і лінивий?! Та щоб я — і зверхній?! Це смішно!

— Але все-таки Ви сварливий. Зі мною Ви теж почали сваритися, як тільки ввійшли.

— Я?! Чоловіче, то ж Ви сварилися! Найкраще було б, якби Ви самі прийняли щось із Ваших прославлених ліків від сварливості. Таблетки, мазі чи бальзам.

— Ви — зверхній телепень! — закричав Рімапентекі Рімаї Пентек. — Геть звідси, бо я Вас викину, що аж загуде!

Перший покупець теж був не з боязких, тому почав кричати у відповідь. Певний час вони викрикували один одному найвідбірніші образи, потім покупець це набридло, він вийшов, грюкнувши дверима. Трі-і-ісь!

— А може, він правий, — замислився Рімапентекі Рімаї Пентек, — і мені треба прийняти таблетку від гарячкуватості? Та ні, — він махнув рукою, — це не гарячкуватість, це просто справедливість. Я справедливий, і немає про що говорити. А від неї не потрібно лікуватися.

Він так і не прийняв жодної таблетки. Сів, чекав на покупців. Ті приходили, але кожний із них хотів купити бальзами, мазі чи таблетки для інших. Для себе — ні. У собі вони не бачили жодних вад!

Через деякий час покупців не стало зовсім. У місті Рімапентек не виявилось жодної людини, яка б визнала, що вона зверхня, зловтішна, заздрісна, дволика, дріб'язкова чи жадібна... Якби ви жили в Рімапентеку, чи відвідали б ви аптеку Рімапентекі Рімаї Пентека? Так? Ні?

І так сталося, що збанкрутів наш бідний диво-аптекарь. Скляночки з мазями потріскалися, бальзами покрилися цвіллю, таблетки розсипалися, а він сам із розпачу кудись заховався, і ніхто не знає, де він живе й що робить.

(Переклад Єви Борисової)

- 1.** З якою метою перший покупець прийшов до аптеки?
- 2.** Розкажіть про те, як він дізнався, що це незвичайна аптека?
- 3.** У чому полягає незвичайність аптеки?
- 4.** Дайте відповідь на поставлене в тексті запитання: «Якби ви жили в Рімапентеку, чи відвідали б ви аптеку Рімапентекі Рімаї Пентека? Так? Ні?»
- 5.** Уявіть, що все-таки знайшовся такий мешканець, який визнав якусь свою ваду. Об'єднайтеся в пари й розіграйте діалог між цією людиною та аптекарем.
- 6.** Підготуйте та покажіть у класі рекламу-презентацію диво-аптеки.
- 7.** Запропонуйте Рімапентекі Рімаї Пентеку вирішення проблеми неприбутковості аптеки.
- 8.** Як ви думаєте, чому люди не бачили в собі жодних вад? Обговоріть це в класі.
- 9.** Як негативні риси однієї людини можуть вплинути на її оточення? Висловіть із цього приводу свою думку.
- 10.** Напишіть твір-роздум про суперечливість образу Рімапентекі Рімаї Пентека.
- 11.** Які висновки можна зробити з прочитаного тексту?

Румунська / молдовська література

Іон Крянґе
1837–1889

Іон (Йон) Крянґе (Крянґа) народився в сім'ї селянина в с. *Хумулешт* (нині *Румунія*). Закінчив педагогічні курси й працював учителем — запроваджував навчання азбуки та правопису в початкових класах за допомогою дитячої інтуїції та простоти сприйняття дітьми навколишнього світу.

Відомі в усьому світі такі казки письменника, як *«Коза з трьома козенятами»*, *«Гаманець з двома монетами»*, *«Бабина дочка й дідова дочка»*, оповідання *«Дядько Іон Роате і Об'єднання»*, *«Дядько Іон Роате і Куза Воде»*, *«Дядько Никифор-Пустун»*.

Грані художнього твору

У казці *«Бабина дочка й дідова дочка»* художньо опрацьовано мандрівний сюжет, який трапляється у фольклорних казках багатьох народів світу. У творі йдеться про несправедливе ставлення до рідної та нерідної доньок. Батько не може захистити рідну дитину й у всьому слухається лиху жінку. Але такі риси характеру, як працьовитість, скромність, терплячість, покірність, милосердя, співчуття та шанобливе ставлення до інших, допомагають його дочці перемогти життєві негаразди. За свої поневіряння та високу мораль пасербиця отримує гідну винагороду. Добро перемагає зло, як завжди буває в казці!

Пригадайте казки інших народів світу про рідну й нерідну доньок, зокрема українську. Порівняйте. Як ви розумієте поняття «мандрівний сюжет»?

Бабина дочка й дідова дочка

Жили колись собі дід і баба. У діда була дочка, і в баби була дочка. Бабина дочка потворна й ледача, пихата та зла. Вилежувалася вона день при дні, а всю роботу переклала на дідову дочку. Зате дідова дочка була вродлива, до роботи беручка й серцем лагідна. Але від злої сестри та від мачухи дівчині життя не було. І хоча вона працювала з раннього ранку до пізньої ночі не розгинаючись, баба все одно наговорювала дідові на неї: вона, мовляв, неслухняна, ледача та безсоромна. А все це баба казала для

того, щоб дід вигнав свою дочку десь на чужину в найми, бо вона, мовляв, псує і її донечку.

А дід, бувало, розвісить вуха та й вірить кожному бабиному слову. Одного разу, наслухавшись бабиних балачок, дід розгнівався, покликав до себе доньку та й каже:

— Дитино моя, погано ти робиш, нікого не слухаєш, перечиш старшим, отож не можна тобі далі в нас жити. Щоб не було через тебе більше чвар, іди собі на всі чотири сторони. Я ж тобі тільки раджу: куди б ти не пішла, скрізь будь слухняною, і покірною, і роботящою.

Стислося серце в бідолашної дівчини, поцілувала вона батька й пішла куди очі бачать, а сама плаче, гіркими слізьми вмивається.

Довго чи недовго йшла вона, коли це виходить їй назустріч собака худючий-прехудючий, ребрами світить. Побачив він дівчину та й каже:

— Пожалій мене, дівчино прекрасна, доглянь, трудівнице щира, може, я тобі колись у пригоді стану!

Пожаліла дівчина собаку, лагідно погладила його, викупала гарненько й пішла далі, радіючи в душі, що добре діло зробила.

Небагато вона пройшла, як побачила гіллясту грушу, усю у цвіту, але вкриту силою-силенною гусені. Груша й каже дівчині:

— Пожалій мене, дівчино прекрасна, доглянь, трудівнице щира, оббери з мене гусінь, колись і я тобі в пригоді стану!

Дівчина обламала сухе гілля, обібрала гусінь і пішла далі. Іде вона, іде, коли бачить занедбану, замулену криницю. Криниця й каже:

— Пожалій мене, дівчино прекрасна, доглянь, трудівнице щира, колись я тобі в пригоді стану!

Дівчина вичистила криницю і пішла. Невдовзі вона побачила піч, на якій глина потріскалася, та й уся вона ледь купи тримається. Піч і каже їй:

— Дівчино прекрасна, трудівнице завзята, доглянь мене, може, і я тобі колись у пригоді стану!

Дівчина обмазала піч, і стала піч така гарна, що любо й глянути.

Дівчина йшла не лише вдень, а й уночі. Одного чудового ранку, продираючись крізь лісові хащі, вона натрапила на мальовничу галявину, де під плакучою вербою стояла хатинка. Звідти вийшла бабуся і лагідно запитала:

— Хто ти така, дитино, і чого шукаєш у цих краях?

— Я бідна дівчина, бабусю, сирота. Хочу найнятися десь на роботу, але нікого тут не знаю, та ще й заблукала.

— Бідолашна дівчина! — каже бабуся. — Я — Неділя свята. Послужи мені сьогодні один день, а як добре впораєшся з роботою, то підеш від мене не з порожніми руками.

— Гаразд, бабусю! Але я не знаю, що треба робити.

— Покупаєш і нагодуєш моїх дітей, та вони зараз ще сплять, потім звариш мені обід. І щоб він був ні холодний, ні гарячий, а такий, як треба.

Дівчина відразу взялася до роботи. Приготувала купіль, потім вийшла й гукнула:

— Дітки, дітки, ідіть купатися!

І що ж тут сталося? Увесь двір і ліс заповнило безліч різних гадів, великих і малих звірів. Дівчина, однак, не злякалася і стала їх одного по одному, ніби справді малих діток, мити та вимивати. Потім почала обід варити. А коли повернулася Неділя свята й побачила, що її дітки чисто викупані, добре нагодовані, то дуже зраділа. Тоді почала сама обідати, а дівчині звеліла піти на горище й вибрати там на свій смак скриньку, але не відкривати її, поки не повернеться додому, до свого тата. Дівчина піднялася на горище й побачила там безліч скриньок: одні нові та гарні, інші старі й гірші. Вона не була жадібною, вибрала собі найстарішу та найгіршу скриньку. Побачивши, яку скриньку вона вибрала, Неділя свята спохмурніла, проте нічого не сказала й дівчину в дорогу благословила.

Узяла дівчина скриньку й пішла до батьківської хати тією ж дорогою, якою прийшла сюди. Іде й бачить обмазану її руками піч, а в ній — повно рум'яних пирогів. Поїла дівчина пирогів, ще й у дорогу із собою взяла.

Згодом побачила криницю, яку вичищала своїми руками, там тепер було повно чистої та холодної води, а на цямрині срібні кухлики стоять. Напилася дівчина, узяла кухлики, пішла далі й прийшла до груші, яку порятувала своїми руками від гусені. А на ній груш — аж гілля гнеться, і всі жовті, стиглі та солодкі, як мед. Поласувала дівчина грушами, ще й у дорогу із собою прихопила.

Довго чи не довго йшла дівчина, коли це назустріч їй собака — веселий, гладкий, а на шиї намисто із золотих монет. Собака вдячно подарував дівчині намисто за те, що вона вилікувала його.

Отак і прийшла дівчина додому. Як побачив її дід, то на радощах аж заплакав. Дістала донечка срібні кухлики, золоте намис-

то із шиї зняла й подала батькові. Потім відчинила скриньку — а звідти вискочили табуни коней, а за ними вийшли череди худоби, та ще й потім отари овець.

Побачив дід таке багатство й аж помолодів. А баба розхвилювалася, та так, що від злості ледь не луснула. Пещена бабина дочка закопилила губу й каже:

— Не сумуй, мамо, я ось піду й принесу ще більше добра.

Після цих слів вона, злюща-презлюща, пішла з дому. По дорозі зустріла і шолудивого собаку, й об'їдену гусінню грушу, і занедбану криницю, і немазану старезну піч. Усі вони просили допомоги, а вона презирливо відказувала:

— З якої це радості стану я свої руки бруднити?

Отак, ні до чого не приклавши рук по дорозі, добилася дівка до Неділі святої, а та в ній нічого, окрім дурощів, люті та брутальності, не побачила. Обіду смачного приготувати не зуміла, дітей не покупала, а ошпарила всіх окропом. Отож, коли Неділя свята повернулася й побачила, що в неї робиться, то лише за голову схопилася, але через свою велику доброту й милосердя нічого ледащиці не сказала, а послала на горище — хай вибере собі скриньку на свій смак.

Дівка була вельми ласою на все гарне й любила брати все найкраще. Схопила вона найкращу скриньку, злізла з горища й помчала додому, навіть із Неділею святою не попрощалася, не те щоб подякувала. Біжить, поспішає, боїться, щоб Неділя свята не передумала та скриньки назад не забрала.

Дійшла дівка до печі, а в ній пухкі пироги рум'яняться. Тільки вона потяглася до них, так і спеклася! Довелось, облизня схопивши, іти далі. Дійшла до криниці, а на цямрині два срібні кухлики стоять. Тільки зібралася води холодної зачерпнути, а вони й затонули, та ще й вода в криниці враз висохла! Дійшла до груші, а на ній плодів — хоч греблю гати. Та коли дівка простягла до них руки, груша вмить підросла, гіллям майже в небо вперлася. Зустріла дівка й собаку в намисті із золотих монет. Потяглася вона за намистом, а собака її хап за руку...

Допленталася нарешті дівка до своєї матінки, але й тут їй не пощастило, бо коли відкрили скриньку, то з неї хмарою посунули змії різні.

А дід видав свою доньку заміж за доброго чоловіка. Усе було б добре, тільки дід полисів, згорбився, і все через те, що баба колись цілісінькими днями гладила його по голові та по спині топталася.

(Переклад Івана Кушнірика)

1. Назвіть персонажів казки (головних і другорядних). **2.** Розкажіть про сім'ю діда та баби. **3.** Охарактеризуйте бабину дочку. Якою ви її уявляєте? **4.** Розкажіть про дідову дочку. Опишіть її. **5.** Що сталося з дівчатами? Як вони поведуться? **6.** Як долає перешкоди на шляху дідова дочка? **7.** Назвіть жанрові ознаки твору. **8.** З яких частин складається ця казка? Придумайте їм назви. **9.** Стисло перекажіть сюжетні лінії щодо дідової та бабиної дочок. **10.** Знайдіть і прочитайте уривки, де розповідається, як і хто обдарував дівчат. Поясніть значення подарунків. **11.** Якими рисами характеру наділив автор своїх героїнь? Чому? Які із цих рис вам сподобалися або не сподобалися? **12.** Які сімейні цінності відтворено в казці? Що автор засуджує? **13.** Розкрийте моральні уроки казки. **14.** Напишіть лист одному з персонажів казки (дідові, бабі, дідовій дочці, бабиній дочці), у якому висловте своє ставлення до їхніх вчинків. Дайте кожному з них необхідні, на ваш погляд, поради. **15.** Яке магічне число трапляється в казці? Наведіть цитати. Розкрийте його роль у тексті. **16.** Знайдіть в інтернеті й прочитайте українську народну казку «Дідова дочка й бабина дочка». Визначте спільне й відмінне в прочитаних творах. **17.** Знайдіть в інтернеті й перегляньте мультфільм за казкою. Що в ньому сподобалося найбільше? **18.** Що допомогло дідовій дочці не тільки врятувати своє життя, а й розбагатіти? Визначте основні риси її вдачі, які сприяли успіху. **19.** Які риси завадили бабиній дочці здобути такий самий успіх? **20.** Поміркуйте, що необхідно людині для того, щоб стати успішною. **21.** Чи легко було дідовій дочці виконувати завдання Неділі святої? Чому вона це зробила? **22.** Хто винен у трагедії, що сталася з дідовою дочкою? Висловте своє ставлення до поведінки батька. **23.** Складіть список небезпек, з якими зіткнулися головні героїні. Пофантазуйте, як би ви їх здолали. **24.** Що цікавого ви дізналися про народні ідеали, утілені в казці І. Крянґе «Бабина дочка й дідова дочка»? Чи відрізняються вони від українських?

Іон Друце
(нар. 1928 р.)

Іон Друце — видатний молдовський письменник, драматург і публіцист. Автор багатьох романів, повістей, оповідань і п'єс, що зображують життя й простого селянина з Бессарабії, і витонченого інтелігента, який завжди шукає правду.

В Україні вийшли друком «*Георге, удовин син*», «*Падуриянка*», «*Сани*», «*Запах стиглої айви*», «*Дари*», «*Десять літ веснянкуватих*» та ін. Твори І. Друце сповнені гумору й оптимізму, пройняті ліризмом і роздумами про призначення людини, її духовну красу та багатство.

Грані художнього твору

У творчому доробку І. Друце є не тільки обробки фольклорних творів, а й самобутні літературні казки, зокрема «*Казка про мурашку*». Її сміливо можна назвати казкою для дітей та дорослих, адже вона має глибокий філософський зміст. Що таке життя, у чому його сенс, для чого ми живемо — ці та інші запитання порушує автор у невеликому творі, змальовуючи щоденні турботи малої мурашки напередодні зими.

Знайдіть відомості про мурашок. У яких казках народів світу є цей образ? Розкрийте алегоричний зміст образів мурашок у казках і байках, які ви читали.

Казка про мурашку

Три дні вона бродила схилами пагорба, три довгі літні дні, і все даремно. Щовечора поверталася додому з порожніми лапками. Коли вона прокинулася четвертого дня, усі суглоби ломило від втоми. Добре було б їй того дня залишатися вдома, перепочити, та вона так призвичаїлася до своїх турбот, що це навіть не спало їй на думку. Прокинулася рано-вранці та швиденько попрямувала на поле. Якими б довгими не були літні дні, мурахам однаково не вистачає часу.

Щойно сонце визирнуло — у мурах воно встає трішки пізніше, ніж у людей, — вона вже встигла перейти через яроч, пройти

під незліченними купами кукурудзи, і просто якась диво, як їй вдалося вибратися звідти. Опівдні вона звалилася до нори якогось звіра — страху стільки натерпілася, матінко рідна! Щастя, що господаря не було вдома. Мурашка швидко вилізла й дала драла. Потім лихий її поплутав забратися на гарбуз, вона заблукала й оббігла його, певно, разів зо сто, доки знову повернулася на землю. І довго б вона ще подорожувала, якби не зголоділа. Залізла на стебло соняха пошукати, чи, бува, десть на його шапці немає крихти від зернятка, загубленої горобцями. Вона вже піднялася і прямувала до соняшникової тарелі, аж раптом повіяв вітер і скинув її вниз — мурашка впала й вивихнула собі ногу. Але в мурах це не вважається великим горем: залишилося ще п'ять здорових ніжок. От і потяглася вона потихеньку далі.

З поля соняхів вона потрапила на скошене пшеничне поле, і зовсім зле їй там було, бідоласі. Стерня¹ — тяжка біда для мурахи. Кожну стернину треба обійти, а стернин цих більше, ніж у їхньому мурашнику мурах. Добре хтось сказав, що немає страшнішого на світі для мурашки, ніж заблукати в стерні. Та й це поле треба було подолати, навіть якби залишилася бодай одна нога, однаково треба було б подолати. І мураха здолала це поле. Потім вона потрапила до соняшникового лісу — диво, а не ліс! Душа радіє, дивлячись на нього. Стрункий, зелений, і у високості, наскільки здатні бачити мурашині очі, тільки листя і листя — одне задоволення видертися на будь-який листок, заплющивши очі, погойдатися на вітрі разом із ним. Усе життя вона мріяла погойдатися ось так хоча б хвилинку, та що тут зробиш — турботи...

Спокуси, однак, не давали їй спокою. Поволі йшла собі своїм шляхом, але ж справа та зліва, сонно шепочучи, колихалися тисячі листків. Добре, що якраз у цей час мурасі потрапила на очі насінина мишію², вона закинула її на спину й понесла. Ця насінина була їй ні до чого, та вона таки взяла, щоб лихий не поплутав: надто вже спокушало листя.

За соняхом трапився їй москалик³ — дрімав на сонці й, бачачи, як вона біжить зі своїм вантажем, презирливо поворушив вусами. На світі немає більшого лінюха, ніж москалик, і кожна

¹ *Стерня* — поле, на якому зібрані хлібні рослини й залишилися лише зрізані біля кореня їхні стебла.

² *Мишію* — рослина із сімейства злакових, колос якої вкритий тонкими жорсткими щетинками.

³ *Москалик* — одна з назв червоно-чорного клопа.

мураха на її місці зупинилася б сказати, що восени клоп здохне разом із мухами. Та наша мураха попрямувала своїм шляхом, стерпіла. Потім зустріла орача. Знайдіть у світі таку мурашу, яка б проминула орача й не залізла йому на ноги. Але ця не полізла, тому що минав четвертий день і часу було обмаль...

Раптом помітила біля перепелиного гнізда недоїдок насіннячка та згадала, що не їла цього дня. Кинула геть зерня щетинника, натомість закинула знайдені ласощі на плечі й вирушила далі, підкріплюючись на ходу. Устигла з'їсти лише половину зернини, другу частину довелося залишити, бо до неї причепився якийсь чепурунчик¹, і не те щоб він був їй небайдужий, але ж непристойно, щоб він побачив, як вона жує... До того ж вона перестала шкутильгати. Красунчик мураха зміряв її очима — ох і сподобалася! Він почав стрибати туди-сюди, схопив на спину половину листка та й узагалі зі шкури пнувся, щоб привернути її увагу... Чого тут кривити душею, був він красень красенем, та мурашці до всього цього було байдуже — добігав кінця четвертий день і треба було кров із носа² принести щось до мурашника... Урешті-решт франтик³ відчепився, і добре зробив, тому що на них уже стали звертати увагу зустрічні мурахи.

Несподівано, минаючи старий мурашник, вона помітила дивну сцену: мурахи перетягували до сховища зернята, що сушилися на сонці. До вечора залишалось ще трохи часу, і мурашка здивувалася: «І чого це їх понесло?»

Але було якось незручно зупинятися і розпитувати незнайомих мурах. Більше вона вже не мала сил бігти, навіть іти було важко. Почала шукати сонях, щоб перепочити на листку, та раптом листя полетіло на землю. Згасло тепле світло, вітер розгойдував усе навколо, згори сипалося і сипалося велике зелене листя...

«Буде дощ...» Тому і ховали ті мурахи свої насінини. Та треба роздобути хоч щось... Повз неї пробігло кілька мурах. Вони теж поверталися ні з чим, але поспішали, бо боялися дощу. А листя падало й падало, іти стало зараз зовсім небезпечно: накриє тебе згори — спробуй вибратися. Та ось упали й перші краплі дощу,

¹ *Чепурунчик* — той, хто звик до чистоти й акуратності в усьому.

² *Кров із носа (фразеологізм)* — обов'язково.

³ *Фронттик* — зменшувальне від *франт* — той, хто модно й нарядно одягається; чепурун.

і мураха зупинилася. Знайшла соняшникову лузгу¹. Це була та сама лузга, заради якої вона бігала чотири дні... Мурашка обійшла навколо кілька разів, потім залізла до коритця подивитися чи ціле. Лузга була міцна, добротна, смугаста — одним словом, відмінна лузга. Закинула її на спину й повернула назад. Нарешті й вона несе щось до мурашника. Зберуться всі мурахи й будуть її вихвалити-розхвалити за те, що знайшла, за те, що принесла... Потім лузгу прилаштують — знає вона, де треба прилаштувати таке чудове лушпиннячко...

Але дощ ставав густішим. Час від часу очманіла крапля ні-ні та й хлюпне на соняшникове лушпиння, і тоді в мурахи спирало подих. Потім краплі зачестили. Вони гнали й гнали її, і вона бігла, тому що далеко ще було до домівки.

Спокуса, однак, переслідувала її невідступно. Довкола, з-під кожного листка, вабила суха земля, — пошукайте у світі мураха, яка не сховається під листочок перечекати дощ... Та їй не можна було цього робити, вона знайшла лузгу, і треба було доправити її швидше, якомога швидше.

Проходячи повз старий мурашник, вона помітила кілька шпаринок, залишених для того, хто запізнювався. Може, і для неї місце знайшлося б, та було якось незручно ввірватися в такому вигляді до незнайомих мурах...

Від дощу лузга так розм'якла, що не залишилося жодних сил утримувати її на спині. Вона раз у раз вислизала, земля налипала на неї, і щоразу смугастий вантаж ставав важчим. Яюсь, чистячи лапки, мурашка помітила того самого красунчика. Тепер про кохання він і думати забув. Він, виявляється, дуже швидко падав духом. Зараз ледве тягнув ноги, куди й поділася вся спритність, уся його горда постава. «Ось і зв'яжися з таким типом, — подумала вона, — потім усе життя доведеться на собі його тягати...»

Раптом вона похолола від жаху: стерня!.. Дощ, і ніч, і стерня... (...) Та мурашка невпинно тішила себе, що дощ зараз пройде, лузга підсохне, стане легшою, і вона опівночі буде вдома. Мураха йшла та йшла, ледве витягуючи ноги з багнюки, гублячи лузгу на кожному кроці, знаходячи її в темноті й повторюючи: «Ось-ось дощ перестане...»

¹ *Лузга* — тверде покриття насіння соняшника, проса, гречки та ін., що легко відділяється від зернятка.

Велика надія, коли вона одна-єдина. Невідомо, навіщо знадобилася мурасі лузга й що вона збиралася з нею робити. Невідомо навіть, чи пощастило донести її до мурашника. Дощ лив усю ніч. Може, вона дісталася додому тієї ночі, може, наступного дня, а може, і ніколи. Та як би не сталося, навіть якщо вона загинула, вона загинула йдучи. Була й у її житті своя маленька історія — отже, і вона жила.

(Переклад А. Мігали, В. Турянці)

1. Де відбуваються події твору? **2.** Розкажіть про мурашку. **3.** Як зображує автор четвертий день пошуків мурашки? Чому цей день був такий важливий для неї? **4.** Чи мала мураха мету своїх пошуків? Чи знала достеменно, що вона шукає? **5.** Які перешкоди долає мурашка на своєму шляху? **6.** Доведіть, що це літературна казка. **7.** Стисло перекажіть історію пошуків мурашки. **8.** Знайдіть і прочитайте уривок, де розповідається про зустріч із красунчиком-чепурунчиком. Як характеризує мурашку ця подія? **9.** Визначте тему й головну думку казки. **10.** Прочитайте закінчення твору. Як ви його зрозуміли? **11.** Якими рисами характеру наділив автор свою героїню? Чому? Які із цих рис вам найбільше сподобалися? **12.** Розкрийте роль образів чепурунчика й москалика в казці. **13.** Які духовні цінності описано в казці? Що автор засуджує? **14. Робота в парах.** Створіть діалог мурашки з будь-яким іншим персонажем (на вибір). **15.** Чи здолала мурашка випробування четвертого дня? Що їй допомогло чи стало на заваді? **16.** Визначте основні риси її вдачі, що сприяли просуванню вперед і які заважали цьому. **17.** Чи можна назвати успішними інших персонажів казки? **18.** Поміркуйте, що, на думку автора, необхідно людині для того, щоб бути щасливою. **19.** Чому мурашка не скористалася прихистком у чужому мурашнику, який трапився на шляху? **20.** Якими вчинками мурашка наражала себе на небезпеку? Чи можна було запобігти цьому? **21.** Сформулюйте й запишіть поради, які дає нам І. Друце у своїй казці.

Кримськотатарська література

Зіядин Джавтобелі
1905–1991

Зіядин Джавтобелі (справжнє прізвище *Менліазізов*) народився в с. *Джавтобе* неподалік від м. *Керчі*. По завершенні навчання в місцевій школі вступив до Сімферопольського педагогічного технікуму. 1932 р. здобув кваліфікацію вчителя кримськотатарської мови та літератури в Кримському педагогічному інституті.

З. Джавтобелі став відомим не лише як поет і педагог, а і як збирач і знавець кримськотатарського фольклору. Саме знання усної народної творчості сформувало неповторну манеру автора й додало особливого колориту його казкам, оповіданням, естампам (епічним сказанням) і віршам.

Грані художнього твору

Казка З. Джавтобелі «*Старий рибалка і собака*» створена у віршованій формі. Текст оригіналу насичений просторіччями та діалектними словами кримських татар із Південного узбережжя Криму. Українськомовному читачеві твір асоціативно буде нагадувати українські байки.

Читаючи казку, зверніть увагу на засоби відображення національного колориту (просторіччя, спосіб життя персонажів). Поміркуйте, у чому полягає основна думка твору.

Старий рибалка і собака

Жив-був колись рибалка старий,
Мав човник один — і той не новий.
Похила, беззуба — під лад рибаку —
Стара вікувала з ним долю одну.
На березі моря хатинка блага¹
Єдиним притулком подружжю була.

¹ *Блага* — ветха, стара.

Поснідавши хлібом з відваром зрання,
Рушає він з яйлі¹ — пожива проста.
Старій так обжився — у морі щодня
Ловить рибицу до скінчення дня.
Двоє у згоді живуть всі роки,
Крізь спекотні літа і морозні зимі.
Вірний собака сторóжить їх дім,
Чужинець не пройде — відомо усім.
Так тижні минуть і роки пролетять,
І слабкість старим вже не подолать.

— Ми постаріли, і кволим став пес,
Толку замало, кудись його б ти віднес...
Човном доправ і викинь у море!... —
Вирок старої собаці на горе.

Вагався недовго рибалка старий:
«Наш пес, і справді, тепер залишній.
Певно, що вдача собаки така», —
Згодився він, бо веліла жона.
— Зранку до берега з ним я піду,
Кину в глибини морські і лишу.

В синім безкраї пливе ветхий човен,
Мертвим безмов'ям і горіччю повен.
Дивиться в очі собаці старий,
Душу терзає вчинок лихий:
— Що ж тут поробиш — вибір важкий!..
Трёмко² скидає собаку з човна:
— Веління старої здійснив я сповна...

Вертає додому понурий рибар,
Аж раптом здіймаються хвиля і пар,
Вируючи люто, стихія морська
Затягує човен до темного дна.
Розгніване море терзає старого,
Надія тепер лиш на Господа Бога.

¹ *Яйлі* — пласке безлісе місце в Кримських горах.

² *Трёмко* (діал.) — тремтячи.

Так довго б карала природа людину,
Але щось принесло його на вершину.
Прийшовши до тьми, рибак озирнувся —
А поряд пес вірний, та й пригорнувся.

Серце рибалки палає від болю:
— Дурним був, зламав би собаці я долю!
Обійме старий хвостатого друга
І плаче-реве, наче білуга¹:
— Другом ти справжнім був мені, пес,
І довго, і вірно ти службу нам нес!
Руку старий собаці подав,
Той довго-довго її розглядав,
Лиш згодом він хвостиком заметел'яв.

Тепер живуть вони втрюх — не знають бід,
Рибальський волок² повний на обід.
Мораль ся казки непростá донині,
Запам'ятати добре ми повинні:
Сто тисяч каяттів очуєш³ водночас,
Сплативши лихом на добр́ хоч раз.

(Переклад Сабріє Сластьон)

1. Назвіть головних персонажів казки. Опишіть їхні зовнішність і спосіб життя. **2.** Розкажіть, що наказала стара. **3.** Доведіть, що рибалка дійсно не хотів чинити лиха. **4.** Які риси характеру втілені в образі рибалки та старої? **5.** Наведіть цитати, що виявляють вірність собаки. Як реагує на це рибалка? **6.** Поясніть, чому автор не дав власних імен персонажам. **7.** Висловте гіпотезу, чому старий не міг протистояти дружині. **8.** Подивіться в інтернеті презентацію біографії автора за посиланням. **9.** Що змусило рибалку пошкодувати про свій вчинок? **10.** Подумайте,

¹ *Ревіти наче білуга (фразеол.)* — несамовито плакати. Насправді, білуга не видає жодного звуку, порівняно з іншою рибою, подібною за назвою — «білухою» (вид білого дельфіна, який дійсно кричить, наче реве). Отже, насправді колись було «ревіти, як білуха», але в народі *білуХа* перетворилася на *білуГу*, цей варіант функціонує і дотепер.

² *Волок (діал.)* — невід.

³ *Очувати (діал.)* — відчувати.

у яких українських казках / байках і казках народів світу є подібні персонажі? Що їх об'єднує? **11.** Які особливості кримського узбережжя відображені в казці? **12.** Поясніть, чому і як потрібно захищати тварин. Що для цього роблять в Україні та світі? Наведіть приклади. **13.** Подумайте, чи змінив би свою думку старий, якби пес не врятував його життя. **14.** Напишіть (або розкажіть) власну казку про рибалку та його родину за часів його молодості. **15.** Поясніть значення слів: *жорстокість, невдячність, милосердя, вірність*. Складіть із ними речення.

ЗМІСТ

Від упорядниць. Слово до читачів	3
--	---

Частина I

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Іван Франко	4
Три міхи хитрощів	5
Василь Королів-Старий	7
Мавка Вербинка	8
Олена Пчілка	16
Сосонка	16
Оксана Сенатович	23
Малий Віз	23
Іван Багмут	27
Пригоди чорного кота Лапченка, описані ним самим (<i>Уривки</i>) . . .	27
Євген Гуцало	44
У гаї сонце зацвіло (<i>Скорочено</i>)	44
Всеволод Нестайко	61
Неймовірні детективи (<i>Уривки</i>)	62

Частина II

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Данія

Ганс Крістіан Андерсен	75
Дикі лебеді (<i>Скорочено</i>)	76

Велика Британія

Льюїс Керролл	89
Аліса в Країні Див (<i>Уривки</i>)	90

Німеччина

Рудольф Еріх Распе	110
Пригоди барона Мюнхаузена (<i>Уривок</i>)	110
Дивовижне полювання	110

Ернст Теодор Амадей Гофман	112
Лускунчик і Мишачий король (<i>Скорочено</i>)	112

Італія

Джанні Родарі	125
Пригоди Цибуліно (<i>Уривки</i>)	126

Частина III

ЛІТЕРАТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ

Польська література

Марія Конопницька	142
Про гномів-краснолюdekів і сирітку Марисю (<i>Скорочено</i>)	143

Угорська література

Ервін Лазар	156
Диво-аптека	156

Румунська / молдовська література

Іон Крянге	160
Бабина дочка й дідова дочка	160
Іон Друце	165
Казка про мурашку	165

Кримськотатарська література

Зіядин Джавтобелі	170
Старий рибалка і собака	170

Навчально-методичне видання

Серія «Шкільна бібліотека»

Антологія
Казка в шкільному курсі літератури

Посібник для 5–6 класів
закладів загальної середньої освіти

Упорядники: *О. М. Ніколенко, Л. В. Мацевко-Бекерська, Л. С. Сакович,
К. С. Ніколенко, Є. Л. Борисова, А. І. Мігали, В. Г. Туряниця,
С. Е. Сластьон*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *Л. Загорошок*
Художній редактор *Т. Канарська*
Технічне редагування *Л. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *Г. Нурко*
Коректор *І. Барвінок*

Формат 60×90/16.

Видавництво «Грамота», вул. Паньківська, 25, оф. 13, м. Київ, 01033
Електронна адреса: info@gramota.kiev.ua
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України
суб'єктів видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.